

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการ การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่

ชุดโครงการ

“การมีส่วนร่วมในการศึกษาประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี จากเมืองแจ่มสู่แม่แจ่ม”

โดย

นายอุทิศ สมบัติ

และคณะ

พฤษภาคม 2549

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการ การจัดการองค์ชุมชนรูปแบบใหม่

คณะผู้วิจัย

นายอุทิศ	สมบัติ	หัวหน้าโครงการ
นางสาวจุฑามาศ	พิฑาคำ	ทีมวิจัย
นายสงัด	ร่วมโพธิ์	ทีมวิจัย
นางสาวศิริพร	สมสตัย	ทีมวิจัย
นายยุทธ	กุออ	ทีมวิจัย
นายสมชาย	ดวงคำซาว	ทีมวิจัย
นายเกษม	ฤทธิ์เรืองโรจน์	ทีมวิจัย
นายทองอินทร์	ขยันทำ	ทีมวิจัย
นายสุชาติ	ศรีเที่ยง	ทีมวิจัย
นางภัทราภรณ์	สมบัติ	ทีมวิจัย

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

เพื่อบอกเล่าความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่นๆในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงจริงขึ้นในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆเข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือ ประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่นๆ หรือพื้นที่อื่นๆต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่าชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันก็พบว่าการเขียนรายงานเป็นปัญหาที่สร้าง

ความสนใจให้แก่วิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัยให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้ นักวิจัยมีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนจบงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย สู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่ามากที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.สำนักงานภาค

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ : RDG47N0055
 ชื่อโครงการ : การจัดการองค์การชุมชนรูปแบบใหม่
 ชื่อนักวิจัย : นายอุทิศ สมบัติ
 คณะวิจัย : นางสาวจุฑามาศ พิศาคำ
 ระยะเวลาโครงการ : มกราคม 2547 – ตุลาคม 2548

การวิจัยองค์การชุมชนรูปแบบใหม่เป็นการศึกษาถึงปัจจัยเงื่อนไขของการเกิดองค์การชุมชนรูปแบบใหม่ ศึกษาการพัฒนาการขององค์การชุมชน รวมทั้งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์การชุมชนด้วยกันเอง

การศึกษานี้ใช้วิธีการเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด ซึ่งผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญได้เลือกแบบเจาะจงได้แก่ กลุ่มสหหาย ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ประธานองค์การชุมชน กรรมการการบริหาร และคนปฏิบัติงานในชุมชน และจากการจัดเวทีสนทนากลุ่มขนาดเล็ก และเวทีเสวนาขนาดใหญ่กับที่ปรึกษาองค์การชุมชน สมาชิกของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า การจัดการองค์การรูปแบบใหม่ในช่วงดั้งเดิม หรือช่วงเริ่มแรกที่ชุมชนเป็นชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมหรือแบบพอเพียง สามารถพึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัยสี่ในระดับสูง โดยมีปัจจัยที่สำคัญในการพึ่งตนเองได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ จำนวนประชากรน้อย และความสัมพันธ์แบบเครือญาติในชุมชน

ชุมชนในช่วงขยายตัวได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตที่เน้นการผลิตเพื่อขาย ทำให้ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา ระดับการพึ่งตนเองในด้านปัจจัยสี่ลดลงต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้น ชุมชนเกิดวิกฤติในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ชุมชนได้มีการรวมตัวเป็นองค์การชุมชนรูปแบบใหม่เพื่อดำเนินกิจกรรมในการพึ่งพาตนเองในด้านต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษายังพบอีกว่าองค์การชุมชนรูปแบบใหม่ มีบทบาทสำคัญในชุมชนในการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ของชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมด้านการเรียกร้องสิทธิทางสังคม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

พลังอำนาจของชุมชนในการใช้สิทธิของชุมชนในการต่อรองเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างเครือข่าย การเรียนรู้ และได้เรียนรู้ถึงการพัฒนาการขององค์การรูปแบบใหม่ที่

ก่อเกิดในชุมชน ตลอดจนได้เรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรรูปแบบใหม่ของชุมชนซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานขององค์กรที่จะเกิดขึ้นใหม่ต่อไปได้

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ

ค

บทที่ 1 บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

1

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

2

ขอบเขตการวิจัย

2

วิธีการศึกษา

3

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

4

บทที่ 2 กระบวนการพัฒนานักวิจัยและการทำวิจัย

ระยะที่ 1 ก่อนการอนุมัติ (ถ้าแะ ถ้าเงิน)

9

ระยะที่ 2 เฟสที่ 1 (วิจัย ทุกข์โลก)

11

ระยะที่ 3 เฟสที่ 2 (เก็งกำฮ ฮางมะ)

16

ระยะที่ 4 เฟสที่ 3 (ถ่งหน้อยลงดอย กอยถ้าว้นใหม่)

18

บทที่ 3 การจัดองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ในเมืองแจ้ม

23

3.1 กลุ่มดั้งเดิมของเมืองแจ้ม

- เมืองแจ้มเก่าก่อน

24

- กลุ่มปฏิกิริยาของเมืองแจ้ม

38

● กลุ่มชาวไร่เมืองแจ้ม

41

● กลุ่มสหาย

49

3.2 กลุ่มปฏิกิริยาในรูปแบบใหม่

- ลูกขึ้นยืนด้วยลำแข้งของตัวเอง

87

- กลุ่มฮักเมืองแจ้ม

88

- กลุ่มองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแจ้ม(อ.ค.จ.)

108

- กลุ่มหอมแดง

114

3.3 กลุ่มตอบสนองภาครัฐ	
- โครงการพัฒนากลุ่มน้ำแม่แจ่ม	119
- องค์การเคหะ	156
3.4 สรุป	172
บทที่ 4 บทสรุป	178
เอกสารอ้างอิง	185
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก ข้อเสนอแนะจากนักวิชาการ เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ชุดโครงการ “ประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี”	188
ภาคผนวก ข ข้อเสนอแนะจากนักวิชาการ ใน เวทีนำเสนอผลงานวิจัย ชุดโครงการ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแม่แจ่ม 100 ปี”	199

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 3.1 แผนที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่	25
ภาพที่ 3.2 หัวมวดวัดกำลังแห่คว้านเข้าวัดบุปผารามในงานปอยหลวง	30
ภาพที่ 3.3 กลุ่มลูกด้อมเหมืองฝายกำลังช่วยกันซ่อมแซมฝาย	34
ภาพที่ 3.4 การชุมนุมเรียกร้องที่ทำกินของชาวไร่ป่งเกษตร ณ ที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม	47
ภาพที่ 3.5 การชุมนุมเพื่อเรียกร้องที่ทำกินของชาวไร่ป่งเกษตรที่ศาลากลางจังหวัด	48
ภาพที่ 3.6 การยื่นข้อเรียกร้องของชาวไร่ป่งเกษตรต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวง เกษตรและสหกรณ์	48
ภาพที่ 3.7 สภาพถนนบ้านแม่แฮ ก่อนการพัฒนา	83
ภาพที่ 3.8 การสร้างถนนลาดยางเข้าหมู่บ้านแม่แฮได้ พ.ศ.2548	84
ภาพที่ 3.9 การพัฒนาด้านสาธารณสุขที่บ้านแม่แฮได้	84
ภาพที่ 3.10 การสร้างโรงเรียนที่บ้านแม่แฮได้ เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษา	85
ภาพที่ 3.11 การเข้ามาพัฒนาด้านสาธารณสุขโรค ที่บ้านแม่แฮได้	85
ภาพที่ 3.12 สภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนบ้านแม่แฮได้	86
ภาพที่ 3.13 การประชุมใหญ่เรื่องการตัดป่าสนวัดจันทร์	98
ภาพที่ 3.14 สภาพของเหมืองแร่ที่ตำบลแม่นาจร หลังชุดแร็กไนต์ออกแล้ว	103
ภาพที่ 3.15 การรวมตัวกันของชาวบ้านที่อยู่ในเครือข่ายองค์กรพัฒนาลุ่มน้ำแจ่ม เพื่อต่อสู้เรียกร้องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน	110
ภาพที่ 3.16 พาดหัวข่าวจากหนังสือพิมพ์ไทยนิวส์ ฉบับวันศุกร์ที่ 4 พฤษภาคม 2544	118
ภาพที่ 3.17 สิ่งก่อสร้าง,โครงการต่างๆต่อเนื่องจากการพัฒนาของภาครัฐ	135
ภาพที่ 3.18 การทำขึ้นบันได หนึ่งในรูปแบบพัฒนาที่ดินของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแจ่ม	137

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สืบเนื่องมาจากการเปิดเวทีสาธารณะ เพื่อทบทวนและคืนผลการศึกษาประวัติศาสตร์ของนายสันติพงษ์ ช้างเผือก ในงานวิจัยเกี่ยวกับ “ของหน้าหนู” ที่โรงเรียนแม่แจ่ม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ในปีพ.ศ. 2546 ซึ่งการเปิดอภิปรายเวทีสาธารณะในครั้งนั้น ได้เชิญผู้นำศาสนา องคกรภาครัฐและเอกชน ตลอดจนผู้ที่สนใจเข้าร่วมรับฟัง จากการนำเสนอผลการศึกษาแก่คนในพื้นที่ศึกษา โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นคนแม่แจ่มซึ่งให้ความสนใจต่อผลการศึกษาได้ให้ข้อคิดเห็นว่า เนื้อหาของผลการศึกษายังไม่ครอบคลุม งานวิจัยที่ทำการศึกษาคือเพียงการศึกษาเฉพาะกรณี ไม่สามารถที่จะเป็นตัวแทนและแสดงถึงภาพรวมของแม่แจ่มได้ ซึ่งจากผลการศึกษาดังกล่าว ทำให้เกิดคำถามอีกว่าจะทำอย่างไรเพื่อจะได้ข้อมูล องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นได้อย่างสมบูรณ์ เพื่อจะได้เป็นการรักษาข้อมูล ทางประวัติศาสตร์ ฐานองค์ความรู้ของแม่แจ่มได้อย่างยั่งยืนต่อไป ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ชี้แจงต่อที่ประชุมสัมมนาว่า เนื้อหาผลการศึกษายังไม่ครอบคลุม เนื่องจากผู้วิจัยทำการศึกษาคือกรณีศึกษา เพียง 4 หมู่บ้านเท่านั้น นอกจากนี้ ดร.สินธ์ สโรบล ที่ปรึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)สำนักงานภาค ได้เสนอแนะว่า ปัจจุบันมีบุคลากรจากหลายหน่วยงานเข้ามาทำงานวิจัยในแม่แจ่มเป็นจำนวนมาก ผลการศึกษาและความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัย ถูกนำออกไปจากพื้นที่ศึกษา แต่ไม่มีการนำผลการศึกษามาใช้ให้เกิดประโยชน์กับคนในท้องถิ่น ไม่มีการนำเสนอข้อมูลที่ได้รับกับคนในพื้นที่ศึกษา ซึ่งทำให้เกิดแนวคิดที่จะให้คนแม่แจ่มรู้จักและคิดที่จะร่วมทำการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยตนเอง จึงทำให้เกิดโครงการวิจัยโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนครั้งนี้ขึ้น

จากเหตุการณ์ที่ผ่านมาในอดีต หลายๆ เหตุการณ์ มีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก เหตุผลที่ว่า เป็นเพราะอะไร ทำไม อาจจะได้รับคำตอบเป็นบางส่วน แต่นั่นยังไม่เพียงพอที่จะค้นหาสิ่งได้ ยังมีสิ่งที่น่าสนใจที่ต้องการสืบเสาะค้นหาอีกมากมายหลายเหตุผลด้วยกัน ประเด็นนี้จึงถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นหัวข้อวิจัยว่า หน่วยงาน องค์กร หรือกลุ่มคนต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้น ทั้งที่เป็นในรูปแบบของภาครัฐ หรือเอกชน และกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้เข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาที่มีแนวดำเนินงานแตกต่างกันไป ส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม และเพื่อเป็นการศึกษาถึงความผิดพลาดและความสำเร็จในอดีต ซึ่งจะได้ใช้เป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อชนรุ่นหลังต่อไป

และช่วยหาแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมได้อย่างยั่งยืน จึงเป็นที่มาของโครงการ “การจัดการองค์กร ชุมชนรูปแบบใหม่” ภายใต้ โครงการ “มีส่วนร่วมในการศึกษาประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี จาก เมืองแจ่มสู่แม่แจ่ม”

ทั้งนี้ โครงการมีส่วนร่วมในการศึกษาประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี ฯ ประเด็นศึกษา การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ จึงได้ให้ความสนใจที่จะศึกษาว่า ประวัติศาสตร์การจัดการองค์กร ชุมชนรูปแบบใหม่ของคนท้องถิ่นเป็นอย่างไร ปัจจัย/เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการจัดการชุมชนรูปแบบ ใหม่ของคนท้องถิ่นในอดีตคืออะไร และจะมีวิธีการใดที่จะเพิ่มประสิทธิภาพของกลุ่มในปัจจุบันให้ เกิดความเข้มแข็งยั่งยืนสามารถกำหนดทิศทางอนาคตของกลุ่มเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นได้

2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์การจัดการชุมชนรูปแบบใหม่ของคนท้องถิ่นในแม่แจ่มในแต่ละ ช่วงเวลา (ภายในช่วง 30 กว่าปีที่ผ่านมา)
- 2.2 เพื่อศึกษาปัจจัย/เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการจัดการชุมชนรูปแบบใหม่ในท้องถิ่นตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบัน
- 2.3 เพื่อหาแนวทางในการจัดการกลุ่ม-ชุมชน ให้เกิดประสิทธิภาพ สามารถกำหนดอนาคต ของกลุ่มเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นต่อไป

3. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยดังนี้

3.1 ขอบเขตระยะเวลา

ระยะเวลา 2 ปี 8 เดือน ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 – 31 ตุลาคม พ.ศ. 2548

3.2 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

อำเภอแม่แจ่ม แบ่งออกเป็น 10 ตำบล แต่จะศึกษาเฉพาะพื้นที่ 8 ตำบลดังนี้

- 3.1.1 ตำบลแม่นาจร (บ้านแม่นาจร บ้านนาฮ้อง)
- 3.1.2 ตำบลแม่ศึก (บ้านแม่ศึก บ้านกองกาน)
- 3.1.3 ตำบลช่างเคิ่ง(บ้านแม่ปาน บ้านห้วยริน บ้านบนนา บ้านแม่กึ่ง บ้านท้องฝาย)

- 3.1.4 ตำบลท่าผา (บ้านแม่แรก บ้านแม่หลุ บ้านยางล้าน บ้านเหล่า บ้านนาเรื่อน
บ้านไร่ บ้านทัพ บ้านป่าหนาด)
- 3.1.5 ตำบลกองแขก (บ้านอมเม็ง บ้านกองแขก)
- 3.1.6 ตำบลปางหินฝน (บ้านแม่แฮใต้ บ้านแม่ต๋อม บ้านเฮาะ บ้านกอกน้อย
บ้านปางหินฝน บ้านเซโตซา)
- 3.1.7 ตำบลบ้านทับ
- 3.1.8 ตำบลบ้านจันทร์

4. วิธีการศึกษา

คณะผู้วิจัย ได้กำหนดวิธีการศึกษา แบ่งเป็นขั้นตอนดังนี้

4.1 ข้อมูลที่ใช้ศึกษาและแหล่งข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากผู้ที่ถูกศึกษา โดยตรงและจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งได้แก่ การศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องในช่วงระยะเวลา 30กว่าปี ที่ผ่านมา (พ.ศ. 2516 – 2548)

4.2 ประชากรเป้าหมาย

คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยคัดเลือกเฉพาะบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรมในรูปแบบของกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน โครงการ ฯลฯ ตามลำดับ

4.1.1 กลุ่มเรียกร้องประชาธิปไตย

4.1.1.1 กลุ่มปัญญาชน

4.1.1.2 กลุ่มชาวบ้านที่ร่วมอุดมการณ์

4.1.2 โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม

4.1.3 องค์กรแควร์

4.1.4 กลุ่มฮักเมืองแจ่ม

4.1.5 กลุ่มหอมแดง และองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม

4.1.6 กลุ่มรากฐานของเมืองแจ่ม

4.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้ดำเนินการเป็น 2 ขั้นตอน คือ

4.1.7 การศึกษาจากเอกสาร

4.1.8 การเก็บรวบรวมโดยแบบสัมภาษณ์

4.4 วิเคราะห์ข้อมูล

วิธีวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการใช้วิธีวิเคราะห์แบบเชิงพรรณนา

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์การจัดการชุมชนรูปแบบใหม่ของคนท้องถิ่นในแม่แจ่มในแต่ละช่วงเวลา (30ปี)
2. เกิดการศึกษาปัจจัย/เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการจัดการชุมชนรูปแบบใหม่ในท้องถิ่นตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน
3. เกิดการศึกษาแนวทางในการจัดการกลุ่ม-ชุมชน ให้เกิดประสิทธิภาพ สามารถกำหนดอนาคตของกลุ่มเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นต่อไป

บทที่ 2

กระบวนการพัฒนานักวิจัยและการทำการวิจัย

โครงการ “การมีส่วนร่วมในการศึกษาประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี จากเมืองแจ่มสู่แม่แจ่ม” ประเด็นศึกษา “การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่” เป็นโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่ให้สมาชิกในชุมชน ได้มีส่วนคิดค้น ตอบปัญหาโดยเฉพาะโจทย์การวิจัยที่ได้มีส่วนตั้งคำถามการวิจัย ผ่านกระบวนการร่วมคิด ร่วมศึกษา ร่วมตัดสินใจและร่วมดำเนินการด้วยตนเอง จนกลายเป็นนักวิจัยชุมชน ที่ได้มีการฝึกฝน และได้รับคำชี้แนะจากทีมวิจัยหลัก จากหน่วยงานที่สนับสนุนงบประมาณในการศึกษาวิจัย คือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค

ดังนั้นผลจากกระบวนการที่ทีมวิจัยหลักได้ให้การสนับสนุนชี้แนะขั้นตอนของการทำวิจัย นำไปสู่การพัฒนาและเพิ่มศักยภาพให้กับสมาชิกของชุมชน ได้มีส่วนร่วม ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดจิตสำนึกและสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ องค์ความรู้ และภูมิปัญญาด้วยตนเอง โดยในปลายปี พ.ศ. 2545 ได้เกิดเวทีประชาคม “ร่วมสร้างประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี” เพื่อร่วมค้นหาประเด็นหัวข้องานวิจัย ในโอกาสที่อำเภอแม่แจ่มจะมีอายุครบ 100 ปี (ตั้งแต่เริ่มจัดตั้งอำเภอขึ้นมาอย่างเป็นทางการ) และต้นปี พ.ศ. 2546 ได้มีการประชุมหารืออีกครั้งเพื่อหาข้อสรุป สำหรับหัวข้องานวิจัยที่ครอบคลุมพื้นที่ของอำเภอแม่แจ่มได้ทั้งหมด ผลจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยน สามารถสรุปหัวข้องานวิจัยหลักได้ 9 ประเด็นศึกษา ดังนี้คือ

1. ประวัติศาสตร์ผ้าซิ่นตีนจกและผ้าทอของแม่แจ่ม
2. ประวัติศาสตร์พื้นที่ทางการเกษตรไหล่บง
3. ประวัติศาสตร์ของหน้าหมู่บ้านแจ่มเหนือ
4. ประวัติศาสตร์ 100 ปี พุทธศาสนาในหุบเขาแม่แจ่ม
5. ประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำแม่แรก
6. ประวัติศาสตร์การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่
7. ประวัติศาสตร์ชนเผ่าในหุบเขาแม่แจ่ม
8. ประวัติศาสตร์หมอเมือง
9. ทบทวนความรู้เกี่ยวกับแม่แจ่ม

ในการประชุมเพื่อชี้แจงให้คนแม่แจ่มได้รับทราบว่า ตอนนี้คนแม่แจ่มจะลุกขึ้นมาทำวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของแม่แจ่ม ก็มีการพูดคุยกันและมีคำถามเกิดขึ้นเช่น ทำไมถึงเลือก 9 หัวข้อนี้ ซึ่งก็ได้รับการชี้แจงว่า การที่เราจะเล่าอะไรให้ผู้อื่นฟังนั้น เพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับแม่แจ่มในภาพรวม จะต้องมีส่วนที่น่าสนใจและ 9 หัวข้อนี้ ก็ได้ผ่านการคัดเลือกและลงมติมาแล้ว ซึ่งถือว่าครอบคลุม ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยจะอยู่ในงานวิจัยอีกที

สำหรับหัวข้อการจัดการองค์ความรู้ชุมชนรูปแบบใหม่นั้น นายอุทิศ สมบัติ ได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าโครงการนี้

หลังจากที่ตกลงกันว่าจะทำการศึกษาวิจัย นายอุทิศก็ได้มีการพูดคุยปรึกษาร่วมกับ Node(เครือข่าย)หรือ สกว.แม่แจ่ม ว่ามีแนวคิดที่จะทำการศึกษาวิจัยองค์ความรู้รูปแบบใหม่ ซึ่งคิดว่ากลุ่มในแม่แจ่มมีมากมายหลายกลุ่มด้วยกัน แต่เราต้องการศึกษาวิจัยเฉพาะกลุ่มที่ทำให้แม่แจ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นเป็นรูปธรรมและนามธรรมที่ชัดเจน ที่คนแม่แจ่มสามารถรับรู้ร่วมกันได้ มีการจับประเด็นการเกิดขึ้นของกลุ่ม โดยสรุปได้ดังนี้คือ

1. กลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ
2. กลุ่มที่รัฐหรือองค์กรเอกชนเข้ามาจัดตั้ง
3. กลุ่มภาคเอกชนและภาคประชาชนจัดตั้งร่วมกัน

จากนั้นก็มาจำแนกว่ากลุ่มที่เกิดขึ้นตามธรรมชาตินั้นมีกลุ่มอะไรบ้าง กลุ่มที่รัฐหรือองค์กรเอกชนจัดตั้งมีกลุ่มหรือองค์กรอะไรบ้าง และกลุ่มองค์กรเอกชนและภาคประชาชนจัดตั้งร่วมกันนั้นมีกลุ่มและองค์กรอะไรบ้าง หลังจากที่ยืนยันเสร็จแล้วได้กลุ่มและองค์กรจำนวนมาก

จากนั้นก็จัดให้มีเวทีเสวนากันในคณะทำงานระหว่างที่วิจัยร่วมกับ Node(เครือข่าย) โดยตั้งข้อเสนอกว่า กลุ่มที่จำแนกมานั้นมีหลายกลุ่มและกว้างเกินไป จะทำให้การศึกษามีความยุ่งยากเกินไป ก็เลยมีการคัดเลือกว่า ถ้าเป็นกลุ่มธรรมชาติน่าจะมีการบอกเล่าถึงที่มาที่ไปของกลุ่มธรรมชาติแต่จะไม่ลงรายละเอียดมาก จากนั้นจะมีการคัดเลือกกลุ่มใหญ่ๆที่มีผลทำให้แม่แจ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคือ

1. กลุ่มดั้งเดิมของเมืองแจ่ม
2. กลุ่มปฏิกริยาในรูปแบบใหม่
3. กลุ่มตอบสนองภาครัฐ

ซึ่งหัวข้อทั้ง3หัวข้อนี้ถูกคัดเลือกขึ้นระหว่างที่มิจัยร่วมกับ Node(เครือข่าย) ในขณะนั้น หลังจากได้กลุ่มเป้าหมายแล้ว ก็มีการประชุมชุมชน และเกิดคำถามในที่ประชุมว่าทำไมถึงเลือกเฉพาะ4กลุ่มนี้ ทำไมไม่ทำกลุ่มอื่นด้วย ทางที่มิจัยได้ชี้แจงว่า กลุ่มในแม่แจ่มมีมากมาย เช่น อบต. ,แม่บ้าน ,฼าปณิก ะลฯ แต่กลุ่มที่เลือกขึ้นมา4กลุ่มนี้ได้สร้างประวัติศาสตร์ทำให้แม่แจ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรมมากที่สุด จึงคิดว่าจะทำการศึกษาวิจัยเฉพาะ 3 กลุ่มนี้เท่านั้น ส่วนกลุ่มอื่นๆก็สำคัญ เพียงแต่จะไม่ทำการศึกษาวิจัยเจาะลึกในรายละเอียด แต่จะมีการกล่าวถึงในงานศึกษาวิจัยนี้ด้วย

จากนั้นเริ่มวางแผนเกี่ยวกับข้อมูลกลุ่ม และคัดเลือกคณะทำงาน ในส่วนของการคัดเลือกคณะทำงาน ได้มีการกำหนดคุณสมบัติไว้ดังนี้คือ

1. เป็นผู้ที่มีความเสียสละทำงานเพื่อส่วนรวม
2. เป็นผู้นำชุมชน หรือบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ
3. เป็นประชาชนที่ทำงานเกี่ยวกับกลุ่มและองค์กร

ซึ่งผลของการคัดเลือก จะได้ที่มิจัยหลักคือ

1. นายอุทิศ สมบัติ
2. นางสาวจุฑามาส พิศาคำ
3. นายสงัด ร่มโพธิ์
4. นางสาวศิริพร สมสัตย์

ที่มิจัยชุมชนคือ

1. นายยุทธ ภู่ออ
2. นายสมชาย ดวงคำขาว
3. นายเกษม ฤทธิ์เรืองโรจน์
4. นายทองอินทร์ ชัยนทำ
5. นายสุชาติ ศรีเที่ยง
6. นางภัทราภรณ์ สมบัติ

ซึ่งกว่าจะได้ที่มิจัยหลักและที่มิจัยชุมชนครบ ก็ใช้ระยะเวลาค่อนข้างนานเนื่องจากพอเริ่มประชุมวางแผนงานซึ่งแต่ละครั้งใช้เวลานานและมีการประชุมบ่อย ทำให้มีผลกระทบต่อน้ำที่การทำงานและครอบครัว ดังนั้นการสรรหาที่มิจัย จึงเป็นภาระที่หนักพอสมควร เพราะต้องหาคนทำงานให้ได้ครบตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ เนื่องจากพื้นที่ทำการวิจัยกว้าง แต่ในที่สุดก็ลงตัว

จากนั้นเกริ่นนำถึงที่มาที่ไปในการทำงานวิจัยให้ทีมวิจัยทุกคนทราบถึงแนวความคิดของการทำงานศึกษาวิจัย ซึ่งมีหลายๆคนสงสัยว่าทำไมจึงใช้ชื่อว่า “การจัดการองค์การชุมชนรูปแบบใหม่” นายอุทิศจึงได้ให้คำนิยามให้ทีมวิจัยทราบดังนี้

นิยามศัพท์เฉพาะ

กลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หมายถึง การรวมตัวของคนในหมู่บ้านหรือชุมชนที่มาร่วมตัวกันทำกิจกรรม หรือรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งสมาชิกของกลุ่มมีความรู้ความเข้าใจ และมีความศรัทธาเชื่อมั่นต่อรูปแบบของการดำเนินงาน ซึ่งอาศัยกระบวนการ การแลกเปลี่ยน แบ่งปันความคิดและประสบการณ์ร่วมกัน โดยมุ่งเน้นเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ภายในชุมชนหรือหมู่บ้านเป็นหลักสำคัญ เช่น กลุ่มชาวบ้านในงานปอยหลวง(งานสมโภชในวัด)

องค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ หมายถึง การรวมตัวของคนในหมู่บ้านหรือชุมชน จัดตั้งเป็นกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน โครงการ ฯลฯ เพื่อเป็นกลไกการทำงาน โดยมีโครงสร้าง บทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบอย่างเป็นระบบ และมีการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ซึ่งมีรูปแบบของการทำกิจกรรมในด้านการแลกเปลี่ยน รวบรวมความคิด ประสานการณ ทรัพยากร ฯลฯ เพื่อให้เกิดอำนาจต่อรองอย่างยุติธรรม และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยมุ่งเน้นเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ภายในชุมชนหรือหมู่บ้าน ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มร่วมกับภาครัฐหรือเอกชน หรือการจัดตั้งกลุ่มเฉพาะบุคคลากรที่มาจากภาครัฐหรือเอกชนฝ่ายเดียว

การจัดการ ในที่นี้จะหมายถึง การศึกษารูปแบบและวิธีการดำเนินงานของกลุ่ม องค์กร รูปแบบใหม่

กระบวนการ การเรียนรู้ของทีมวิจัย

โครงการ “การมีส่วนร่วมในการศึกษาประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี จากเมืองแจ่มสู่ แม่แจ่ม ประเด็นการจัดการองค์การชุมชนรูปแบบใหม่” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างทีมวิจัยหลัก, ทีมวิจัยชุมชน, ชาวบ้านตลอดจนหน่วยงานต่างๆที่ทำงานลักษณะพหุภาคี เพื่อที่จะได้เห็นกระบวนการโดยอยากให้ทุกภาคส่วนเข้ามาแสดงความคิดเห็น เป้าหมายคือ เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลและแหล่งเรียนรู้แก่เยาวชนของอำเภอแม่แจ่มตลอดจนผู้สนใจ

ดังนั้น คณะทำงานคือทีมวิจัยหลักและทีมวิจัยชุมชนจึงได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อจะได้ข้อมูลที่เป็นความจริงมากที่สุด จากกลุ่มและองค์กรต่างๆ (กลุ่มและองค์กรมีมากมาย

ในอำเภอแม่แจ่ม แต่คณะผู้วิจัยจะขอทำการศึกษาวิจัยเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้น) คณะผู้วิจัยจะบอกถึงกระบวนการทำงานว่ามีผลกระทบต่อการพัฒนาเมืองแจ่มอย่างไร มีกระบวนการเช่น การสืบค้นจากผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้ที่มีส่วนร่วมกับกลุ่มและองค์กรและการจัดเวที เพื่อเป็นการหล่อหลอมประสบการณ์จากกลุ่มและองค์กรที่เข้ามามีส่วนในการพัฒนาอำเภอแม่แจ่ม

การเดินเรื่องและการเชื่อมโยงแต่ละช่วงเวลามีการแบ่งเป็นยุคดังนี้

ยุคที่ 1 กลุ่มดั้งเดิมของเมืองแจ่ม

ยุคที่ 2 กลุ่มปฏิภินิยาในรูปแบบใหม่

ยุคที่ 3 กลุ่มตอบสนองภาครัฐ

ระยะเวลาทำการวิจัยประมาณ 2 ปีกว่า จะแบ่งระยะของการวิจัยออกเป็นช่วงเวลา ดังนี้ คือ

ระยะที่ 1	ก่อนการอนุมัติ	ถ้าแจ้งถ้าแจ้ง	ตั้งแต่ 1 ก.พ – 31 ธ.ค 46
ระยะที่ 2	เฟสที่ 1	วิจัยทุกขัณเฑ	ตั้งแต่ 1 ม.ค – 31 พ.ค 47
ระยะที่ 3	เฟสที่ 2	เก็งก้างฮางมะ	ตั้งแต่ 1 ส.ค 47 – 31 ม.ค 48
ระยะที่ 4	เฟสที่ 3	ถ้งหน้อยลงดอย กอยถ้างวันใหม่	ตั้งแต่ 1ก.พ–31ต.ค 48

ระยะที่ 1 ก่อนการอนุมัติ (ถ้าแจ้งถ้าแจ้ง)

1 กุมภาพันธ์ – 31 ธันวาคม 2546

สำหรับประเด็นศึกษาวิจัยโครงการ การมีส่วนร่วมในการศึกษาประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี จากเมืองแจ่มสู่แม่แจ่มนั้น เดิมมี 9 โครงการ และมี Node(เครือข่าย) คอยดูแลให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด ซึ่งทีมวิจัยประวัติศาสตร์ผ้าขึ้นตีนจกและผ้าทอของแม่แจ่มและทีมวิจัยประวัติศาสตร์พื้นที่ทางการเกษตรแหล่งปงได้ติดตามสถานการณ์การทำงานร่วมกับ Node(เครือข่าย) อย่างใกล้ชิด ทำให้การศึกษามีความก้าวหน้าและมีความกระตือรือร้นในการทำงานมากกว่าทีมอื่นๆ มีผลทำให้ 2 ทีมนี้ได้รับการอนุมัติก่อนทีมอื่นๆ ส่วนทีมศึกษาวิจัยประเด็นอื่นๆก็ได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับการทำงานจาก 2 ทีมนี้ค่อนข้างมาก ตลอดเวลาแม้จะยังไม่ได้รับการติดต่อจาก สกว. สำนักงานภาค แต่ทุกๆทีมก็จะมีการถามไถ่กันอยู่เสมอว่าแผนที่ส่งไปนั้นได้รับการตอบกลับมาหรือไม่

กระบวนการทำงานในช่วงก่อนการอนุมัตินี้ ค่อนข้างละเอียด โดยมี Node(เครือข่าย) หรือที่เรียกว่า สกว.แม่แจ่ม คอยให้คำแนะนำและเข้าร่วมประชุมทุกครั้ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. ทำความเข้าใจความเป็นไปเป็นมาของแนวคิดที่จะมาร่วมสร้างประวัติศาสตร์ แม่แจ่ม 100 ปี
2. ทำความเข้าใจในแนวคิด วัตถุประสงค์ในการทำงานวิจัยประวัติศาสตร์ การจัดการชุมชนรูปแบบใหม่
3. Node(เครือข่าย) หรือ สกว.แม่แจ่ม ทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด ของการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
4. เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนระดมความคิดเห็นในการร่วมสร้างประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี และขอบเขตงานวิจัย ประวัติศาสตร์การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่
5. เพื่อหาทีมวิจัยชุมชน จากกลุ่มต่างๆที่มาร่วมประชุม มาร่วมทำงานวิจัย และขอความร่วมมือในการหนุนเสริมการทำงาน และขอข้อมูลในการทำงานวิจัยที่จะเกิดขึ้นและเพื่อหาแนวทางการทำงานต่อไป

Node(เครือข่าย) หรือ สกว.แม่แจ่ม กับความผูกพันในการทำงานร่วมกับทีมวิจัย

ช่วงที่รื้อว่าแผนจะผ่านไหม ซึ่งนานมาก ทีมวิจัยก็ได้มีการพูดคุยกันไปเรื่อยๆ มีการจัดประชุมระหว่างทีมงาน แต่เนื่องจากยังไม่แน่ใจว่าแผนปฏิบัติงานที่ส่งไปจะผ่านหรือไม่ จึงทำให้เกิดความลังเล และเริ่มไม่มั่นใจ เพราะเรื่องเงียบหายไบนาน หัวหน้าโครงการไปติดตามหลายครั้ง แต่ไม่ได้รับคำตอบที่ชัดเจน ตอนนี้งานเลยค่อยๆหายไปทีละคนสองคน เพราะความไม่มั่นใจว่าจะได้ทำต่อหรือไม่ รอบประมาณครึ่งปี ช่วงเวลาแห่งการรอคอย เราก็เลยหยุดชะงักทุกอย่างไว้ก่อนแบบนึงๆ รอดูท่าทีว่า สกว. จะอนุมัติหรือไม่ แต่หัวหน้าโครงการและทีมวิจัยบางคนก็ยังมีการพบปะกับหัวหน้าโครงการและทีมวิจัยทีมอื่นอยู่เรื่อยๆ โดยมีการประชุมกันทุกเดือนเพื่อดูความก้าวหน้าแต่ละโครงการไปถึงไหนแล้ว โดยกำหนดให้มีการประชุมทุกวันที่ 4 ของเดือนโดยเป็นการจัดเวทีเสวนา ซึ่งมี Node (เครือข่าย)หรือ สกว.แม่แจ่ม ตลอดจนคณะอาจารย์คอยให้ความรู้ในการทำงานวิจัยอย่างต่อเนื่อง จากที่ไม่เคยรู้เรื่องงานวิจัยเลย ก็ได้มารู้และค่อยๆซึมซับไปที่ละนิดๆ ถึงจะยังไม่เข้าใจกระบวนการทำงานวิจัยละเอียดนัก แต่ก็พอทำให้ทราบว่า การทำงานวิจัยจะต้องทำอะไร มีขั้นตอนอย่างไรและมีความสำคัญในแง่ไหน นับว่างานวิจัยนี้ทำให้คนแม่แจ่มตื่นตัวได้พอสมควร และทั้งนี้ยังมีการพัฒนาใจทยกันไปเรื่อยๆ และในที่สุดก็ได้มีการจัดเวทีนำเสนอโครงการวิจัยประเด็นประวัติศาสตร์ผ้าตีนจกและประวัติศาสตร์พื้นที่ทางการเกษตรไหล่งปง โดยนำเสนอที่โรงเรียนแม่แจ่ม โดยมี ดร.สินธุ์ สโรบล เป็นประธานและมีหน่วยงานภาคีและพหุภาคีที่เกี่ยวข้องทั้งในแม่แจ่มและนอกพื้นที่มาร่วมรับฟังด้วย และนั่นก็มีเพียงเวทีเดียวที่มีการจัดเวที

เสวนาในอำเภอแม่แจ่ม ระยะเวลาผ่านไปนานพอสมควร จนในที่สุดก็ได้รับทราบข่าวการยุบ Node (เครือข่าย) ที่มาประจำอยู่ที่อำเภอแม่แจ่ม ซึ่งพอทราบข่าวก็รู้สึกใจหาย เพราะ Node (เครือข่าย) ทำให้ทีมวิจัยหลายๆทีมมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยมาก ถือว่าเป็นผู้ที่ทำให้เรากระตือรือร้นที่จะทำงานวิจัย ถึงพวกเราจะมีปัญหาอย่างไร Node(เครือข่าย) ก็จะช่วยแนะนำและค่อยๆเติมความรู้ให้กับพวกเราทุกโครงการ จึงทำให้พวกเราผูกพันกัน Node ตอนนั้น เท่าที่ทราบก็คือ มีปัญหภายใน เราเป็นคนภายนอก จึงไม่ทราบปัญหานั้น แต่ก็ให้รู้สึกเสียใจ เพราะ Node (เครือข่าย) จะมีวิธีที่ทำให้เราอยากทำงาน กระตือรือร้น ต่อมาทราบข่าวว่าจะมีทีมกลไกเข้ามาดูแลแทน ตอนนั้นไม่เข้าใจว่าทีมกลไกคืออะไร รู้แต่เพียงว่าจะมาทำหน้าที่แทน Node (เครือข่าย) และจากการที่ทีมกลไกเข้ามาทำงานในช่วงนี้ต่อจาก Node (เครือข่าย) นั้น ทำให้ทีมวิจัยเกิดอาการเกร็งพอสมควร ประการแรกก็คือ ไม่ทราบว่าทีมกลไกคืออะไร จะมาทำอะไร และจะช่วยให้เราได้มากน้อยแค่ไหน และเท่าที่ทราบก็คือ ไม่ได้อยู่ประจำในแม่แจ่ม และจำนวนคนที่จะมาดูแลทีมวิจัยทั้ง 7 ทีมก็ไม่สอดคล้องกัน คือ ทีมกลไกมีเพียง 1 ทีม แต่ทีมวิจัยมี 7 โครงการ ทำให้การประสานงานค่อนข้างล่าช้า ไม่ทั่วถึง แต่ก็เป็นที่น่ายินดีที่ได้รับทราบข่าวจากทีมกลไกว่าจะมีอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญเข้ามาช่วยเหลือทีมวิจัยทั้ง 7 โครงการในการขับเคลื่อนงานวิจัย และนั่นก็เป็นเพียงข่าวที่รับทราบในขณะนั้น จากนั้นเรื่องก็ค่อยๆเงียบหายไป พวกเราทุกโครงการก็ได้แต่รอคำตอบว่าเมื่อไหร่แผนจะผ่าน แต่เนื่องจากคำตอบยังเงียบหาย จึงทำให้ความกระตือรือร้นลดลง และค่อยๆแผ่วลงๆ จนเริ่มห่างหายไปไปในที่สุด

ระยะที่ 2 เฟสที่ 1 (วิจัย ทุกข์ โลก)

1 มกราคม – 31 พฤษภาคม 2547

1. กระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัย

ช่วงเดือนมกราคม 2547 ทีมวิจัยได้รับคำตอบจาก สกว.ว่า แผนปฏิบัติการได้รับการอนุมัติให้ทุกโครงการมาเซ็นสัญญา เหมือนสายฝนชะโลมทะเลทราย แต่เป็นฝนฟ้าใหญ่ เลยไหลบ่าแรง จึงทำให้ไม่มีการเตรียมการไว้ก่อน ทีมวิจัยจึงเรียกประชุมแบบฉุกเฉินทุก ทุกอย่างด่วนมาก ยังไม่เข้าที่เข้าทาง เพราะห่างเหินไปนานและคิดว่าคงไม่ได้ทำแล้ว จึงเฉยๆๆ แต่พอได้ทราบข่าวว่าจะได้ทำต่อ ก็ดีใจมากจนทำอะไรไม่ถูก กว่าจะปรับและตั้งสติได้ก็เลยใช้เวลาพอสมควร พอเซ็นสัญญาเสร็จเรียบร้อย ก็เรียกประชุมทีมวิจัยทั้งหมด ซึ่งในตอนแรกมาครบตามที่ตั้งไว้ ทีมวิจัยก็มีการแบ่งหน้าที่กันทำ เท่าที่รู้ก็จะมีการเก็บข้อมูล การเขียนรายงานและการจัดการงบประมาณ ซึ่งพอทีมวิจัยได้เห็นเอกสารและความละเอียดของงบการเงินแล้ว ความมั่นใจเริ่มถดถอย

ความเข้าใจชักจะเป่ๆ เพราะดูเหมือนว่าจะมีปัญหามากกว่าการเก็บข้อมูลซะอีก เพราะตอนแรกเข้าใจว่าจะเก็บข้อมูลและเขียนออกมาเป็นคำบอกเล่าเท่านั้น ไม่รู้ว่าต้องมีขั้นตอนและกระบวนการจัดการงบการเงินและเอกสารที่ยุ่งยากแบบนี้ด้วย เพราะความไม่คุ้นเคย และพอได้ทราบขอบเขตของการทำงาน ว่านักสหสาขาควรจ้อยู่พอสมควร ต้องมีการประชุมบ่อย หลายคนชักเริ่มออกตัว โดยให้เหตุผลว่า ต้องทำงานในหน้าที่ ต้องทำไร ทำสวน เลยกลั้วว่าจะทำงานได้ไม่เต็มที่ จะทำให้เสียน้ำใจกันไปเปล่าๆ เลยขอลองตัวตั้งแต่ตอนแรก ในที่สุด หลังจากที่ยึดทนไม่ไหว ชักแม่น้ำทั้งห้าจนแม่น้ำแห้งขอด ความอ่อนล้าเริ่มมาเยือน เมื่อเห็นวาร์วี่ไม่อยู่แล้ว จึงปล่อยเลยตามเลย ดังนั้นจึงเหลืออยู่เพียงไม่กี่คน ที่มีหัวใจเกินร้อย

เมื่อคนเก่าออกไป จึงเป็นหน้าที่ของคนที่เหลือ ที่จะต้องสรรหาคนใหม่เข้ามาเสริมทีม ได้รับคำแนะนำจากโครงการอื่นๆ ว่าถ้าทีมวิจัยยังไม่เข้าใจกัน ก็จะทำให้ทำงานลำบาก ซึ่งทีมวิจัยหลักนั้นไม่มีปัญหาอะไร เพราะยังเหนียวแน่นเกาะกลุ่มกันดีอยู่ แต่ทีมวิจัยชุมชนก็ยังคงเข้าๆ ออกๆ อยู่เช่นเดิม

ตอนนี้ทีมวิจัยหลักเลยคุยกันว่า เหลือเท่าไรก็ทำไปแค่นั้น อาจจะมีคนทำงานเพิ่มในลักษณะการจ้างเพื่อช่วยทีมวิจัยชุมชน จะได้แบ่งเบาหน้าที่ของทีมวิจัยชุมชนไปด้วย ส่วนงานของทีมวิจัยหลัก เมื่อทีมวิจัยชุมชนเห็นขอบเขตหน้าที่แล้ว ทุกคนเกิดอาการไม่อยากเข้ามาทำงานแบบเต็มรูปแบบ แต่จะช่วยเก็บข้อมูลเท่าที่จะช่วยได้ ดังนั้นทีมหลักเลยต้องช่วยกันไปเท่าที่มีเหลืออยู่

สำหรับการสรรหาทีมวิจัยชุมชนก็สรรหาตามหลักเกณฑ์ที่กล่าวมาข้างต้น พอได้คนมา ก็มีการเกริ่นนำและท้าวความเป็นมาเป็นไปให้ทราบ ตอนแรกทุกคนก็ตกลงกันดีอยู่ เห็นกระตือรือร้นกันดี แต่พอจะให้เข้าประชุมก็หายเงียบเหมือนเดิม แต่ในส่วนของการหาข้อมูลยังทำได้ดี เลยเข้าใจว่าทีมวิจัยชุมชนไม่ชอบการประชุม แต่ชอบลุยเป็นหลัก จึงให้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเรื่อยๆ แต่เนื่องจากพื้นที่วิจัยค่อนข้างกว้าง จึงทำให้ทีมวิจัยชุมชนล้า ดังนั้นจึงมีการหาคนมาช่วยเก็บข้อมูลในบางพื้นที่ และมีการจัดเวทีเพื่อเก็บข้อมูลด้วย ทำให้เสียค่าใช้จ่ายเพิ่ม แต่ก็ทำให้ข้อมูลได้เยอะพอสมควร หลังจากที่ยกงบประมาณอนุมัติแล้ว นายอุทิศ สมบัติ หัวหน้าโครงการ แจ้งให้ที่ประชุมทราบว่า ตอนนี้งบประมาณอนุมัติแล้ว จริงๆ แล้วต้องเริ่มทำงานตั้งแต่เดือน มกราคม แต่เนื่องจาก กว่างบจะโอนมา และกว่าจะประสานงานกับทีมวิจัยได้ ทำให้เสียเวลาไปนาน เพราะทีมวิจัยแต่ละคน อยู่ห่างกันมาก ไม่เหมือนโครงการอื่น และเนื่องจากแต่ละคนมีภารกิจหน้าที่การทำงานที่รัดตัว จึงทำให้ยากแก่การนัดหมายประชุม แต่สี่คนที่เหลือนี้ถือว่าคัดสรรแล้ว ถือว่าเป็นกะที่คั้นมาแล้ว หวังว่าทุกคนคงรวมตัวกันให้เหนียวแน่น เพื่อประวัติศาสตร์ของแม่แจ่มของเรา นักวิจัยบางคนกล่าวว่า ตอนนี้เรา

เสียเวลาไปมากแล้ว น่าจะเร่งเดินตามแผนที่วางไว้ ทุกคนจึงดูแผนปฏิบัติงานที่อยู่ในมือ แต่เนื่องจากพื้นที่ศึกษาที่ค่อนข้างกว้าง และยังไม่มียุทธศาสตร์

ดังนั้น ในที่ประชุมจึงเสนอให้หาทีมวิจัยชุมชนก่อน 8 ตำบล ก็ 8 คน วันนี้ได้ช่วยกันเสนอชื่อทีมวิจัยชุมชน และได้แบ่งหน้าที่ให้แต่ละคนไปประสานงานอีกที และได้แบ่งบทบาทหน้าที่ตามความถนัดของแต่ละคน หัวหน้าโครงการเป็นคนที่พูดเก่ง ให้ดำเนินรายการประชุม ส่วนนางสาวจุฑามาส พิฑาคำ จบสายบัญชีมาให้บริการขอข้อมูลการเงิน นายสงัด ร่มโพธิ์ เคยทำงานด้านเอกสารกับแม่ผ้อยทอง สมวธา มาก่อน ให้เป็นผู้จัดบันทึกต่างๆและรับผิดชอบงานด้านเอกสาร ส่วนนายสุชาติ ศรีเที่ยง มีความคล่องตัวสูงและรู้จักคนเยอะ ให้รับหน้าที่ประสานงาน ซึ่งทุกคนเต็มใจรับงาน เพราะแต่ละคนก็ถนัดในงานที่ได้รับมอบหมายอยู่ก่อนแล้ว แต่นายสงัด ร่มโพธิ์ บอกว่าอยู่ไกลและไม่มีเวลาเต็มที่ จึงขอให้นางสาวจุฑามาส พิฑาคำ รับผิดชอบงานในส่วนนี้แทนไปก่อน ที่ประชุมถามนางสาวจุฑามาสแล้ว เห็นว่าไม่ขัดข้องเพราะต้องช่วยกันอยู่แล้ว จึงไม่มีปัญหาอะไร

ผลการประชุมทีมวิจัยหลัก 4 คน ได้พูดคุยกันเกี่ยวกับแผนงานที่จะใช้ปฏิบัติการในการเก็บข้อมูลและจัดเวที และได้ทำความเข้าใจให้ตรงกันเป็นที่เรียบร้อยเพื่องานจะได้เดินหน้าต่อไป และได้แบ่งงานกันดังนี้

1. นายอุทิศ สมบัติ หัวหน้าโครงการ มีหน้าที่ดำเนินรายการในการจัดประชุมและจัดเวทีในแต่ละครั้ง
2. นางสาวจุฑามาส พิฑาคำ ให้มีหน้าที่รับผิดชอบเอกสารทางการเงิน
3. นายสงัด ร่มโพธิ์ ให้มีหน้าที่จัดพิมพ์เอกสารต่างๆ รวมทั้งจัดบันทึก
4. นายสุชาติ ศรีเที่ยง ให้มีหน้าที่ประสานงานเวลาจัดประชุมและเตรียมความพร้อมของเวทีเก็บข้อมูล

ปัญหาอุปสรรค

เนื่องจากช่วงนี้นายสงัด ร่มโพธิ์ สุขภาพไม่ค่อยดีและอยู่ไกล เรื่องเอกสารและการจัดพิมพ์ รวมทั้งการออกหนังสือตลอดจนการบันทึก ขอให้นางสาวจุฑามาส พิฑาคำ รับผิดชอบแทนไปก่อน

แนวทางแก้ไขปัญหา

ทีมวิจัยทุกคนตกลงกันว่าจะช่วยกันทำงาน จะไม่ปล่อยให้ใครคนใดคนหนึ่งทำเพียงคนเดียว เพราะเหมือนลงเรือลำเดียวกัน ยังไงก็ต้องช่วยกันพายจนไปถึงฝั่ง

แนวทางการเคลื่อนงานต่อ

และในวันนี้ทีมวิจัยหลักได้ร่วมกันกำหนดวันประชุมในครั้งต่อไปร่วมกัน คือ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2547 สถานที่ โรงเรียนเมืองเด็ทวิทยา โดยได้ช่วยกันคัดเลือกรายชื่อของผู้ที่จะมาเป็นทีมวิจัยชุมชนซึ่งจะเป็นตัวแทนของแต่ละพื้นที่ เข้าร่วมประชุมด้วย โดยการออกหนังสือเชิญและพูดคุยเบื้องต้นก่อน เพื่อเชิญเข้าร่วมประชุมในครั้งต่อไป

2. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับทีมวิจัย 7 โครงการ

ขั้นตอนการทำงานในช่วงนี้ ก่อนข้างมีปัญหเกี่ยวกับเอกสารทางการเงินและการเขียนรายงาน จึงได้มีการปรึกษากันภายใน 7 โครงการว่าจะช่วยเหลือกันได้อย่างไร ในที่สุด ก็ได้รับคำแนะนำจากคุณแม่ฝอยทอง สมวธา หัวหน้าโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประเด็น ผ้าซิ่นตีนจกและผ้าทอของแม่แจ่ม ในเรื่องเอกสารทางการเงินและการเขียนรายงาน เพื่อให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งแต่ละโครงการก็จะช่วยกันดูแลในเรื่องความถูกต้องของเอกสาร และมีการวางรูปแบบของการเขียนรายงานช่วยกัน มีการปรึกษารื้อกันตลอดในเรื่องของการเขียนรายงาน จนในที่สุดก็สามารถเขียนรายงานความก้าวหน้าส่งให้ทีมกลไก รวมทั้งส่งเอกสารทางการเงินให้กับ สกว. ได้ทันกำหนดเวลา

การศึกษาวิจัยในช่วงนี้ จะเหลือเพียงแค่ 7 ประเด็นเท่านั้น เพราะอีก 2 ประเด็นคือ ประเด็นประวัติศาสตร์หมอเมืองและประเด็นทบทวนความรู้เกี่ยวกับแม่แจ่ม ไม่สามารถหาสรรหาคคนมาทำงานในประเด็นนี้ได้ แต่ในส่วนของประเด็นประวัติศาสตร์หมอเมืองนั้น ได้มีผู้สนใจเข้าร่วมทำแผนในระยะนี้ด้วย เพื่อที่จะได้เข้าร่วมโครงการในระยะที่ 3 ต่อไป แต่ในส่วนของประเด็นการทบทวนความรู้เกี่ยวกับแม่แจ่มนั้น ตอนแรกทีมวิจัยได้มีมติให้พระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาณเป็นผู้รับผิดชอบโครงการนี้ แต่เนื่องจากพระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาณ ท่านได้มรณภาพไป ทีมวิจัยทั้ง 7 โครงการได้มีการพูดคุยกันอยู่เสมอ ในเรื่องการสรรหาคคนมารับผิดชอบโครงการนี้ แต่ก็ไม่สามารถสรรหาได้

3. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับทีมกลไก

ปัญหาที่ทุกโครงการหนักใจมากที่สุดก็คือ จะทำอย่างไรกับข้อมูล เพราะมันเยอะเกินไป และระยะเวลาที่กระชั้นเข้ามาทุกที จึงได้ปรึกษากับทีมกลไก ทางทีมกลไกได้ให้คำแนะนำว่า ลองเขย่าข้อมูลดิบก่อน ก็พยายามเขย่าจนได้เนื้อหา แต่ปัญหายังตามมาอีกคือ ไม่รู้จะเขียนยังไง เพราะจากแนวคิดเดิมๆของทีมวิจัยคือ เขียนในลักษณะคำบอกเล่า แต่จากการเข้าประชุมและศึกษากระบวนการจากทีมกลไกและทีมวิชาการ ซึ่งมีอาจารย์สันติพงษ์ ช้างเผือก อาจารย์เรณู ทีมงาน และเจ้าหน้าที่จาก สกว. เข้าร่วมประชุมด้วย ทีมวิจัยได้รับคำแนะนำว่า จะต้องเขียนให้ออกมา

ในเชิงวิชาการเพื่อคนอื่นๆทั้งภายในและภายนอกแม่แจ่มจะได้เข้าใจด้วย ก็เลยยิ่งหนักใจเข้าไปอีกว่า จะต้องเขียนยังไง และเนื่องจากทีมที่ช่วยด้านเอกสารมีกันอยู่เพียงแค่ 3 คน ซึ่งจะต้องทำทั้งเนื้อหา กระบวนการ และงบการเงิน จึงทำให้นักพอดสมควร จนสุดท้ายต้องรองกับทาง สกว.ว่า ข้อมูลที่ได้เเยะนั้น จะขอเอาใส่ในภาคผนวกแทน เพราะเวลาไม่มีแล้ว ส่วนเนื้อหานั้น ก็ยังต้องมีการขัดเกลากันอีกเเยะ รู้จุดที่จะต้องทำ เพียงแต่ไม่มีเวลาแล้ว เพราะถึงกำหนดส่งแล้ว กระบวนการก็เหมือนกัน คือทำตามความเข้าใจในตอนแรก และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีการเปลี่ยนทีมวิจัยบ่อยเลยทำให้ขาดช่วงในการจดบันทึก หรือที่มีอยู่ในมือก็ไม่ได้จดละเอียดนัก เพียงแต่จับประเด็นเท่านั้น นี่เป็นข้อบกพร่องที่จะต้องนำไปแก้ไขในระยะที่2 ต่อไป คือ ต่อไปต้องจดบันทึกให้ละเอียด เพื่อให้เห็นกระบวนการในการทำงานชัดเจนยิ่งขึ้น ตอนนี้อยู่ได้แต่เพียงครึ่งเดียวที่ละเอียด ส่วนอีกครึ่งยังต้องเกลากันอีกเเยะ คาดว่าถ้ามีเวลา น่าจะทำได้ดีกว่านี้ แม้จะไม่ถูกต้องทั้งหมด แต่ก็ถือว่าทีมงานวิจัยพอใจในระดับหนึ่ง ดีกว่าที่ไม่ได้ขัดเกลากันอะไรเลย เพราะรู้สึกว่ายังต้องมีการแก้ไขอีกเเยะพอดสมควร และจะขอแก้ไขในระยะที่สองต่อไป เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

4. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน

การหาข้อมูลในชุมชนนั้น ไม่ค่อยเป็นปัญหาสำหรับทีมวิจัยสักเท่าไร เพราะนักวิจัยชุมชนที่เข้ามาร่วมงานนั้น ส่วนมากจะเป็นผู้นำชุมชนอยู่แล้ว ดังนั้นจึงได้เปรียบในแง่ที่ว่า มีคนที่เชื่อมประสานกับคนในชุมชนให้ตลอดเวลา การขับเคลื่อนงานจึงเป็นไปด้วยความสะดวก แต่จะมีปัญหาในช่วงเวลาการลงไปเก็บข้อมูล เป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านลงทำไร่ ทำสวน เพราะส่วนมากเป็นเกษตรกร จึงทำให้การนัดหมายและจำนวนคนไม่ค่อยเป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ แต่วิธีแก้ไขก็คือให้ทีมวิจัยชุมชนลงไปเก็บข้อมูลทุกวัน ไปคลุกคลีกับชุมชนให้มากขึ้น ซึ่งก็ได้ผลดีในระดับหนึ่ง

การหาข้อมูลนั้น ส่วนมากก็จะเกริ่นนำทั่วๆ ไปก่อน แล้วเล่าความเป็นมาของโครงการวิจัยนี้ให้ชุมชนรับฟัง จากนั้นก็ค่อยๆตีกรอบในหัวข้อที่เราต้องการ วิธีการยิงคำถามจะถามในวงกว้างก่อน แล้วให้ชาวบ้านเล่าไปให้หมด จะไม่ขัดจังหวะการให้ข้อมูล ทีมวิจัยชุมชนก็จะจดข้อมูลทุกอย่าง ซึ่งทุกครั้งก็จะมีเรื่องราวหลายเรื่องรวมกัน คือพอชาวบ้านเล่าเรื่องนี้ แล้วก็โยงไปเรื่องโน้น แล้วก็ไปอีกหลายๆเรื่อง บางครั้งนอกเรื่องที่เราต้องการ แต่ก็ต้องฟังให้หมด เพราะไม่อยากขัดจังหวะ ทีมวิจัยชุมชนก็จดมาให้หมดเหมือนกัน ซึ่งตรงจุดนี้ยากกับทีมวิจัยหลักตรงที่เราต้องพยายามคัดแยกเนื้อหาแต่ละส่วนตอนเขียนรายงาน แต่ก็ทำให้ทราบข้อมูลบางเรื่องที่เราไม่เคยทราบมาก่อนเลย ซึ่งอาจจะมีความประโยชน์กับงานอื่นๆในอนาคตอีก เนื่องจากพื้นที่รับผิดชอบจะกว้างและระยะทางแต่ละพื้นที่ค่อนข้างห่างไกลกัน ทำให้การส่งข้อมูลล่าช้าไปบ้าง ซึ่งก็พอจะลุ่มอล่วยกันได้ เพราะเข้าใจในสภาพพื้นที่แต่ละพื้นที่นั่นเอง

ระยะที่ 3 เฟสที่ 2 (เก็งกลางฮางมะ)

1 สิงหาคม 2547 – 31 มกราคม 2548

กระบวนการในระยะที่ 3 ตั้งแต่เดือน สิงหาคม 2547 ถึงเดือนมกราคม 2548 เพื่อให้เห็นการทำงานลักษณะกระบวนการทำงานได้ชัดเจน เราสามารถแบ่งกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยออกเป็น 4 ประเด็นคือ

1. กระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัย
2. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับทีมวิจัยทั้ง 7 โครงการ
3. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับทีมกลไกฯ
4. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน

1. กระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัย

ในระยะนี้ หลังจากที่เราส่งรายงานความก้าวหน้าระยะที่ 2 ไปแล้ว เหตุการณ์เข้ารูปเข้ารอยเดิมก็คือ เรือหายเงียบไปค่อนข้างนานเหมือนช่วงแรก(ประมาณ 2 เดือน) ตอนนั้นทั้งทีมวิจัยหลักและทีมวิจัยชุมชนเริ่มคิดว่าทางสกว.คงไม่ต่อสัญญาแล้ว พอเจอหน้ากันก็สอบถามกันเสมอว่าทางสกว. ติดต่อมาหรือเปล่า ซึ่งคำตอบที่ได้รับก็คือ ความเงียบไม่มีการเคลื่อนไหว ไม่มีการติดต่อมาจากทีมกลไกฯและ สกว. พอนานเข้าก็เลยคิดว่าทาง สกว. คงไม่ต่อสัญญาให้ ดังนั้นจึงห่างๆกันไป แต่ในระหว่างที่ทีมวิจัยทั้ง 7 โครงการก็ยังมีการติดต่อสอบถามกันอยู่เสมอๆ แต่ไม่ค่อยเหมือนช่วงแรก คือคิดว่า หากต่อสัญญาก็จะทำต่อ หากไม่ต่อก็จบแค่นี้ แต่มีความรู้สึกที่ว่า งานยังค้างๆคาๆอยู่ จึงไม่ค่อยสบายใจเท่าไร เพราะถึงแม้จะส่งรายงานความก้าวหน้าไปแล้วก็ตาม ความรู้สึกในขณะนั้นก็คือ กังวลใจที่ส่งงานให้เจ้าของงบประมาณได้ตามกำหนดเวลา แต่มีความกังวลแฝงอยู่ด้วย เพราะยังรู้สึกว่า ยังเขียนไม่ครบ ยังขาดข้อมูลอีกหลายอย่างที่น่าจะเติมเต็มลงไปในงานวิจัย จึงอยากให้ สกว. เร่งอนุมัติโดยเร็วเพื่อจะได้รีบแก้ไขในขณะที่ยังมีไฟอยู่ เพราะถ้าหากปล่อยเวลาผ่านไปเนิ่นนาน เกรงว่าไฟจะมอดไปซะก่อน จนในที่สุดก็ได้รับแจ้งข่าวว่า ได้มีการต่อสัญญาแล้ว ให้ทีมวิจัยลงมือทำงานระยะต่อไปได้

ในช่วงนี้ ทีมวิจัยไม่ค่อยห่วงเรื่องการเก็บข้อมูลเท่าไร เพราะได้รับการแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญตลอดจนทีมกลไกฯและ สกว. ว่าควรจะเก็บข้อมูลลักษณะไหน ซึ่งบทเรียนที่ได้รับถ่ายทอดมาก็ทำให้ทีมวิจัยเก็บข้อมูลได้มากทีเดียว ในช่วงนี้ทีมวิจัยจะเก็บข้อมูลด้วยความสนุกสนาน เพราะมีการประชุมบ่อย จัดเวทีบ่อย แต่ละเวทีก็มีเรื่องเล่ามากมาย สนุกบ้าง หวาดเสียวบ้าง ทำให้ได้รับความรู้มากมาย ได้รับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาของคนแม่แจ่ม ทำให้ทีมวิจัยคิด

ว่า บางอย่างที่ดี น่าจะรื้อฟื้นและสืบสานไว้ให้นานเท่านาน เช่น ในส่วนของวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม เพราะทำให้ชุมชนเชื่อมโยงถึงกันได้อย่างราบรื่นและสงบสุข บางเวทีทำให้เพื่อนเก่าได้มาเจอกันหลังจากที่ไม่ได้เจอกันนานหลายปี ทำให้ทีมวิจัยรู้สึกภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งในการเชื่อมสัมพันธ์ภาพระหว่างมิตร แต่ข้อมูลที่ได้มานั้นส่วนมากเป็นในลักษณะรวมกันทั้งน้ำและเนื้อ ยังไม่มีการเรียบเรียงสังเคราะห์ข้อมูล

ดังนั้นข้อมูลที่ได้จึงยังเป็นข้อมูลดิบที่ยังไม่ได้กลั่นกรอง ดังนั้นจึงต้องมีการกรองข้อมูลก่อนเขียนรายงานอีกขั้นตอนหนึ่ง คือแปลภาษาชาวบ้านให้เป็นภาษาของทีมวิจัยก่อน แล้วถึงจะหยิบข้อมูลมาเขียนรายงานให้เป็นภาษาวิชาการอีกที แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ปัญหาที่สำคัญที่สุดสำหรับนักวิจัยท้องถิ่นก็คือ การเขียนรายงาน เพราะจากการที่นำเสนองานในครั้งแรก ทั้งการนำเสนอและการเขียนรายงาน ผู้เชี่ยวชาญได้ให้ข้อเสนอแนะว่า น่าจะทำให้เป็นรูปแบบของวิชาการด้วยเพราะเวลาคนภายนอกมาอ่านจะได้เข้าใจด้วย ไม่ใช่ลักษณะการเล่าเรื่องแต่เพียงอย่างเดียว จึงทำให้ทีมวิจัยมานั่งกุมขมับอีกครั้ง เหตุเพราะจนด้วยเกล้าว่าจะเขียนยังไง ครั้นจะเขียนเป็นภาษาชาวบ้านแบบเราก็ไม่เข้าท่า ครั้นจะเขียนให้เป็นวิชาการ ก็ไม่ถนัดสักเท่าไร ไไปๆ มาๆ ก็เลยพบกันครึ่งทาง คือตามใจฉันและตามใจเธอ รายงานฉบับนี้จึงอ่านแล้วมีลักษณะทั้งอ่อนและแข็งในตัว

2. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับทีมวิจัยทั้ง 7 โครงการ

ด้วยเหตุที่ทีมวิจัยแต่ละทีมไม่ถนัดในเรื่องการเขียนรายงาน จึงทำให้มีการพูดคุยกันติดต่อกัน แม้จะไม่บ่อย แต่ก็ไม่ทิ้งระยะห่างกัน มีการถามข่าวคราวของแต่ละโครงการอยู่เสมอ มีการเตือน มีการให้กำลังใจซึ่งกันและกัน นับว่าไม่ทอดทิ้งกัน ในระยะนี้ ทีมวิจัย 7 โครงการมีการทำแผนร่วมกัน มีการปรึกษาให้คำแนะนำและช่วยเหลือกันมากขึ้น

ในระยะนี้ ประเด็นประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำแม่แรกได้ยุติบทบาทนักวิจัยลง เนื่องจากเกิดความไม่เข้าใจขึ้นระหว่างทีมวิจัย ส่วนปัญหาอีกขั้วนั้น ทีมศึกษาวิจัยประเด็นอื่นๆ ไม่สามารถรับทราบถึงปัญหาที่แท้จริงได้ ซึ่งการเกิดปัญหาขึ้นกรณีนี้ทำให้ทีมวิจัยที่เหลือทั้ง 6 โครงการก็มีการปรึกษารื้อกันเพื่อหาทางแก้ไขปัญหานี้ร่วมกัน แต่ก็ไม่สามารถหาทางออกให้ได้ เพราะในตอนนั้นงานในหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละโครงการก็ล้นมืออยู่แล้ว หากส่งรายงานฉบับสมบูรณ์เสร็จเรียบร้อยค่อยมาปรึกษาหารือเพื่อหาทางออกร่วมกันอีกครั้ง

3. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับทีมกลไก

ในการทำแผนนั้นทีมวิจัยทั้ง 7 โครงการได้รับคำแนะนำ ความรู้ จากผู้เชี่ยวชาญทั้งทีมกลไกของอาจารย์สันติพงษ์ ช้างเผือก และทีมของอาจารย์เรณู และในระยะนี้ได้มีการจัดเวทีนำ

เสนองานวิจัยในระยะที่ 2 ที่วัดป่าแดด มีอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญหลายท่านเข้ามารับฟังและช่วยให้ข้อเสนอแนะ ซึ่งภาษาที่ผู้เชี่ยวชาญใช้ส่วนมากจะเป็นศัพท์ภาษาวិชาการ ทำให้ทีมวิจัยฟังแล้วตีความไม่ออก คือฟังแล้วยากเกินไปสำหรับชาวบ้านที่จะเข้าใจ ต้องอาศัยขอร้องให้ทีมกลไกช่วยแปลให้ฟังอีกที ซึ่งตอนหลังทีมกลไกก็ได้แกะเทปส่งมาให้ทีมวิจัยทุกทีม แต่ก็เป็น好事สำหรับคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญหลายท่านอันอาจจะก่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนในแม่แจ่มต่อไปในอนาคต

4. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน

ในการจัดเวทีเก็บข้อมูลแต่ละครั้งจะมีการนำเสนอข้อมูลที่เราได้เก็บและเขียนออกมาเป็นรายงานเล่าให้กับผู้เข้าร่วมประชุมได้รับทราบถึงความก้าวหน้าและจะได้ช่วยเช็คความถูกต้องของข้อมูลไปในตัว ทำให้บรรยากาศเป็นไปแบบสบายๆ เหมือนมาเล่าเรื่องสู่กันฟังและก็มักจะได้อะไรใหม่ๆ เพิ่มเติมทุกครั้งไปในส่วนที่ขาดหายไป

ในการจัดเวทีนำเสนอข้อมูล มีผู้สนใจหลายท่านเข้าร่วมรับฟังด้วย และในตอนท้ายมีการสอบถามความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุม ซึ่งก่อให้เกิดการผลักดันงานวิจัยเข้าสู่ถนนหมื่นห้า ตื่นจากแม่แจ่มครั้งที่ 12 ในส่วนของการแสดง แสง สี เสียง และได้แนวคิดในการนำเสนอผลงานวิจัยให้ประชาชนชาวแม่แจ่มได้รับทราบด้วย

ระยะที่ 4 เฟส 3 (ถั่งหน้อยลงดอย กอยถ้าวันใหม่)

1 กุมภาพันธ์ – 31 ตุลาคม 2548

ระยะนี้เป็นระยะสุดท้าย ซึ่งมีการขยายระยะเวลาออกไปอีก 3 เดือน คือจากเดิมต้องส่งรายงานฉบับสมบูรณ์สิ้นเดือนกรกฎาคม 2548 แต่ขอเลื่อนไปเป็นสิ้นเดือนตุลาคม 2548 แทน เนื่องจากเก็บข้อมูลและเขียนรายงานไม่ทัน ระยะนี้ส่วนมากจะเน้นการเขียนรายงานมากกว่า ซึ่งทีมวิจัยส่วนมากยังไม่ทราบทิศทางว่าจะเขียนรายงานออกมาในรูปแบบไหน จะต้องเริ่มยังไง เพราะข้อมูลมีเยอะมาก ในช่วงระยะการเขียนรายงานนี้ได้มีการประชุมด้วยกันบ่อยครั้ง โดยประชุมร่วมกับทีมวิจัยหลัก ทีมวิจัยทั้ง 7 โครงการ ตลอดจนทีมกลไก เพื่อปรับการเขียนรายงานให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กระบวนการในระยะที่ 4 ตั้งแต่ เดือนกุมภาพันธ์ - เดือนตุลาคม 2548 เพื่อให้เห็นการทำงานลักษณะกระบวนการทำงานได้ชัดเจน เราสามารถแบ่งกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยออกเป็น 4 ประเด็นคือ

1. กระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัย

2. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับทีมวิจัยทั้ง 7 โครงการ
3. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับทีมกลไก
4. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน

1. กระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัย

ในระยะสุดท้ายนี้ ทีมวิจัยหลักและทีมวิจัยชุมชนจะทำงานกันหนักขึ้นทั้งการจัดเวที การเก็บข้อมูล การทำเอกสารด้านการเงินและการเขียนรายงาน ซึ่งเวทีใหญ่ที่ได้จัดในช่วงนี้ก็คือ เวที 30 ปี สหาคืนถิ่น ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับยุคแห่งการต่อสู้ คือการเรียกร้องประชาธิปไตย ซึ่งมีสหายจากทั่วทุกสารทิศเข้าร่วมงานในครั้งนี้ การเตรียมงานใหญ่ซึ่งไม่ได้จัดในตัวอำเภอทำให้ทีมวิจัยเครียดพอสมควร เพราะการจัดเวที ณ จุดจรรยาภรณ์ซึ่งเป็นฐานที่ตั้งของคอมมิวนิสต์ในอดีตนั้น การประสานงานกับเจ้าของพื้นที่ก็เป็นไปด้วยความยากลำบากเพราะไม่มีโทรศัพท์ติดต่อกัน ต้องใช้ระยะเวลาและเดินทางเข้าไปประสานงานบ่อยครั้ง และการประสานงานกับเหล่าสหายจากที่ต่างๆ ก็เป็นไปด้วยความยากลำบากเช่นกัน เพราะอยู่กระจัดกระจายกันคนละทิศคนละทาง แต่ทีมวิจัยก็ไม่ย่อท้อ มีการแบ่งงานกันตามความถนัดของแต่ละบุคคล มีการนัดพบปะพูดคุยกับเหล่าสหายในตัวเมืองเชียงใหม่หลายครั้งด้วยกัน เพื่อพูดคุยถึงวัตถุประสงค์ก่อนการจัดงานเพื่อให้เข้าใจทิศทางการทำงานของเราเป็นการเปิดใจระหว่างกันและกัน ในการจัดงานในครั้งนี้เราให้คำยืนยันในเรื่องความรู้สึกที่ปลอดภัยกับเหล่าสหายเพราะงานนี้มีความเสี่ยงหลายด้าน ในแง่ของการปกครองและในแง่ของจรรยาบรรณของทีมวิจัยด้วยเพราะเราก็ต้องเคารพสิทธิส่วนบุคคลของเหล่าสหายด้วย และเพื่อให้งานออกมาดีที่สุดในที่สุดและปลอดภัยที่สุดในที่สุดด้วย

ในระหว่างการจัดเวทีทีมวิจัยจึงได้ชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของการจัดงานในครั้งนี้ให้ผู้เข้าร่วมเวทีทุกคนได้รับทราบโดยละเอียด ซึ่งทำให้เหล่าสหายส่วนมากเข้าใจและให้ความร่วมมือในการถ่ายทอดเรื่องราวเป็นอย่างดี แต่ก็มีบางกลุ่มยังไม่กล้าให้ข้อมูลอะไรมากนักเนื่องจากเกรงว่าข้อมูลที่ให้นั้นจะก่อให้เกิดภัยต่อตนเองในภายหน้าหรือเปล่า ซึ่งในที่สุดทำให้การจัดเวทีไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ คือข้อมูลที่ทีมวิจัยคาดหวังไว้นั้น ได้เพียงบางส่วนเท่านั้นและยังไม่ถึงเป้าหมายที่เราคาดการณ์ไว้ ซึ่งเป้าหมายสูงสุดของเราก็คือ อยากเห็นการพัฒนาร่วมกันระหว่างเหล่าสหายที่เคยอยู่ร่วมกับชาวบ้านและชาวบ้าน ณ จุดจรรยาภรณ์ โดยอาศัยรากฐานของชุมชนนั้นๆ เป็นพื้นฐานของการพัฒนา แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า การดำเนินการจัดเวที ไปไม่ถึงจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ แต่ทีมวิจัยก็ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเหล่าสหายบางส่วนซึ่งได้แนวคิดหลายๆ อย่างที่เป็นประโยชน์กับชาวบ้านและทีมวิจัยพอสมควร

2. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับทีมวิจัยทั้ง 7 โครงการ

ในขณะนี้ได้มีการศึกษาดูงานนอกสถานที่ทั้งต่างพื้นที่คือกรุงเทพมหานคร ได้เข้าร่วมงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เส้นทางสู่นาคคต และดูงานต่างประเทศ ที่เป็นประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งก็คือ เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวนั่นเอง เป็นการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยทีมวิจัยทั้ง 7 โครงการได้ไปศึกษาดูงานพร้อมกัน ซึ่งได้มีการแลกเปลี่ยนแนวความคิดกันตลอด ทำให้มีวิสัยทัศน์กว้างไกลขึ้น และบางโครงการสามารถนำสิ่งที่ได้ไปพบเห็นมาประยุกต์ใช้กับงานประจำได้อย่างกลมกลืนและลงตัวที่สุด ส่วนทีมวิจัยได้แนวความคิดในการดำเนินชีวิตและวางแผนในเรื่องการศึกษาอันอาจจะเป็นจริงไปได้ในอนาคต ซึ่งก็นับว่าเป็นสิ่งที่ดีที่ได้รับ

ในขณะนี้ได้รับความร่วมมือจากโครงการประวัติศาสตร์ ประเด็นประวัติศาสตร์พื้นที่ทางการเกษตรไหล่งปง มาช่วยในการเขียนรายงาน เนื่องจากทีมวิจัยถูกดึงในเรื่องการเขียนรายงานที่เป็นวิชาการมากเกินไป อ่านแล้วทำให้มีความรู้สึกลำบากและเครียดเกินไป จึงต้องขอความร่วมมือจากทีมประวัติศาสตร์พื้นที่ทางการเกษตรไหล่งปงมาช่วย เพราะจะทำให้รายงานอ่านแล้วมีชีวิตชีวาขึ้น จึงต้องขอขอบคุณ คุณกิตติชัย แก้วประเสริฐมา ณ โอกาสนี้ด้วย

3. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับทีมกลไก

ส่วนการเขียนรายงานนั้น ก็มีปัญหาเช่นกันคือ เนื่องจากความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการเขียนรายงานและการเก็บข้อมูล คือทีมวิจัยยังติดกรอบเดิมและพยายามจะเขียนรายงานตามความเข้าใจเดิมๆอยู่ เพราะการเขียนรายงานตามความเข้าใจนั้น ทำให้ง่ายต่อการเขียน เวลาเขียนแล้วไหลลื่น ไม่สะดุด เป็นการนำเสนอเรื่องราวที่ได้รับรู้รับทราบมาแล้วนำมาถ่ายทอดเป็นตัวอักษร แต่เนื่องจากถูกท้วงติงจากทีมกลไก จึงมีการปรับเปลี่ยนกรอบใหม่และลงเก็บข้อมูลใหม่อีกครั้ง จึงทำให้งานช่วงนี้ค่อนข้างหนัก ในช่วงนี้เกิดความสับสนในเรื่องความเข้าใจในการเขียนรายงาน เพราะที่ผ่านมามีบางครั้งทีมวิจัยถูกท้วงติงว่าเขียนรายงานแบบชาวบ้านเกินไป ต้องเขียนให้เป็นวิชาการบ้าง และการสื่อสารในเรื่องของความเข้าใจระหว่างทีมวิจัยกับทีมกลไกก็ยังไม่ชัดเจน อีกทั้งทีมกลไกเพียง 1 ทีมต้องดูแลทีมวิจัยทั้ง 7 โครงการ จึงทำให้การดูแลไม่ทั่วถึง ระยะเวลาที่เข้ามาในพื้นที่แต่ละครั้งค่อนข้างน้อย จึงทำให้ทีมกลไกล่า ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างทีมวิจัยกับทีมกลไก อีกทั้งทีมวิจัยเป็นชาวบ้าน ซึ่งไม่เข้าใจการตีความของภาษาวิชาการ จึงทำให้หนักใจในการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ จนเกิดภาวะเครียด และนำไปตีความกันเองว่า รายงานน่าจะออกมาในรูปแบบวิชาการ แต่พอเขียนไปแล้วก็เกิดอาการเกร็งเพราะมันเป็นวิชาการเกินไป ทำให้คิดไม่ออก เขียนไม่ถูก กว่าลงมือเขียนจริงๆ จังๆ ได้ต้องนั่งเครียดก่อนประมาณ 1 อาทิตย์ จึงจะเริ่มลงมือเขียนรายงานได้

แต่พอเขียนไปแล้วกลับมีความรู้สึกว่าการเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้รายงานแข็งกระด้างไป ขาดองค์ประกอบที่สำคัญหลายอย่าง พอทีมกลไกมาช่วยอ่านอีกทีจึงต้องปรับเปลี่ยนกันใหม่อีกรอบ จึงมีความรู้สึกว่าการทำวิจัยนี้เป็นเรื่องที่ยากเย็นแสนเข็ญที่สุด เพราะพวกเราชาวบ้านคิดกันง่ายๆ ว่า การทำวิจัยท้องถิ่นน่าจะทำได้แบบง่ายๆ สบายๆ คิดอย่างไรก็เขียนไปตามนั้น

พอทำไปได้ช่วงเวลาหนึ่งก็เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เกิดขึ้นคือ จากงานวิจัยท้องถิ่นเล็กๆ ก็กลายมาเป็นวิจัยระดับประเทศ อะไรที่มันน่าจะง่ายมันกลับยากและหนักกว่าเดิม ทุกโครงการทำงานกันหนักกว่าเดิม ในขณะที่งบประมาณยังอยู่ในวงเงินเดิมๆ อยู่ไม่ขยับตามงาน และในขณะเดียวกันก็ได้รับการชี้แนะตลอดจนข้อเสนอและมีการปรับแก้กันเรื่อยมาจากทีมกลไกและนับวันงานวิจัยก็ดูเหมือนจะยากขึ้นทุกทีๆ จึงทำให้ท้อแท้ ดังนั้นระยะหลังๆ นี้ ความกระตือรือร้นจึงค่อยๆ หายไป จนเปลี่ยนมาเป็นความเฉื่อยชาในที่สุด คิดแต่เพียงว่า หากรายงานฉบับนี้เสร็จ คงต้องมาพิจารณากันอีกครั้งว่าทีมวิจัยพร้อมที่จะเดินหน้าสำหรับการศึกษาวิจัยประเด็นอื่นๆ อีกหรือไม่ แต่ตอนนี้ทีมวิจัยตระหนักถึงภาระรับผิดชอบมากกว่าสิ่งอื่นใด ดังนั้นไม่ว่าจะมีปัญหาหนักแค่ไหนก็ตาม ทีมวิจัยก็ต้องทำงานนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปให้ดีที่สุดเท่าที่ภูมิปัญญาของทีมวิจัยพึงจะทำได้

4. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน

ในการจัดเวทีและการเก็บข้อมูลในระยะสุดท้ายนี้ ชุมชนมีส่วนร่วมค่อนข้างมาก เพราะทีมวิจัยเข้าไปประสานงานบ่อยครั้ง ซึ่งทุกครั้งเราจะพูดคุยกับชาวบ้านให้มากที่สุดเพราะระยะทางมีไข้ไกลๆ ดังนั้นเมื่อได้มาแล้วจึงอยากเก็บข้อมูลและแนวคิดของชาวบ้านให้มากที่สุด โดยเฉพาะชาวบ้านที่เป็นหมู่บ้านประวัติศาสตร์แห่งยุคการต่อสู้ ช่วงเรียกร้องประชาธิปไตย ซึ่งใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับเหล่าสหยาและคอยดูแลเหล่าสหยาประหนึ่งญาติพี่น้อง มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันเป็นความประทับใจที่ยากจะลืมเลือน นอกจากนี้ทีมวิจัยพยายามเน้นความเข้าใจในการจัดงานและเน้นกระบวนการทางความคิดของชุมชนด้วย เพราะเราอยากทราบว่าชุมชนมีความคิดเห็นอย่างไรบ้าง ซึ่งทำให้เราได้ทราบถึงแนวความคิดของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงในโลกปัจจุบัน คือความต้องการด้านพื้นฐานยังไม่เพียงพอ มิใช่ชาวบ้านต้องการการพัฒนาที่สวยงามหรู ชาวบ้านต้องการเพียงแค่การพัฒนาพื้นฐานเพียงแค่นี้ทำให้ยังชีพอยู่ได้โดยไม่เดือนร้อนแค่นั้น

จากการที่ได้พูดคุยกับชุมชน ทำให้เราค้นพบปราชญ์ชาวบ้านหลายคน และหลากหลายแนวคิด บางครั้งคำพูดง่ายๆ เรียบๆ แต่กลับเป็นแก่นแท้ของชีวิต ทำให้เราฟังและมองย้อนกลับมาดูโลกปัจจุบัน ซึ่งนับวันยิ่งจะซับซ้อนขึ้นไปทุกขณะ บางครั้งก็ทำให้มองเห็นสัจธรรมไปได้เช่นกัน ว่า

อะไรที่ง่าย ๆ สบาย ๆ จะทำให้ชีวิตสุขสงบได้ ส่วนอะไรที่ยากนัก มักจะทำให้ชีวิตทรมานทรมายไม่มีความสุข เหมือนการเขียนงานวิจัยขึ้นนี้นั่นเอง สอดคล้องคำบาลีที่ว่า **วิจยํ ทุกขํ โลกเก**

บทที่ 3

การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ในเมืองแจ่ม

บทนี้เป็นส่วนของเนื้อหาที่ได้จากการศึกษาวิจัย แบ่งเนื้อหาเป็น 3 ส่วน ในส่วนแรก กล่าวถึงกลุ่มดั้งเดิมของคนเมืองแจ่มซึ่งเป็นฐานสำคัญในการเกิดกลุ่มองค์กรใหม่ๆ ขึ้นในเมืองแจ่มในเวลาต่อมา อันได้แก่ กลุ่มปฏิกิริยาของเมืองแจ่ม ในงานศึกษานี้จะกล่าวถึง กลุ่มชาวไร่เมืองแจ่ม และกลุ่มสหยา ซึ่งเป็นกลุ่มองค์กรที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อต่อรองและเรียกร้องสิทธิความชอบธรรมกับภาครัฐ

ในส่วนที่ 2 กล่าวถึง “องค์กรชุมชนรูปแบบใหม่” ที่เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ที่เข้ามามีผลกระทบต่อเมืองแจ่ม โดยองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ที่กล่าวถึงนี้เกิดจากกระบวนการของคนภายในชุมชน และเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นเพื่อการต่อรองกับภาครัฐ ในงานศึกษานี้ได้ให้ความสนใจกับองค์กรที่จัดตั้งทางการเมืองเป็นสำคัญ ประกอบด้วยองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มฮักเมืองแจ่ม กลุ่มองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม และกลุ่มหอมแดง โดยได้พูดถึงเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการก่อตั้งหรือการรวมกลุ่มดังกล่าวขึ้น รวมถึงการต่อรอง ต่อสู้ และผลที่เกิดขึ้น

และส่วนที่ 3 กล่าวถึงโครงการจากภาครัฐและองค์กรภาคเอกชนที่เข้ามาพัฒนาพื้นที่เมืองแจ่ม โครงการจากภาครัฐที่กล่าวถึง คือ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มซึ่งเข้ามาสู่เมืองแจ่ม หลังจากการยุติการเรียกร้องประชาธิปไตย ภาครัฐได้พยายามผลักดันแผนพัฒนาเข้ามาสู่เมืองแจ่ม ด้วยการนำเสนอให้เห็นความกันดารและภาพของประชาชนที่ยากจน มีการศึกษาต่ำ ชอนทับลงบนสภาพพื้นที่ลุ่มขุมพู ส่วนองค์กรแคร์ในแม่แจ่มเป็นองค์กรภาคเอกชนที่ได้เข้ามาเชื่อมระหว่างรอยต่อจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ภายหลังจากการที่มีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มได้เข้ามาพัฒนาและถึงเวลาที่จะต้องถอนตัวออกไป ส่งผลให้เมืองแจ่มมีการเปลี่ยนแปลงหลายสิ่งหลายอย่าง โดยเฉพาะวิถีชีวิตถูกกระทบและได้ตั้งปัญหามากมาย เพราะคำว่า “พัฒนา” ซึ่งมันสามารถมองได้ทั้งทางด้านดี และไม่ดีที่อยู่ในตัว รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติในเมืองแจ่มซึ่งถูกทำลายไปอย่างมากมายในช่วงของการพัฒนาที่รัฐมุ่งส่งเสริมให้ผลิตพืชเศรษฐกิจ

กลุ่มดั้งเดิมของเมืองแจ่ม

เมืองแจ่มเก่าก่อน

เมืองแจ่มหรืออำเภอแม่แจ่ม เป็นอำเภอเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ในหุบเขาเป็นโหล่งที่ราบแอ่งกระทะที่ล้อมรอบด้วยดอยน้อยใหญ่ สลับสลับอยู่เบื้องล่างของดอยอ่างกาหลวงหรือดอยอินทนนท์ในปัจจุบัน เต็มไปด้วยพื้นที่ป่า น้ำตกและลำห้วยไม่ต่ำกว่า 26 สาขา

พื้นที่ในหุบเขาแห่งนี้มีเนื้อที่ประมาณ 3,361 ตารางกิโลเมตร ในอดีตเป็นพื้นที่ป่าและภูเขา ประมาณร้อยละ 70 เป็นพื้นที่ราบเชิงเขาประมาณ ร้อยละ 20 และมีที่ราบลุ่มเพียงร้อยละ 10

ขอบเขตทางกายภาพของหุบเขาสอดความยาว – กว้างไม่เกิน 5 – 6 ตารางกิโลเมตร มีน้ำแม่แจ่มไหลพาดผ่านตามแนวเหนือ – ใต้ บริเวณหุบเขามีพื้นที่ราบอยู่เพียงเล็กน้อย ริมฝั่งเป็นตลิ่งที่สูง บางช่วงเป็นเกาะใหม่ เป็นหนองบึง อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนทิศทางของแม่น้ำสองฟากของแม่น้ำแม่แจ่มและข้างๆ ลำน้ำสาขาบริเวณหุบเขา เช่นน้ำแม่ศึก น้ำแม่อม น้ำแม่ปาน น้ำแม่แรก ซึ่งเต็มไปด้วยป่าสักที่มีอยู่มากมาย สูงขึ้นไปจากป่าสักจะเป็นป่าดงดิบเขา ส่วนดอยในระดับที่สูงขึ้นไปอีกจะเป็นป่าตระกูลไม้ก่อ สลับกับป่าดงดิบที่อยู่ตามร่องน้ำ ทั้งหุบเขาจึงแวดล้อมไปด้วยป่าดอยโดยมีดอยหลวงกั้นขวางอยู่ทางทิศตะวันออก

เมืองแจ่มเป็นชุมชนที่เรียกตัวเองว่า “ไต” กว่า 30 บ้าน นอกนั้นเป็นชาวเขา มีปากกะญอ ม้ง ลัวะ และลีซอ ซึ่งรวมตัวอยู่และสานความสัมพันธ์ทางสังคม ตั้งแต่เหนือสุดของหุบเขาลาดลงมาตั้งแต่ปากตะวันตกของน้ำแม่แจ่ม เช่น บ้านกองกาน บ้านต้นตาล-ยางแล บ้านพร้าวหนุ่ม บ้านบนนา บ้านป่าเทื่อ บ้านท้องฝาย บ้านทัพ บ้านไร่ และปากตะวันออก เช่น บ้านแม่นาจร บ้านทุ่งยาว บ้านต่อเรือ บ้านเจียง บ้านสันหนอง บ้านช่างเคิ่ง บ้านป่าแดด บ้านไต้ท่าผา เหล่านี้ล้วนตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร

ชาวเมืองแจ่มชุดเหมือง ดีฝาย ทำไร่ ทำนา เก็บของป่าล่าสัตว์และค้าขายแลกเปลี่ยนทั้งภายในและภายนอกหุบเขา ดังนั้นชุมชนเมืองแจ่มจึงไม่ได้เป็นเมืองปิดอยู่ในหุบเขา เพราะมีทั้งคนภายในและผู้คนจากต่างถิ่น ต่างชาติพันธุ์ อพยพเคลื่อนย้ายเข้าออกไปมา และมีความสัมพันธ์กันในหลายรูปแบบทั้งการผูกเครือญาติจากการแต่งงาน ค้าขาย จำงาน ในแต่ละยุคอันนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงของชุมชนอยู่ตลอดเวลา

ช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบเทศบาลของสยามประเทศ ล้วนเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านอย่างลึกซึ้ง

ชุมชนเมืองแจ่มยังคงสร้างระบบการผลิตและรูปแบบการจัดการทรัพยากรทั้งดิน น้ำ และป่าไม้รอบชุมชนบนฐานการผลิตแบบยังชีพเป็นสำคัญ เมื่อยามขาดแคลนก็ยังใช้วิธีการแลกเปลี่ยนสิ่งของ แรงงานหรือใช้ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ เพื่อนบ้าน หรือแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ดินมีกับชุมชนอื่น มีการค้าขายในระดับเล็กๆ ทั้งในชุมชนและการค้าทางไกลของพ่อค้าวัวต่าง กระทั่งชุมชนได้ก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนความสัมพันธ์กับอำนาจการปกครองจากผู้นำท้องถิ่นไปสู่อำนาจสยามที่ขยายตัวเข้ามา ส่งผลให้ชุมชนต้องสัมพันธ์กับอำนาจรัฐและเศรษฐกิจแบบเงินตรามากขึ้น

อาณาเขตของอำเภอแม่แจ่มนั้นติดกับพื้นที่หลายอำเภอดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน และ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ ติดกับ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดกับ อำเภอสะเมิง อำเภอสันป่าตอง และอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดกับ อำเภอขุนยวม อำเภอแม่ลาน้อย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประชากรแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆคือ กลุ่มคนไตพื้นราบระหว่างหุบเขา และกลุ่มชนเผ่าที่ราบสูง ในพื้นที่ของเมืองแจ่มประกอบด้วยคนไต ร้อยละ 40 ส่วนที่เหลืออีก ร้อยละ 60 เป็นชนเผ่า มีทั้งปกากะญอ ม้ง ลัวะ ลีซอ ตามลำดับ

การนับถือศาสนาของคนเมืองแจ่มนั้น มีทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และการนับถือผีควบคู่กันไป ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนเมืองแจ่มยังคงสืบทอดจารีตประเพณีและวัฒนธรรมของตนมาจนถึงปัจจุบัน

อำเภอแม่แจ่ม แบ่งเขตการปกครองเป็น 10 ตำบล คือ

1. ตำบลช้างเคื่อง	2. ตำบลท่าผา
3. ตำบลบ้านทับ	4. ตำบลแม่ศึก
5. ตำบลแม่นาจร	6. ตำบลบ้านจันทร์
7. ตำบลปางหินฝน	8. ตำบลกองแขก
9. ตำบลแม่แดด	10. ตำบลแจ่มหลวง

ช่วงก่อนที่สยามจะขยายอำนาจมายังเมืองแฉะ โดยผนวกเอาเมืองแฉะเอาไว้เป็นส่วนหนึ่งของแขวงจอมทองในปี พ.ศ. 2443¹ เมืองแฉะมีระบบการปกครองภายในหุบเขาเยี่ยงเมืองในหุบเขาอื่นๆทั่วเขตอุษาคเนย์ตอนในที่มีผู้ตั้งตนเป็นผู้ปกครอง

ระบบการปกครองของเมืองแฉะจะมี “พญาเจ้าเมือง” เป็นผู้ปกครองสูงสุด ขอบเขตอำนาจพญาไม่ได้วางอยู่บนฐานการควบคุมพื้นที่ทางกายภาพตามเส้นการปกครองแบบอำเภอปัจจุบัน แต่เป็นการควบคุมบนฐานงานในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ใช้กลไกทางอุดมการณ์เรื่อง “ผีควมเมือง” ที่สร้างขึ้นมาโดยผู้นำในเมืองแฉะจะอ้างความชอบธรรมในการปกครองเมืองจากการสืบเชื้อสายหรืออยู่ในสายผีเดียวกันจึงทำให้สังคมในชนบทของอำเภอแม่แฉะอยู่กันอย่างสงบ มีวิถีการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมีการเกื้อกูลกัน การที่จะทำงานอะไรสักอย่างหนึ่งนั้นต้องอาศัยความสามัคคีเป็นหลัก (เช่น การเอามือเอววัน) การรวมกลุ่มจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น ด้วยถือคติที่ว่า “**เยยะก้านคนเดียว เปนต์ใครให้ เยยะก้านหลาย เปนต์ใครหัว**” กล่าวคือ การทำงานหนักเพียงคนเดียว นั้น ทำเมื่อใดก็ไม่เสร็จ งานที่ทำไปนั้นทำไปเท่าใดก็เหมือนกับยังไม่ได้ทำ แต่หากคนหลายๆคนช่วยกันทำ ใช้เวลาเพียงไม่นานก็เสร็จ ทำงานกันไปเรื่อยๆ คุยกันไปด้วย ทำให้เพลิดเพลินไปอีกแบบ และยังเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ภาพในชุมชนได้เป็นอย่างดี หากเกิดปัญหาก็จะใช้ระบบผู้นำเข้ามาไกล่เกลี่ย โดยอาศัยแรงศรัทธาของจิตใจที่บริสุทธิ์ จึงทำให้วิถีชีวิตสงบราบเรียบ การรวมตัวกันในอดีตแบ่งเป็นกลุ่มย่อยๆขึ้นหลายกลุ่มเพื่อวัตถุประสงค์ต่างกัน เพื่อกระทำการให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน กลุ่มในอดีตมีหลายกลุ่มด้วยกัน เช่น คณะศรัทธาวัด หัวหมวดวัด กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มเหมืองฝาย เป็นต้น

คณะศรัทธาวัด

ชุมชนเมืองแฉะ ที่ประกอบด้วยหลายหมู่บ้าน หลายตำบล แสดงให้เห็นถึงการเป็นเมืองที่มีผู้คนหลายกลุ่มที่เคลื่อนย้ายเข้ามาติดต่อสัมพันธ์และตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา

ผู้คนในแต่ละชุมชนล้วนนับถือศาสนาพุทธ และศรัทธาในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ดังนั้นในแต่ละชุมชนจึงได้มีการสร้างวัดประจำชุมชนของตนเองมาตั้งแต่ครั้งอดีตแล้ว ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชุมชนเมืองแฉะได้แสดงออกโดยการจัดตั้งเป็นคณะศรัทธา ของแต่ละวัด ซึ่งท่านพระครูมงคลวิสิฐ รองเจ้าคณะอำเภอแม่แฉะ ได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า

¹ จมท.ม.ร.6 ม/11 (23 พฤษภาคม 2454 – 20 กรกฎาคม 2458) อ้างในสันติพงษ์ ช้างเผือกและคณะ . ของหน้าหมู่ ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แฉะ. 2546

“คณะศรัทธาวัด เป็นรูปแบบการจัดการกลุ่มทางสังคมของคนในชุมชน มีการแบ่งแยกหน้าที่ดูแลและทะนุบำรุงวัดวาอารามโดยการระชาคม เพื่อเชื่อมประสานระหว่าง วัด โดยมีพระสงฆ์เป็นตัวแทน ปู่จ่านหรือมัคทายก เป็นสื่อกลาง และไวยาวัจกร เป็นประธานคณะศรัทธา และมีการแตกแขนงของคณะศรัทธาออกเป็นหมวดเพื่อกิจกรรมพระพุทธศาสนาและเพื่ออุปถัมภ์ศาสนา

ตั้งแต่อดีตกาลมา เมืองแฉ่มนั้นเป็นเมืองพระพุทธศาสนา ประชาชนนับถือพระพุทธศาสนา จึงมีวัดประจำหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน บ้านกับวัดจึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด มีความเอื้ออาทรต่อกัน วัดแต่ละวัดนั้นจะมีประชาชนในหมู่บ้านอุปถัมภ์วัดใครวัดมัน เรียกว่า “ศรัทธาวัด” ประชาชนอยู่ในหมู่บ้านไหนเป็นคณะศรัทธาวัดใดก็มีความรู้สึกที่วัดเป็นของตนเองจึงรักและเป็นห่วงวัดของตน จะเอาใจใส่ดูแลวัด จึงมีความเต็มใจที่จะช่วยเหลือหรือพัฒนาวัดของตนเองจะส่งบุตรหลานให้เข้าไปบวชโดยบรรพชาเป็นสามเณรบ้างอุปสมบทเป็นภิกษุบ้าง วัดไหนมีพระภิกษุสามเณรจำนวนมาก วัดนั้นก็เป็นที่เชิดหน้าชูตาของศรัทธาที่อุปถัมภ์วัด ดังนั้นคณะศรัทธาวัดของแต่ละวัดก็จะช่วยกันดูแลและอุปฐากอุปถัมภ์วัดอย่างเต็มที่”

หัวหมวดวัด

หมวดวัด เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดกลุ่มทางสังคมของกลุ่มคณะศรัทธาวัดของแต่ละวัด โดยจะมีหัวหมวดหรือหัวหน้าหมวดเป็นผู้เชื่อมประสาน กิจกรรมทางพุทธศาสนา ระหว่างพระสงฆ์ ปู่จ่านวัดและชาวบ้าน ในเมืองแฉ่มเองก็มีการจัดระบบหัวหมวดวัดในทุกวัด ซึ่งความรับผิดชอบเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาจากอดีตถึงปัจจุบัน

สิ่งที่สมาชิกในแต่ละหัวหมอดรับผิดชอบได้แก่ การผลิตกันส่งข้าวให้พระที่อยู่ประจำวัด การร่วมกันสร้างวัด ซ่อมแซมวัด จัดหาทรัพยากรมาจัดงานบุญ ประเพณีที่มีขึ้นในแต่ละปี และการระดมแรงงานและทรัพยากรต่างๆ ไปร่วมกับหมอดวัดอื่นๆ ในงานบุญประจำปีของเมืองแจ่ม เช่น งานเป็งเดือน 6 ที่วัดช้างเค็ง หรืองานเป็งเดือน 8 วัดกองกาน เป็นต้น

“เพื่อความสะดวกในการช่วยเหลือและอุปถัมภ์ดูแลวัด คณะศรัทธาจึงได้จัดแบ่งคณะศรัทธา หรือประชาชนในหมู่บ้านออกเป็นหมอดๆ เรียกว่า “หัวหมอดวัด” ในแต่ละหมอดนั้นจะมีหัวหน้าหมอดเรียกว่า “แกหัวหมอด” เป็นผู้ปกครองดูแล ในแต่ละหมอดจะมีลูกหมอดประมาณ 10 กว่าครัวเรือน ในการจัดตั้งหรือแบ่งกันเป็นหมอดนี้ เป็นการตกลงหรือเห็นพ้องต้องกันของประชาชนในหมู่บ้านหรือคณะศรัทธาวัดถือว่าเกิดขึ้นโดยประชาคมหมู่บ้าน ไม่เกี่ยวกับองค์กรหรือหน่วยงานของรัฐ

ในการจัดแบ่งกันเป็นหัวหมอดวัดนี้ เพื่อเป็นการสะดวกในการอุปถัมภ์ช่วยเหลือดูแลวัด เมื่อทางวัดมีงานหรือมีกิจกรรมเกิดขึ้น ก็ได้อาศัยแกหัวหมอด เป็น ผู้ประสานกับคณะศรัทธาวัด ฉะนั้น แกหัวหมอดจึงเป็นผู้มีความสำคัญและมีบทบาทมากในวัดและหมู่บ้าน”²

² พระครูมงคลวิไลฐ์ เจ้าอาวาสวัดบุบผาราม ต.ช้างเค็ง อ.แม่แจ่ม , 16 กุมภาพันธ์ 2548

ภาพที่ 3.2 หัวหน้าวัดกำลังแห่คัวทานเข้าวัด ในงานปอยหลวงวัดบุปผาราม ต.ช่างเคิ่ง

ในการจัดศรัทธาออกเป็นหมวดๆ มีผลดีมากมายดังนี้

1. ถ้าวัดจะมีการประชุม บางครั้งไม่จำเป็นที่จะประชุมคณะศรัทธาทั้งหมด เพียงแต่เรียกหัวหน้าหมวด มาประชุมรับทราบแล้วก็จะนำไปประสานต่อภายในลูกหมวดของตน
2. การพัฒนาหรือทำงานวัดนั้น ถ้าวัดต้องการความช่วยเหลือในการพัฒนาวัด ก็จะแบ่งกันมาทำงานวัดผลัดเปลี่ยนกันแต่ละหมวดไป
3. เวลาจะไปทำบุญที่วัดอื่น ทางวัดต้องการศรัทธาไปร่วมทำบุญ ก็จะผลัดเปลี่ยนกันไปในแต่ละหมวด
4. การที่จะนำอาหารไปถวายพระภิกษุสามเณรประจำวันที่เรียกว่า “ส่งข้าววัด” นั้น ก็จะผลัดกันส่งเป็นหมวดๆไป

สรุปแล้วว่าการที่คณะศรัทธาวัดได้มีการจัดแบ่งกันเป็น “หัวหน้าหมวดวัด” นั้นมีประโยชน์และเกิดผลดี หลายอย่างทั้งแก่วัดและหมู่บ้านนั่นเอง

ในอดีต กลุ่มเก่าที่เกิดจะเกิดโดยธรรมชาติส่วนมากจะมาจากวัด เพราะถือว่าวัดเป็นสถานที่รวมจิตใจของชาวบ้านมากที่สุด และชาวบ้านก็จะเคารพพระสงฆ์ โดยเฉพาะตุ้หลวง (เจ้าอาวาส) จำเป็นมากที่สุด ในแต่ละหมู่บ้านนั้นจะมี “หัวหมวดวัด” มาทำงานเพื่อวัดโดยตรง เพราะกิจกรรมของวัดมีมาก ไม่ว่าจะเป็นประเพณีต่างๆ และงานบุญก็จะต้องมีหัวหมวดเพื่อรับงานจาก ตุ้หลวง(เจ้าอาวาส) ไปป่าวให้หมวดของตนเอง คือ สมาชิกให้รับทราบทางวัดมีงานอะไรบ้าง

ปัจจุบันหัวหมวดวัดกลายเป็นเขต ซึ่งแบ่งตามผู้ใหญ่บ้านที่มีนโยบายมาจากรัฐเพื่อให้ช่วยต่อการปกครอง และชาวบ้านก็จะง่ายในการทำงาน เพราะต่อมามีเรื่องทางบ้านที่จะต้องร่วมกันทำจึงเป็นเขตต่างๆ ทำงานวัด ในปัจจุบันทั่วเมืองแจ่มนิยมแบ่งหัวหมวด หรือเขต มีหัวหน้าเขต มีสมาชิกจะไปงานบุญประเพณีก็แบ่งกันไป ไม่เหมือนสมัยก่อนจะเอาศรัทธาวัดไปกันเป็นหมู่ ปัจจุบันก็กลายเป็นคิว งานนี้เขต 1 ไป งานต่อไปก็เขตต่อไป เวียนกันไป จะไปทั้งหมดก็ลำบาก เพราะในปัจจุบันมีงานมากตามความเจริญทางด้านวัตถุ

กลุ่มหนุ่มสาว

เป็นองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นโดยการสานตัวของคนในวัยหนุ่มวัยสาวที่มีอยู่ในชุมชน หรือคณะศรัทธาวัดแต่ละวัด เพื่ออาสาเข้ามาเป็นแรงงานช่วยในคราวที่วัดมีงานบุญ งานประเพณี ตลอดจนคอยช่วยเหลืองานบุญ งานประเพณีที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ว่าจะเป็นงานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานบุญอุทิศกุศลให้คนตาย หรืองานบุญต่างๆ ก็ได้แรงงานจากกลุ่มหนุ่มสาวเหล่านี้ ช่วยในการจัดเตรียมตั้งแต่การจัดเตรียมสถานที่ การล้างถ้วย ล้างจาน หรือแม้แต่การประสานงานร่วมกับภาครัฐกับชุมชนก็มักจะได้อีกกลุ่มหนุ่มสาว เป็นตัวเชื่อมประสานไม่ว่าจะเป็นงานกีฬาประจำอำเภอ หรือการฝึกอบรมอาชีพต่างๆ

“ในสังคมชนบทอย่างเมืองแจ่มนั้นเป็นสังคมที่อยู่กันแบบที่เรียกว่า *ครอบครัวรวม* หรือ*ครอบครัวใหญ่* คือแต่ละครอบครัวจะมีคนอยู่พร้อมกันทั้ง พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย ดังนั้นในหมู่บ้านหนึ่งๆ จะมีคนอยู่หลายระดับ หลายส่วน เช่น มีทั้งผู้สูงอายุ คือ ปู่ย่าตายาย คนวัยกลางคน คือพ่อบ้านแม่บ้าน คนวัยรุ่นคือหนุ่มสาว คนวัยเด็ก คือลูกหลานที่อยู่ในวัยเรียน

ในความหลากหลายของคนในหมู่บ้านดังกล่าวนั้น ก่อให้เกิดผลดีต่อหมู่บ้านและชุมชนคือ เมื่อเวลาที่มีกิจกรรมต่างๆ ในหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านต่างก็ช่วยกันอย่างเต็มที่ ตามสถานภาพตามวัยของตน สำหรับคนที่อยู่ในวัยหนุ่มวัยสาวนั้น ถือว่า เป็นวัยที่มีความคิด มีวิสัยทัศน์ มีพลังเป็นอย่างมาก ที่จะช่วยเหลือกิจกรรมของหมู่บ้านและของวัดได้อย่างเต็มที่

ดังนั้นคนในวัยนี้จึงมีความพร้อมและรวมตัวกันได้ดี จึงได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้น เรียกว่า กลุ่มหนุ่มสาว เพื่อช่วยเหลืองานของหมู่บ้านและของวัด จะมีกลุ่มหนุ่มสาวทุกหมู่บ้านในเมืองแจ่ม กลุ่มหนุ่มสาวจึงเป็นกลุ่มที่มีพลังเป็นอย่างยิ่งในการที่จะช่วยเหลือวัด หมู่บ้านและสังคม ถือได้ว่ากลุ่มหนุ่มสาวนั้น เป็นองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นโดยคนในชุมชนเอง ไม่มีองค์กรหรือหน่วยงานของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องเลย”³

ต่อมากลุ่มหนุ่มสาวได้ลดบทบาทของตัวเองลงไปตามกาลเวลาและสภาพแวดล้อมโดยรอบ คนหนุ่ม คนสาวในชุมชนหันไปเรียนหนังสือในเมืองมากขึ้น จึงเหลือคนในวัยนี้อยู่ไม่มากนักในชุมชน ทำให้ไม่สามารถจัดตั้งเป็นกลุ่มหนุ่มสาวได้ ส่งผลต่อกลุ่มหนุ่มสาวที่เป็นกลุ่มดั้งเดิมของชุมชนหายไป และได้พัฒนามาเป็นกลุ่มเยาวชนแทนในปัจจุบัน ประกอบกับคนในกลุ่มหนุ่มสาว เมื่อก่อนพออายุมากขึ้นก็ได้แต่งงาน แต่งการไป และหันไปรวมกลุ่มในลักษณะกลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มแม่บ้านต่อไป

กลุ่มเหมืองฝาย

ชุมชนเมืองแจ่มดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการขุดเหมือง ฝาย ทำไร่ ทำนา มาตั้งแต่อดีต พื้นที่ในการปลูกข้าวที่มีอยู่ทั่วไปในห้วงเมืองแจ่ม โดยแต่ละตั้งแต่เดิมาก็จะรับน้ำจากฝายในแต่ลำห้วยแต่ละคลองของลำน้ำแต่ละสาย

³ พระครูมงคลวิสิฐ วัดบุปผาราม, 3 มกราคม 2548

ฝ่ายแต่ละฝ่ายจะมีการจัดความสัมพันธ์ทางการผลิตภายใต้รูปองค์กรเหมืองฝ่าย หรือที่เรียกว่า “กลุ่มลูกด้ามเหมืองฝ่าย” ที่ต้องมีการระดมแรงงาน ทรัพยากรในการตีฝ่าย ลอกเหมือง และดูแลจัดการระบบจ่ายน้ำให้ไปถึงนาแต่ละแห่งอย่างมีประสิทธิภาพ

“คนเมืองแจ่มตั้งแต่โบราณมาอาชีพหลักคือการเกษตร ทำนาเป็นหลัก ทำข้าวไร่ เลี้ยงวัว เลี้ยงควายเลี้ยงหมู ถนนที่เห็นปัจจุบันนั้นไม่มี จะมีแต่กอง (ปัจจุบันคือซอย) ผู้ชายมีหน้าที่ทำนา ก็จะไปล่องเหมือง(การขุดลอกลำเหมืองเพื่อให้น้ำไหลได้สะดวก ตรงไหนเสียหายก็ช่วยกันซ่อม ตรงไหนมีลำห้วยก็ช่วยกันสร้างรางริน) เพื่อจะนำน้ำเข้านา เมื่อเข้าสู่ฤดูทำนา ต้นเดือนพฤษภาคม ฝนฟ้าจะตกตามฤดูกาล มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว ก็จะมีการร้องปาวมีแกเหมือง (หัวหน้าเหมือง) ของนาแต่ละที่เป็นหัวหน้าในการทำการขุดลอกจะช่วยเหลือกันตลอดเพื่อให้ น้ำเข้านาก่อนจะทำนา”⁴

ฝ่ายหลวงกันน้ำแจ่มในอดีตจะใช้ไม้ตีหลักฝ่าย แก่เหมืองจะปาวประกาศให้สมาชิกเขาไม่มาร่วมกันเพื่อสร้างฝ่าย สมาชิกคนหนึ่งๆจะใช้ไม้หลักตามจำนวน “ต้างนา” ซึ่งก็แล้วแต่ว่าจำนวนของสมาชิกจะมีมากน้อยแค่ไหน ก็มีการเฉลี่ยกันไปตามนั้นว่าจะเอาไม้มาคนละกี่เล่ม จากนั้นจะนำไม้มาตีเป็นหลักกันลำน้ำ เสร็จแล้วนำไม้ตีขวางทางน้ำอีกที ทำหลายๆ ชั้น ลดหลั่นกันไป หากน้ำเชี่ยวก็ทำหลายๆ ชั้นเป็นการลดความเร็วของน้ำเพื่อให้ฝ่ายจะได้ไม่พัง ฝ่ายนี้จะทำหน้าที่ดักตะกอนไปในตัว ทั้งเศษไม้ต่างๆ ที่ไหลมาตามลำน้ำ ทำให้น้ำเล็ดลอดได้ยากการเก็บกักน้ำไว้ใช้จะได้ปริมาณมาก จะทำให้น้ำไหลเข้าที่ลำเหมืองส่งไปที่นา

“กลุ่มเหมืองฝ่ายจะมีกันทุกบ้านเพราะว่าชาวบ้านมีการทำนา เมื่อทำนาต้องไปเหมือง เหมืองจะเป็นร่องน้ำที่นำน้ำเข้านา ก่อนน้ำจะ

⁴ นายบุญทอง สมยศ อายุ 74 ปี แก่เหมืองน้ำแม่ววม บ้านช่างเค็ง , 20 เมษายน 2548

เข้าต้องตีฝายกันน้ำเพื่อให้น้ำเข้าเหมือง คนสมัยก่อนจะหาทำเล เพื่อเบิกนาและช่วยกันขุดเหมืองมาจึงมีกลุ่มเหมืองชาวบ้านจะตั้ง เป็นแก่งเหมือง และมีลูกด้ามเหมือง ก่อนจะมีฤดูทำนาแก่งเหมือง จะปาวให้ลูกด้ามมาล้อมเหมือง(ขุดลอกเหมือง) ก่อนทำนา ซึ่งเป็น กลุ่มธรรมชาติที่เข้มแข็งมากยิ่งเป็นฝ่ายหลวงกันลำน้ำแม่แจ่มที่ บ้านทองฝาย บ้านทับ บ้านไร่ จะมีคนมาช่วยกันเป็นจำนวนมาก”⁵

การจัดความสัมพันธ์ของกลุ่มในรูปขององค์กรที่จัดตั้งโดยชุมชน หรือคนในท้องถิ่นที่เรียกว่า “กลุ่มลูกด้าม” ที่แฝงอยู่ใน “กลุ่มเหมืองฝาย” นั้น เป็นการจัดระบบขึ้นมาโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ บริหารคนและให้คนเหล่านั้นร่วมกันบริหารทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยทั่วถึง

ภาพที่ 3.3 กลุ่มลูกด้ามเหมืองฝายกำลังช่วยกันซ่อมแซมฝาย

⁵ นายอินคำ นิปุณะ อายุ 76 ปี บ้านไร่ , 20 เมษายน 2548

กลุ่มเหมืองฝายในแม่แจ่ม มีหลายกลุ่มด้วยกัน สายน้ำแม่ใหญ่ คือ ลำน้ำแม่แจ่มก็จะมีกลุ่มฝายหลวง นอกนั้นก็จะเป็นกลุ่มจากสายน้ำเล็กๆ หลายสายเช่น กลุ่มฝายน้ำแม่อม ,กลุ่มฝายน้ำแม่ปาน และกลุ่มฝายน้ำแม่แรก แต่ละเหมืองฝายก็จะมีหัวหน้าหรือที่เรียกกันว่า “แก่เหมือง” ทำหน้าที่ควบคุมดูแลการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและคนไปพร้อมๆ กัน

การคัดเลือกแก่เหมืองหรือแก่ฝายในกรณีของฝายหลวงกันลำน้ำแม่แจ่ม คนที่จะมาเป็นแก่เหมืองหรือแก่ฝายนั้น ต้องเป็นคนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เป็นคนที่มีประสบการณ์ มองการณ์ไกล เข้าใจการบริหารจัดการดูแลทรัพยากรน้ำได้ และการคัดเลือคนั้นจะต้องผ่านการประชาคมจากสมาชิกก่อน คนที่เป็นแก่เหมืองและแก่ฝายจึงต้องมีความอดทน มีวิจรรณญาณที่เหมาะสมเพื่อสามารถแก้ปัญหาเรื่องน้ำให้กับสมาชิกได้ รู้จักวิธีผ่อนปรนหากเกิดปัญหาก็ต้องแก้ไขปัญหให้กับสมาชิกได้ โดยอาศัยหลักพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นการเกื้อกูลกันในสังคมชนบทแห่งนี้

“เมื่อถึงกำหนดวาระซึ่งแล้วแต่สมาชิกจะตกลงกัน แต่โดยทั่วไป จะกำหนดวาระครบ 2 ปี ก็จะต้องมีการเลือก “แก่เหมือง” ขึ้นมาใหม่ เพื่อมาทำหน้าที่แทนแก่เหมืองคนเก่า แต่สมาชิกสามารถเลือกคนเดิมได้อีก ในกรณีที่เห็นว่าคนเดิมเหมาะสมจะทำหน้าที่ต่อไป การเลือกนี้จะทำการประชาคม โดยสอบถามความคิดเห็นจากสมาชิกว่าใครเหมาะสมที่จะเป็นแก่เหมืองมากที่สุด เพื่อมาเป็นหัวหน้าในการดูแลจัดการทรัพยากรน้ำและประสานงานกับสมาชิก เป็นการเลือกโดยระบอบประชาธิปไตย และคนที่ถูกเลือกจะปฏิเสธไม่ได้ เพราะเคารพในระบอบประชาธิปไตย เมื่อถูกเลือกมาแล้ว ก็ต้องทำหน้าที่ให้ดีที่สุด คนที่จะเป็นแก่เหมืองนั้น ต้องมีประสบการณ์ มีความเสียสละ อดทน และเป็นคนที่มีความคิดหลักแหลม มองการณ์ไกลได้”⁶

⁶ นายวรรณ ศรีเที่ยง แก่เหมืองน้ำแม่แรก บ้านป่าหนาด ตำบลท่าผา, 29 พฤศจิกายน 2547

คนที่เป็นแก่เหมืองจะมีหน้าที่รับผิดชอบมากกว่าสมาชิกคนอื่นๆ กล่าวคือ เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับน้ำในลำเหมือง ไม่ว่าเหมืองจะขาดเพราะน้ำหลากหรือน้ำแห้งขาดเพราะฝนแล้ง แก่เหมืองจะต้องแก้ปัญหาให้ทันท่วงทีก่อน หากรับมือไม่ไหวจริงๆ แล้วจึงจะปาวประกาศให้ลูกด้ามทราบเพื่อประชุมปรึกษาหารือและหาทางแก้ปัญหาาร่วมกัน แก่เหมืองต้องรู้ว่าในแต่ละปีต้องทำอะไรบ้าง เช่น พิธีเลี้ยงผีฝ่าย การล่องเหมือง-ตีฝ่าย

การที่จะลงมือทำงานในแต่ละครั้งนั้น แก่เหมืองจะแจ้งให้ล่ำมทราบก่อน เพื่อให้ล่ำมไปปาวประกาศให้สมาชิกทราบโดยทั่วถึงกัน หากสมาชิกคนไหนที่ไม่ว่าง ก็จะส่งคนมาทำงานแทนตน แต่ถ้าหากสมาชิกคนไหนที่ไม่มาช่วยทำงานในแต่ละครั้งที่มีการปาวประกาศไปนั้น ก็จะต้องถูกปรับเป็นเงิน ซึ่งเป็นกฎระเบียบของกลุ่มที่ได้มีการตกลงร่วมกัน และค่าปรับนั้นจะถูกนำมาใช้บริหารงานภายในกลุ่ม อาจจะนำมาซื้อหมากเมี่ยงบุหรืในการทำงานร่วมกันในคราวต่อไป หรืออาจจะนำมาซ่อมแซมลำเหมืองที่ชำรุดเสียหายเป็นต้น

ค่าตอบแทนจากการทำหน้าที่แก่เหมืองนั้น จะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เช่น การยกเว้นหลักตีฝ่าย ได้ค่าตอบแทนเป็นข้าวเปลือก หรือเป็นเงิน เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การจัดการบริหารทรัพยากรน้ำด้วยกลุ่มเหมืองฝายนั้น เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนเราในเรื่องของปากและท้อง ซึ่งอาศัยหลักของความสัมพันธ์ในชุมชนระหว่างสมาชิก ล่ำม และแก่เหมือง มีการพิจารณากฎ ระเบียบ ร่วมกันลักษณะประชาคม รวมทั้งมีความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรมการเลี้ยงผีเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ทั้งหมดนั้นเป็นการจัดการองค์กรในชุมชนโดยชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน โดยคนและธรรมชาติมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน หากสิ่งไหนขาดหายก็มีการทดแทนเพื่อให้เกิดความสมดุลเพื่อยังผลต่อการดำเนินชีวิต

การจัดกลุ่มองค์กรเหมืองฝายในเมืองแจ่ม เป็นการอธิบายให้เห็นที่มาที่ไปและกติการ่วมกันภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ มีการบริหารจัดการภายในกลุ่มองค์กรเพื่อให้มีประสิทธิภาพ และเป็นที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ การคัดเลือกแก่ฝายหรือหัวหน้าเหมืองฝาย มักเลือกผู้ที่มีฐานะ มีอำนาจทางการเมือง อยู่ในมืออยู่พอสมควร เพื่อปกครองกลุ่มลูกด้ามได้ และอีกประการหนึ่งคือ ลูกด้ามเหมืองฝายนับได้ว่าเป็นองค์กรทางการเมืองรูปแบบหนึ่งในเมืองแจ่มนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นรากฐานที่สำคัญของการจัดตั้งกลุ่มองค์กรรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่อมา

กลุ่มเหมืองฝายนอกจากจะเป็นกลุ่มดั้งเดิมและสัมพันธ์อยู่กับการทำมาหากินแล้ว กลุ่มที่เป็นกลุ่มดั้งเดิมของเมืองแจ่มยังมีกลุ่มเครือญาติ ก็จะมีการจัดความสัมพันธ์ผ่านสายผี แก้วผี กลุ่มเสี้ยว

กลุ่มพ่อค้าวัวต่าง ที่มีลักษณะเป็นกลุ่มเศรษฐกิจอย่างหนึ่งเป็นต้น ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มีการจัดความสัมพันธ์ของกลุ่มที่มีลักษณะแตกต่างกันไป นอกจากนี้ในเรื่องของพุทธศาสนาก็มีเรื่องของการจัดกลุ่มอยู่ในระดับหนึ่ง เช่นการจัดความสัมพันธ์แบบฆราวาส กลุ่มหัววัด กลุ่มหมวดวัด หรือการจัดความสัมพันธ์แบบสงฆ์

การจัดความสัมพันธ์กลุ่มต่างๆ บนพื้นฐานของวัฒนธรรมของคนเมืองแจ่ม ถ้ามองจากปัจจัยภายนอกที่เข้ามาผลที่มีต่อกลุ่มต่างๆ และเกิดการจัดความสัมพันธ์ของกลุ่มแบบใหม่และผลที่เกิดกลุ่มใหม่ทำให้กลุ่มเก่าดั้งเดิมอาจจะหลบอยู่

“ คนบ้านเฮาบะเดียว เหมือนกับสวหมวกหลายใบ คนๆ เดียวเป็นสมาชิกเกือบทุกกลุ่ม การจัดความสัมพันธ์ก็อ่อนน้อมกัน จ้นแยกบ่ออก อย่างป้อ เป็นสมาชิกหมวดสิบสอง ศรัทธาวัดบ้านทัพ ขณะเดียวกันก็ป้อเป็นลูกด้ามของฝ่ายหลวง ซึ่งจะต้องสัมพันธ์กับหมู่ลูกด้ามที่เป็นชาวบ้านช่างเค็ง ที่เป็นศรัทธาวัดบุปผาราม แล้วบะเดียวป้อมีกลุ่มผู้สูงอายุแหม ป้อก็ป้อเป็นประธานบ้านทัพ ไว้แล้วก็ป้อเป็นสมาชิกผู้สูงอายุของอำเภอแม่แจ่มแหม อย่างอ้อ”⁷

(คนบ้านเราเดี๋ยวนี้ เหมือนกับสวหมวกหลายใบ คนๆ เดียวเป็นสมาชิกเกือบทุกกลุ่ม การจัดความสัมพันธ์ก็ปนเปกัน จ้นแยกไม่ออก เช่น พ่อเป็นสมาชิกหัวหมวดสิบสอง และเป็นคณะศรัทธาวัดบ้านทัพ ขณะเดียวกันก็ป้อเป็นลูกด้ามของฝ่ายหลวง ซึ่งจะต้องสัมพันธ์กับกลุ่มลูกด้ามที่เป็นชาวบ้านช่างเค็ง ที่เป็นศรัทธาวัดบุปผาราม แล้วขณะนี้เขามีกลุ่มผู้สูงอายุอีก พ่อก็เป็นประธานผู้สูงอายุนบ้านทัพไว้ แต่ขณะเดียวกันก็ป้อเป็นสมาชิกผู้สูงอายุของอำเภอแม่แจ่มแหม อะไรแบบนี้)

⁷สัมภาษณ์พ่ออินคำ นิปุณะ อายุ 68 ปี บ้านไร่

กลุ่มปฏิกิริยาของเมืองแฉ่ม

เมืองแฉ่มภายใต้อำนาจสยาม

ก่อนที่สยามจะขยายอำนาจมาสู่เมืองแฉ่ม ระบบการปกครองของเมืองในหุบเขาแห่งนี้มี “พญาเจ้าเมือง” เป็นผู้ปกครองสูงสุดและมีคณะปกครองเป็นลำดับชั้นรองลงมาคือ ท้าว ควบคุมในระดับบ้านใหญ่ๆ หรือกลุ่มบ้าน และมีความสัมพันธ์เชิงบรรณาการอยู่ที่ศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่

พญาเจ้าเมืองซึ่งอยู่ในความทรงจำและเรื่องเล่าของคนเมืองแฉ่ม และถูกกล่าวขานถึงว่าเป็นผู้ปกครองเมืองแฉ่มในอดีต คือ พญาเชื่อนแก้ว และ พญาไย

นอกจากระบบการปกครองของพญาแล้ว เมืองแฉ่มยังมีระบบ “ผีควมเมือง” หรือที่คนเมืองแฉ่มเรียกว่า “ ผีพ่อเจ้าหลวง” ซึ่งเป็นผีใหญ่ที่ได้รับการจัดลำดับไว้เหนือผีทุกตัวในหุบเขาเมืองแฉ่ม และเชื่อมโยงกับผีอื่นๆ ที่อยู่นอกเมืองแฉ่ม

ต่อมาเมื่อสยามเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับอำนาจการปกครองในเมืองเชียงใหม่มากขึ้น ด้วยการส่งข้าหลวงมาประจำและค่อยๆ ปฏิรูปการปกครองไปสู่หัวเมืองต่างๆ แต่กระนั้นก็ตามอำนาจสยามก็ยังไม่ได้ส่งผลกระทบต่อพญาเจ้าเมือง และชาวเมืองแฉ่มมากนัก

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2443 ที่รัฐบาลสยามเข้ามาผนวกเมืองแฉ่มเอาไว้เป็นส่วนหนึ่งของแขวงจอมทอง รัฐบาลสยามได้ดำเนินการ 2 เรื่อง ที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนในเมืองแฉ่ม คือ

1. สยามตกลงให้เจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ ผู้ครองนครเชียงใหม่เป็นผู้ทำป่าแม่แฉ่ม ตั้งแต่ วันที่ 13 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 123 – มกราคม ร.ศ. 129
2. รัฐบาลสยามได้ส่งเจ้าหน้าที่ให้ไปตั้ง “ศาล” หรือที่ว่าการของเจ้าหน้าที่สยามขึ้น ณ ที่ดอนบริเวณใกล้ๆ บ้านอาฮาม ซึ่งเชื่อว่าเป็นเรือนของพญาเจ้าเมืองแฉ่ม

อำนาจจากสยามได้ลดบทบาทการปกครองของพญาเจ้าเมืองแฉ่มลงทีละน้อยและนายขึ้นเจ้าหน้าที่สยามได้สนองตอบนโยบายกรุงเทพที่ต้องการเพิ่มรายได้ด้วยการเก็บภาษีค่าหัว หรือเงิน

แผนการถูกเกณฑ์แรงงานชาย อายุ 18–60 ปี เป็นเงิน 4 บาท/ปี ตามคำประกาศใช้ทั่วราชอาณาจักรสยามนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2443⁸

การเข้ามาของสยามด้วยการลดอำนาจคนท้องถิ่น มีการเก็บภาษี 4 บาท ได้สร้างความเดือดร้อนต่อชาวบ้านจำนวนมากที่ยังมีการผลิตแบบยังชีพและสร้างความไม่พอใจแก่กลุ่มอำนาจเดิมของเมืองแจ้ม ในช่วง 2 ปีให้หลัง ชาวเมืองแจ้มได้รวมตัวกันลุกขึ้นมาตอบโต้อำนาจสยามโดยการบุกไปฆ่าเจ้าหน้าที่สยามและเผาที่ทำกรที่ตอนศาล

“พ.ศ. 2447 รัฐบาลสยามได้ส่ง **นายจิ้น** มาเป็นนายอำเภอ และจัดตั้งที่ว่าการอำเภอ หรือที่จาวบ้านเฮาฮ้องว่า “ศาล” บริเวณไต้กุ่มไกล่ๆบ้านอาฮาม นายจิ้นปกครองคนเมืองแจ้มตามอำนาจสยาม มีกำนลงไต้คนเมืองแจ้ม ตั้หะมี(ไม่มี)สตาจ๋ายภาษี 4บาท มีกำนยับ(จับ) คนไปซังคอก(คุก) มีกำนไจ้แ่งงานคนเมืองแจ้ม กดัซิมเฮงจาวบ้านสารพัด คนเมืองแจ้มจึงหะปอใจกับกำนกระทำของนายจิ้น จาวเมืองแจ้มถูกรังแกนักเข้าๆ ในที่สุดกะได้เกิดเหตุกำนฆ่านายจิ้น ตากำนกะเซาะยับคนตีเยยะหื้อนายจิ้น เซาะสืบเซาะถามจาวบ้าน จาวบ้านกะบอกว่าหะฮู้หะหันอะหยังสักอย่าง กะเลยยับหะได้สักคน”⁹

(พ.ศ. 2447 รัฐบาลสยามได้ส่ง “นายขึ้น” มาเป็นนายอำเภอและจัดตั้งที่ว่าการอำเภอ หรือที่ชาวบ้านเขาเรียกว่า “ศาล” บริเวณทุ่งกุ่ม ไกล่ๆ บ้านอาฮาม นายขึ้น ปกครองคนเมืองแจ้มตามอำนาจสยาม มีการลงโทษคนเมืองแจ้มที่ไม่มีเงินจ่ายภาษี 4บาท มีการจับคนไปซังคุก มีการใช้แรงงานคนเมืองแจ้ม กดัซิมเฮงจาวบ้านสารพัด คนเมืองแจ้มจึงไม่พอใจกับการกระทำของนายขึ้น ชาวเมืองแจ้มถูกรังแกมากขึ้นเรื่อยๆ ในที่สุดได้เกิดเหตุการณ์ฆ่านายขึ้นทางการก็มีการสืบหาคนฆ่านายขึ้น ชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ ก็เลยจับใครไม่ได้สักคน)

จากการที่อำนาจสยามเข้ามาในเมืองแจ้ม การปกครองของนายขึ้นในสมัยนั้นก่อให้เกิดภาวะกดดันแก่คนเมืองแจ้ม เมื่อถูกกดดันจนถึงที่สุดแล้ว ในที่สุดก็ได้มีกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันขึ้นโดยการสาน

⁸ สันติพงษ์ ช้างเผือกและคณะ. 2546. “ของหน้าหมู ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แจ้ม”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

⁹ คำบอกเล่าของพ่อนานประเสริฐ ปันศิริ ,หัวหน้าโครงการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ของหน้าหมูแจ้มเหนือ, 28 กันยายน 2547.

ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและกลุ่มผู้คนที่ถูกรังแก ตลอดจนกลุ่มชายในวัยแรงงานที่ต้องเสียภาษีเพื่อ
ร่วมมือกันปฏิบัติบุกเข้าทำลายและทำร้ายนายขึ้นจนถึงแก่ความตาย

“นายขึ้นนี้เป็นคนขำม ขำด้วยปิ่น ดาบ บ่ตาย คนเฒ่าคนแก่
เล่าให้ฟังว่าตัวอินทร์กับตัวพรหมเป็นคนผู้นำในกำนยัดอำนาจ
จากนายขึ้น ตัวอินทร์กับตัวพรหมนี้เป็นลูกของพญาเขื่อนแก้ว
เจ้าเมืองแจ่มสมัยนั้น ยับนายขึ้นมัดป้อม ใจลงน้ำบ่อจากนั้นแล้ว
ก่อเอาหลาว แทงกันผดปากเป็นกำนแก้งาม นายขึ้นกับหมู่ต่าย
หมด เหลือไว้คนเดียวไปบอกข่าวให้ต่างกำน คนดีฆ่าก่อบู้ว่าเป็น
ไผ ช่วงนั้น ป้อจายหนีเข้าป่าหมด แม่ญิงจะเอาข้าวไปส่งให้”¹⁰

(นายขึ้นเป็นคนที่มีความอยู่ยงคงกระพัน ขำด้วยปิ่น ดาบ ไม่ตาย คนเฒ่าคนแก่ เล่าให้ฟังว่าตัวอินทร์
กับตัวพรหมเป็นผู้นำในการยึดอำนาจจากนายขึ้น ตัวอินทร์กับตัวพรหมเป็นผู้นำชุมชนเป็นลูกของพญาเขื่อนแก้ว
ซึ่งเป็นเจ้าเมืองแจ่มในอดีต ได้จับนายขึ้นมัดมัดเท้าจากนั้นมัดคอติดกับเท้าอีกที โยนลงบ่อน้ำแล้วเอาหลาวแทง
กันทะลุปาก เป็นการแก้แค้นอยู่ยงคงกระพันของนายขึ้น ตอนนั้นคนที่ประจักษ์พยานของนายขึ้นถูกฆ่าตายเกือบ
หมดเหลือไว้เพียงคนเดียวเพื่อให้ไปบอกเหตุการณ์ให้กับทางราชการ ส่วนคนที่ฆ่านายขึ้นนั้นไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็น
ใคร ในช่วงนั้นผู้ชายจะหนีเข้าป่าหมด พวกผู้หญิงจะเอาข้าวไปส่งให้)

กาลเวลาผ่านไปเมืองแจ่มต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงจากความทันสมัยต่างๆ เช่นการที่มี
ถนนตัดผ่านเข้ามามีสาธารณูปโภคที่สะดวกสบาย หรือการเข้าแทรกแซงของอำนาจรัฐ รวมทั้ง
ระบบทุนนิยมการค้าทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมหลายด้าน และอำนาจในการจัดการ
ทรัพยากรของชุมชนต้องถูกระงับกระเทือน ผลที่เกิดขึ้นก็คือบรรทัดฐานที่เคยมีบทบาทในการ
กำหนดและควบคุมทางสังคม เศรษฐกิจเหล่านี้ไว้ จำเป็นต้องปรับตัวไปภายใต้การจัดระเบียบสังคม
ใหม่ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม เป็นต้นว่าการสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกัน และการสร้าง
เครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน ขึ้นมาเพื่อสนับสนุนและทดแทนความ
สัมพันธ์แบบพึ่งพาในระบบเครือญาติที่มีบทบาทน้อยลงเมื่อเทียบกับอดีต ดังนั้นจึงพบว่าภายในเมือง

¹⁰ จากคำบอกเล่าของผู้ร่วมเวทีตรวจสอบข้อมูล

แจ่ม ได้เกิดการรวมกลุ่มกันในการรักษาผลประโยชน์ของตัวเองและหมู่คณะท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง

ในที่นี้ผู้เขียนขอกล่าวถึงกลุ่ม หรือองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเน้นการต่อรองและเรียกร้องกับภาครัฐ และขอยกตัวอย่างกลุ่ม หรือองค์กรที่จัดตั้งมาจากการเมือง ดังนี้

1. กลุ่มชาวไร่เมืองแจ่ม
2. กลุ่มสหหาย

กลุ่มชาวไร่เมืองแจ่ม (แม่แจ่ม)

จากการขยายตัวของอำนาจสยามเข้ามายังเมืองแจ่ม และการเปลี่ยนแปลงในการส่งส่วยซึ่งเป็นของดีของชุมชนเช่น ของป่า หมากพลู ฝ้าย และอาจรวมไปถึงผ้าตีนจก ไปเป็นภาษีในรูปเงินตรา โดยเฉพาะค่าหัวของชายวัยเกณท์ คนละ 4 บาทต่อปี ในยุคนั้น สำหรับชาวบ้านที่ต้องพึ่งพิงการผลิตแบบยังชีพแล้วมีค่ามาก ทำให้คนหลายต้องหนีการเก็บภาษีไปอยู่ที่อื่น แต่อีกหลายคนก็ดิ้นรนหาทางออกด้วยการไปรับจ้างทางตะวันตก และบางคนที่ไม่เงินจ่ายค่าภาษี จะต้องถูกเกณฑ์แรงงาน หรือรับโทษต่างๆ เป็นการสร้างแรงกดดันให้แก่ชาวเมืองแจ่ม

จากชาวบ้านที่เคยหาอยู่หากินในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพต้องดิ้นรนหาเงินตรามากขึ้นจึงทำให้ชาว เมืองแจ่ม ในแต่ละบ้านปรับตัวไม่ว่าจะเป็นการไปรับจ้างทางตะวันตก (หลายคง) และการปลูกฝิ่นในเวลาต่อมา ซึ่งทำให้คนเมืองแจ่มสามารถยกฐานะความเป็นอยู่ของตัวเองให้ดีขึ้น และทำให้เศรษฐกิจของเมืองแจ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเงินตรามากขึ้น

ต่อมาได้มีการประกาศของรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ให้ฝิ่นเป็นสิ่งผิดกฎหมาย ในปี พ.ศ. 2502 ทำให้ฝิ่นกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย และกลายเป็นช่องทางในการแสวงหาประโยชน์ของเจ้าหน้าที่ของรัฐ และผู้นำท้องถิ่นโดยการเก็บส่วย

จากการขยายตัวของประชากรในแต่ละบ้าน ประกอบกับผู้ที่มีที่น้าน้อย หรือไม่มีที่นา หลังจากเลิกปลูกฝิ่น ก็หันมาหาที่ทางเพื่อประกอบอาชีพที่ให้ผลตอบแทนเป็นเงินตราในลักษณะของฝิ่น ซึ่งจะต้องให้ผลตอบแทนไม่น้อยกว่าหรือมากกว่าฝิ่น เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผู้คนหลั่งไหลไปจับจองที่โหล่งปง แต่ทั้งนี้แล้วการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจในเขตรอบๆ หุบเขาแม่แจ่มและที่โหล่งปงไม่ได้วิวัฒนาการ

ไปอย่างราบรื่นสมดังความคาดหวังของการพัฒนาประเทศ เพราะเงื่อนไขที่เกิดจากรัฐขยายอำนาจไปแย่งชิงทรัพยากรกับชาวบ้าน

การพัฒนาของรัฐบาลด้านหนึ่งพยายามผลักดันให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อเข้าสู่ตลาดโลกโดยการมุ่งส่งเสริมการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรด้วยการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ปรับปรุงพัฒนาพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์รวมทั้งการพัฒนาปัจจัยเสริมต่างๆ แต่อีกด้านหนึ่งรัฐก็ส่งเสริมการเข้ามาหาประโยชน์จากทรัพยากรของภาครัฐโดยการปลูกป่า ความแตกต่างของการเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของรัฐที่แตกต่างกันในช่วงเวลาและสถานที่เดียวกันเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิดการขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ของผู้ใช้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายชาวบ้านที่อยู่เดิมซึ่งทำการเกษตรแผนใหม่ตามนโยบายการส่งเสริมของภาครัฐที่ต้องการพื้นที่ในการเพาะปลูก และขณะเดียวกันฝ่ายรัฐอีกกลุ่มหนึ่งก็ต้องการพื้นที่ในการปลูกป่าชดเชยตามโครงการปลูกป่าสักรขององค์การป่าไม้ จึงเป็นเหตุทำให้เกิดข้อพิพาทระหว่างชาวบ้านกับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้บนพื้นที่โหล่งปง

ชาวบ้านได้ใช้ยุทธศาสตร์ของการต่อสู้โดยการนำความอดอยากที่ผ่านมาและแรงบีบจากภาครัฐมาเป็นแรงขับทำให้เกิดการต่อสู้เพื่อช่วงชิงที่ดินทำกินกลับคืน ขณะเดียวกันชาวบ้านก็ได้สานตัวของกลุ่มผู้ทำกินในพื้นที่โหล่งปงตามสายสัมพันธ์ของเครือญาติ และสายสัมพันธ์ของผลประโยชน์ที่ใช้ที่ดินร่วมกัน โดยเริ่มจากป๊อกบ้านหนึ่งไปสู่อีกบ้านหนึ่ง(กลุ่มบ้าน) หลังจากนั้นแต่ละป๊อกบ้านก็ได้พัฒนา และมีการสานตัวในการรวมพลังเข้าด้วยกันในรูปองค์กรชาวไร่แม่แจ่ม ที่รวมคนจากหลายๆ บ้าน หลายๆชาติพันธุ์เข้าด้วยกัน ที่มีการจัดกลุ่ม แบ่งหน้าที่ สร้างกติการ่วมกันในการใช้พื้นที่ โดยการสื่อสารกันตลอดเวลาและขยายพื้นที่หาแนวร่วมไปยังกลุ่มสังคมต่างๆ เพื่อแย่งยึดที่ดินทำกินกลับคืน

“เมื่อเฮาถูกไล่ต้อนขึ้น หมูเฮาก่อยายบ้านมาอยู่รวมกันเป็น
 หมู่เป็นคนตำบ้านไผ่บ้านมัน คอยจួយเหลือกัน[†] เมื่อลูนมาหมู่
 ออป.มาไล่ยบไล่จับหมูเฮานักขึ้น แต่ละบ้านก่อได้รวมตัวเข้าตวยกัน[†]
 น มีการประชุมจัดแบ่งหน้าที่อยู่เวรอยู่ยาม แล้วก่อจួយกันหาข่าว
 ได้ข่าวแล้วก่อเอามาเล่าให้กัน[†] จួយเหลือกันตึงหมู[†] ตึงมวลงได้
 แยกเป็นแยกตัว”¹¹

¹¹ พอลุยดวงดี วรรณิกา อายุ 90 ปี บ้านทองฝาย, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2547

(เมื่อเราถูกไล่ที่มากขึ้น พวกเราก็ย้ายบ้านมาอยู่รวมกันเป็นหมู่ เป็นคณะ ตามกลุ่มบ้านใคร บ้านมันคอยช่วยเหลือกัน ตอนหลัง ออป.มาไล่จับหมู่เราหนักขึ้น แต่ละบ้านก็ได้รวมตัวเข้าด้วยกัน มีการประชุม จัดแบ่งหน้าที่ อยู่เวรณ อยู่ยาม แล้วก็ช่วยกันหาข้าวได้ข้าวแล้วก่อเอามาเผาให้กัน ช่วยเหลือกันทั้งหมด ไม่ได้แยกต่อสู้เอง)

“เมื่ออัน แม่ไปเฮาะไฮ่ ปอจะออกจากไฮ่มาแล้ว ก่อกุมไฟชี้
ไฮ่ หมู่ ออป.มาปะใส่พอดี เขาก่อยับแม่ขึ้นรถไป พอมาถึงทางต่าง
ปะป้อตุ่นเดียวมา เขาก่อจิป้อตุ่นขึ้นรถว่า จะพาไปส่งที่บ้าน แม่
กอบ้างว่าอย่างใด พอป้อตุ่นขึ้นรถ เขาก่อพาไปตีทำงานของเขา
พอบ้านเมืองฮู้ เป็นก่อกันไปลู่อแม่กับป้อตุ่นมา”¹²

(ขณะนั้น แม่ไปแถวทางไร่ กำลังจะออกจากไร่มาแล้ว จุดไฟกองขยะ เจ้าหน้าที่ ออป. มาพบพอดี เขาก็จับแม่ขึ้นรถไป พอมาถึงระหว่างทาง พบพ้อตุ่นเดินอยู่ เขาก็หลอกพ้อตุ่นให้ขึ้นรถว่า จะพาไปส่งที่บ้าน แม่ก็ไม่กล้าบอก พอพ้อตุ่นขึ้นรถ เขาก็นำไปตีทำงานของเขา ที่สำนักงาน ออป. พอพี่น้องทางบ้านทราบข่าว เขาก็พากันไปแย่งเอาแม่กับพ้อตุ่นมา)

“ตอนนั้นเอากันไปเฮาะไฮ่ กำลังจะออกไฮ่ ไผ่ บ่อฮู้เ็นว่า
ตำหนดมา หมู่ป้อจายก่อกันล่นขึ้นดอย เหลือยาแก้วพา คน
เดียว มันว่า ตายเป็นตาย มันก่อเดียวมาตามหนทาง มันก้ามิด
ยาวมาโดย เดียวมาได้สักก่า ก่อปะตำหนดจะยับมัน มันก่อ
แกว่งมิดเหวี่ยงๆ ปากก่อกว่าเข้ามาก่อกัน ตำหนดคนนั้นก่อกบัก
ยับมัน พอเดียวมาแหม่น้อยก่อก่อปะตำหนดแหม่น มันก่อเยะหย่ง
เก่า ถ้าเข้ามามันก่อจะฟัน มันก่อเลยป่กุกยับ”¹³

(ตอนนั้นพากันไปแถวทางไร่ กำลังจะออกไร่ ใครไม่รู้ตะโกนบอกว่า ตำรวจมา กลุ่มชายก็พากันวิ่ง ขึ้นดอย เหลือ ยาแก้วพา คนเดียว มันว่า ตายเป็นตาย มันก็เดินมาตามทางเดิน มันถือ มีดยาวมาด้วย เดินมาได้นิดหน่อย ก็

¹² สัมภาษณ์ แม่มี๋ ณ เชียงใหม่ อายุ 73 ปี บ้านช่างเค็ง

¹³ คำบอกเล่าของพ่ออุ้ยใจ ะที่ , บ้านทัพ , 14 กันยายน 2546

พบกับตำรวจจะจับมัน มันก็แก่งมีดจวดเฉียนไปมา ปากก็ร้องว่าเข้ามาก็ฟันนะ ตำรวจก็ไม่กล้าจับ พอเดินมาได้ อีกหน่อยก็เจอตำรวจอีก มันก็ทำเหมือนเดิม ถ้าเข้ามาจะฟัน ก็เลยไม่ถูกจับ)

ในทางปฏิบัติ ชาวบ้านเมื่อถูกรังแกมากขึ้น จำเป็นต้องหันมาต่อสู้เพื่อความอยู่รอด และเพื่อความชอบธรรมของตัวเอง โดยมีแกนนำในการต่อสู้ คือ นายนวลตา ปิงกุล และนายแต่ ปิงกุล (กำนันตำบลช้างเคื่องในสมัยนั้น) พร้อมพรรคพวก ได้แนะนำให้ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่มตามหย่อมบ้านต่างๆ เพื่อทำงานพร้อมเป็นหูเป็นตาให้แกกันและกันจากเจ้าหน้าที่ของรัฐในขณะทำงาน และเพื่อเป็นอำนาจในการต่อรอง

“หมู่เฮาเป็นใจกัน เอกันแต่ อย่างเพ้วไฮ้ เฮาก่อรวมกันเป็น หมู่ ตึงแม่ญิง บ้อจาย จ้วยกันเพ้วมาเป็นเจ้าๆ หมู่ ออป.เขาก่อปล้ำเยยะอะหยังเฮาเหมือนกัน ต่อนั้นหมู่หนึ่ง มีเป็นร้อย พอเขาไล่เฮาบได้ ก่อไปไล่ตีไฮ้ป่าคาแดนของหมู่บ้อหลวงดวงคำ ทาวดี บ้านอมเม็ง แท่มจันได้ ก่อเพราะบ้านอมเม็งบ่สามัคคีกันและก่อบ้อสู้แต่ เหมือนหมู่เฮา”¹⁴

(พวกเราเป็นกลุ่มกันอย่างจริงจัง อย่างการแผ้วถาง เราก็รวมกันเป็นหมู่ เป็นกลุ่ม ทั้งหญิง ทั้งชาย ช่วยกันแผ้วถางเป็นหน้ากระดานจากของคนหนึ่งไปยังของคนหนึ่งทุกๆ เข้า หมู่ ออป.เขาไม่กล้าทำอะไรเราเหมือนกัน ตอนนั้นหมู่หนึ่ง มีเป็นร้อย พอเขาไล่เราไม่ได้ ก็เลยไปไล่ตีไฮ้ป่าคาแดนของหมู่บ้อหลวงดวงคำ ทาวดี บ้านอมเม็งแทน และก็ไล่ได้เพราะบ้านอมเม็งไม่สามัคคีกันและไม่สู้จริงเหมือนพวกเรา)

หลังเหตุการณ์โค่นล้มต้นไม้ ถางป่า และทำการเผาป่าแปลงแรก เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2516 ของคณงานองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เป็นเหตุให้ไฟลุกลไหม้บ้านเรือนของชาวบ้านเสียหาย ซึ่งตั้งบ้านอยู่บริเวณไร่นาหลังป่าประมาณ 30-40 หลังคาเรือน สร้างความไม่พอใจให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมากและเป็นเหตุให้เกิดการตอบโต้ที่รุนแรง และไม่ยอมให้ทางภาครัฐกระทำต่อชาวบ้านอยู่

¹⁴ คำบอกเล่าในเวทีปฏิบัติการเก็บข้อมูลประเด็นประวัติศาสตร์พื้นที่ทางการเกษตรหลังปง ของพ่ออุ้ยหนี่ว แก้วประเสริฐ อายุ 72 ปี บ้านช้างเคื่อง

เพียงฝ่ายเดียว วิธีการตอบโต้มีทั้งการอาศัยพลังมวลชนและพลังขององค์กรในการต่อสู้ทั้งการเดินขบวนประท้วงการยื่นหนังสือต่อเจ้าหน้าที่ของภาครัฐทั้งในส่วนท้องถิ่นและส่วนกลาง ตลอดจนการถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งเสด็จที่บ้านพยุ ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่มในปี พ.ศ. 2518 หลังจากนั้นองค์กรชาวไร่ได้ส่งตัวแทนเพื่อเดินทางไปเรียกร้องสิทธิถึงรัฐสภา

“ตอนไปประท้วง ที่รัฐสภา เมื่ออันเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน หมู่เฮากลัวเป็นจะพาไปทิ้งลงทะเลเหมือนกัน แต่เหนื่อยกว่ากันใครได้ ตีเยยะตีกัน เมื่อชาวบ้านเลือกหือเป็นตัวแทนไป 6 คนตวยกัน โดยชาวบ้านจ้วยกันออกเงินหือ พอไปถึงเป็นก่อกาเข้าห้องปิดประตู ปล่อยหืออยู่ในห้อง กำนันละหมู่เฮาเหลียวผ่อหน้ามึง มึงผ่อหน้ากู ได้สีกำตัวแทนเป็นก่อกาอยู่กับหมู่เฮา เป็นก่อกาฮับปากว่า จะจ้วย หือปิ๊กบ้านไปก่อน”¹⁵

(ตอนไปประท้วงรัฐสภา เป็นเวลา 3 วัน 3 คืน พวกเรากลัวเขาจะพาไปทิ้งลงทะเลเหมือนกัน แต่ยังกลัวน้อยกว่าการอยากได้ที่ดินทำกิน เมื่อชาวบ้านเลือกเรา 6 คน ให้เป็นตัวแทน โดยชาวบ้านช่วยกันออกเงินค่าเดินทางให้ พอไปถึงเขาก็พาเข้าห้องปิดประตู ปล่อยให้อยู่ในห้อง ที่นี้พวกเราเริ่มกลัวหันไปมองหน้ากันไปมองหน้ากันมา นานพอสมควรตัวแทนเขาก็มาพูดคุยกับคณะเรา เขารับปากว่าจะช่วย ให้กลับบ้านไปก่อน)

ปัญหาความขัดแย้งลูกหลานปานปลายออกไปเรื่อยๆ จนกระทั่งเข้าสู่ปี พ.ศ. 2518 ชาวบ้านจึงเริ่มใช้มาตรการขั้นสุดท้ายด้วยการจับอาวุธขึ้นมาสู้ การประสานตัวขององค์กรชาวไร่ในวันยิ่งแน่นแฟ้นและรวมกลุ่มกันเหนียวแน่นยิ่งขึ้น พร้อมกับได้รับความสนับสนุนจากหลายๆ ฝ่ายทั้งนักศึกษา สังเกตการณ์ จากศูนย์กลางนักศึกษาภาคเหนือและนักการเมืองสายสังคมนิยม และสื่อมวลชนต่างๆ ดังเช่นที่เป็นข่าวในสื่อ ต่อไปนี้

ข่าวจากหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย ฉบับวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2518

¹⁵ พอลุยดวงดี กระณิกา อายุ 90 ปี บ้านท้องฝาย, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2547

“นายทวิช กลิ่นประทุม รมต. เกษตรและสหกรณ์ ให้สัมภาษณ์กรณีชาวไร่ไหล่งปง ตำบลช้างเคื่อง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ลูกขึ้นติดอาวุธปกป้องผืนแผ่นดินไม่ให้เจ้าหน้าที่ ออป. เข้าไปเผาป่าปลูกต้นสักว่าเรื่องนี้ ทันทิที่ได้รับรายงานในวันพุธที่ 26 มีนาคม ตนได้มีคำสั่งด่วนให้ระงับการเข้าไปเผาป่าดังกล่าว และให้ถอนเจ้าหน้าที่ ออป. ออกจากบริเวณนั้นด้วย นอกจากนี้กระทรวงเกษตรฯ ยังได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปชี้แจงให้ชาวบ้านเข้าใจ...

แนวร่วมพิทักษ์ป่าเกษตรแม่แจ่ม ขณะนี้ชาวบ้านเรียกร้ององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ให้รีบชักลากไม้ออกจากบริเวณภายใน 15 วัน ถ้าหากไม่ทำชาวบ้านจะเผาเพื่อใช้พื้นที่เพาะปลูกทันที

ติดต่อกับเจ้าหน้าที่ตำรวจให้ไล่ประชาชนออกจากที่ทำกินโดยด่วน แต่ชาวปงเกษตรยันว่า ถ้าบุกรุกเข้ามาเมื่อใดจะต้องนองเลือดทันที

นักศึกษาสังเกตการณ์จากศูนย์กลางนักศึกษาภาคเหนือ ซึ่งร่วมสนับสนุนชาวปงเกษตรชี้แจงว่า ตามข้อเท็จจริงแล้ว เจ้าหน้าที่ที่เข้าความรุนแรงกับชาวไร่ก่อน จึงได้รับการตอบโต้และเนื้อที่เหล่านี้เพิ่งจะประกาศเป็นป่าสงวนหลังจากที่ชาวบ้านเข้าไปทำมาหากินแล้ว เพราะทาง ออป. ต้องการเนื้อที่ปลูกป่าสวนสัก จึงเสนอให้กรมป่าไม้ประกาศป่าสงวนย้อนหลัง เพื่อเข้าไปเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้เต็มที่ โดยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้ผลตอบแทนเพราะ ออป. เป็นหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ ตอนสิ้นปีจะมีเงินโบนัสแบ่งปันกันอย่างทั่วถึง การที่เจ้าหน้าที่ตำรวจกองปราบจะเข้าไปทำการจับกุมนักศึกษาเกรงว่าจะทำการปราบปรามปลดอาวุธอย่างรุนแรงอย่างที่เคยกระทำมาแล้วหลายแห่ง ทางออกที่ทำได้ในขณะนี้คือ

การเร่งพิจารณา พรบ.ปฏิรูปที่ดิน และ พรบ.เปิดป่าสงวนทั้งหมด
สถาปนาให้ราษฎรเข้าไปทำมาหากิน”¹⁶

ภายใต้ปฏิบัติการได้ตอบการขยายอำนาจของรัฐ (อป.) ที่พยายามจะเข้ามาจัดการทรัพยากรของชาวบ้าน ไม่ได้เป็นการต่อสู้แบบตัวใครตัวมัน หรือเป็นการโต้ตอบในชีวิตประจำวันแบบขอไปที แต่มีลักษณะของกระบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่ม “ชาวไร่” ที่คำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก ความเป็นธรรมทางสังคม และขยายขอบเขตทางการเมือง

ในการแย่งชิงที่ดินในเขตป่า ไปสู่ ประเด็นสาธารณะ ด้วยการประสานกลุ่มทางสังคมต่างๆ เช่น นักศึกษา (นักศึกษาสังเกตการณ์จากศูนย์กลางนักศึกษาภาคเหนือ เข้ามาในพื้นที่ประมาณปี พ.ศ. 2517) นักการเมืองสายสังคมนิยม และสื่อมวลชน ซึ่งเป็นพลังในการผลักดัน จนในที่สุดการต่อสู้เพื่อช่วงชิงที่ดินทำกินของชาวบ้านก็ประสบผลสำเร็จ ดังคำบอกเล่าของแกนนำท่านหนึ่งที่เล่าให้ฟังด้วยความภาคภูมิใจว่า ในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2518 เมื่อคณะของนายทวิช กลิ่นประทุม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตรและคณะ ได้เดินทางมาพบชาวบ้านโหล่งปงที่บ่อน้ำแร่เทพพนม บ้านกองแขก ตำบลท่าผา(เดิม) อำเภอแม่แจ่ม

ภาพที่ 3.4 การชุมนุมเรียกร้องที่ทำกินของชาวไร่ปงเกษตร ณ ที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม

¹⁶ ชาวจากหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย ฉบับวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2518 อ้างใน กิตติชัย แก้วประเสริฐ และคณะ . “ประวัติศาสตร์พื้นที่ทางการเมืองการเกษตร โหล่งปง” .2548.. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สำนักงานภาค).

ภาพที่ 3.5 การชุมนุมเพื่อเรียกร้องที่ทำกินของชาวไร่ป่งเกษตร ที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 3.6 การยื่นข้อเรียกร้องของชาวไร่ป่งเกษตรต่อรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

กลุ่มสหาย

“สหาย” เป็นคำที่กำหนดขึ้นมาใช้เรียกผู้ร่วมอุดมการณ์เดียวกัน โดยไม่มีการแบ่งเพศ แบ่งวัย อาจมีความหมายมากกว่าคำว่า เพื่อนตาย

17

ตั้งแต่สยามแผ่ขยายอำนาจเข้ามายังเมืองแฉ่ม การเข้ามาของคนจากสยาม จนกระทั่งข้าราชการที่สยามส่งมาปกครองเมืองแฉ่ม ยังผลให้ชาวบ้านมีความเกรงกลัวข้าราชการเหล่านั้นอยู่ไม่น้อย ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ไม่เกี่ยวข้องกับสายปกครอง มีโอกาสได้สัมผัสกับหมู่ราชการเหล่านั้นอยู่บ้างในช่วงกรีดยาฝิ่น และช่วงกำลังลากไม้เพื่อสร้างบ้านเรือน หรือยามมีงานบุญ จนเกิดติดศัพท์ของข้าราชการแม่แฉ่มในเรื่องการริดไถเป็นที่รู้กันทั่วไป

คำว่า “ข้าราชการ” เป็นคำที่ชาวบ้านกลัวที่สุด เพราะมีความรู้สึกลัวว่าเป็นเจ้านาย แต่ในความกลัวนั้น มีความกดดันแฝงอยู่ด้วย เนื่องจากถูกคนของรัฐ กดขี่ข่มเหงมาตลอด กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในสมัยก่อนมีอำนาจมาก และไม่ได้อยู่ฝ่ายชาวบ้าน เห็นเด่นชัดว่าเป็นคนของรัฐอย่างเต็มตัว ไม่เข้าข้างชาวบ้าน ไม่เป็นปากเป็นเสียงให้กับชาวบ้าน นอกจากนั้น ยังนำอำนาจรัฐมาบีบและรังแกชาวบ้าน เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวและเพื่อนพ้อง ทำให้ชาวบ้านกดดัน และไม่พอใจ จนเกิดเป็นความคับแค้นใจ ฝังลึกๆในใจตลอดมา

“เฮาถูกเอาเปรียบมาตลอด รัฐเขาเอาหมูเดียวกัน หยั่งกำนันสมัยนั้น (ขออนุญาตไม่เอ่ยชื่อ) หมดวาระลง แตนตี้จะหื้อจาวบ้านลงสมัคร ไปเอาหลานของตัวเก่าตั้งลูกตั้งนอกมา บ่ไจ้คนเมืองแฉ่มเฮา บ่ได้อยู่ในเมืองแฉ่มแท้กำข้า และก็ใช้อำนาจของรัฐเยี่ยะหื้อหลานของตัวเก่าได้เป็นกำนันต่อจากตัวเก่า จาวบ้านก็บ่พอใจ”¹⁸

¹⁷ อุทิศ สมบัติ , หัวหน้าโครงการฯ เป็นผู้ให้ความหมาย

¹⁸ คำบอกเล่าของสหายคนหนึ่งที่เป็นชาวบ้านไร่ ที่เคยเข้าไปอยู่ในป่าร่วมกับสหายคนอื่นๆซึ่งเรียกร่องประชาธิปไตย

(พวกเราถูกเอาเปรียบมาโดยตลอด รัฐเขาสับสนุนแต่พรรคพวกเดียวกันเท่านั้น อย่างเช่น กำนันคนเก่า เมื่อจะหมดวาระ แทนที่จะให้ชาวบ้านใน อ.แม่แจ่ม ลงสมัคร แต่กลับเอาลูกหลานของตัวเองที่ไปทำงานข้างนอกและกลายเป็นคนข้างนอกไปแล้วเพราะไม่ได้เกี่ยวข้องและไม่มีสำมะโนครัวอยู่แม่แจ่มเข้ามาลงสมัครแทนและใช้อำนาจรัฐผลักดันเพื่อให้ลูกหลานได้เป็นกำนันต่อจากตัวเอง ชาว บ้าน ไม่พอใจก็เลยต่อต้าน)

เหตุการณ์ข้างต้นสร้างความไม่พอใจกับคนบางกลุ่มในหมู่บ้านท้องฝาย บ้านทัพ และบ้านไร่ ซึ่งเป็นศรัทธาวัดเดียวกันอยู่พอสมควร จึงทำให้เกิดการลงชื่อเพื่อคัดค้านการกระทำของกำนันผู้นั้น ต่อทางอำเภอ แต่การครั้งนี้ไม่ได้ผลดังที่ชาวบ้านกลุ่มนั้นคาดหวังไว้ แต่กลับถูกกล่าวว่ามีผู้ปลอมลายเซ็นชื่อของชาวบ้านเป็นการตอบโต้

“อย่างพ่อ... เดียวนี้ตายไปแล้ว สมัยแต่ก่อนกับพ่อใจกำนัน ก็ได้เอาเรื่องนี้ไปพูดให้นักศึกษาฟัง แล้วก็มีความคิดเห็นว่าน่าจะมีการลาลายเซ็นชื่อของชาวบ้านที่เบ้เห็นด้วยกับวิธีของกำนันคนเก่า ก็เขาทำไม่ถูกชาวบ้านกับพ่อใจ ดังนั้นก็จึงมีการลาลายเซ็นด้วยกัน ชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือดี แล้วมาวันหนึ่ง...พ่อ ไปหาชาวบ้านคนหนึ่งเพื่อที่จะขอให้เซ็นชื่อให้ แต่เขากำลังกินข้าวอยู่ เลยบอกให้พ่อ.... เซ็นต์แทน พ่อ....ก็เซ็นชื่อแทน ที่นี้กำนันไปรู้ได้ อย่างไรก็ตามมีการลาลายเซ็นด้วยกัน พ่อกำนันเขารู้กฎหมาย เขาอยู่กับทางการเขารู้กฎหมาย เราชาวบ้านเราไม่รู้กฎหมาย เขาก็ไปถามชาวบ้านว่าใครเซ็นบ้าง ใครไม่เซ็นบ้าง ชาวบ้านมันชื่อ ก็บอกไปตามจริง ที่นี้เขาก็รู้ว่าพ่อ...ไปเซ็นชื่อแทนชาวบ้านคนหนึ่ง กำนันก็ขู่พ่อ... พ่อ... กลัวก็เลยบอก และโดนจับเข้าคุก”¹⁹

“สมัยก่อน จาวบ้านจะกลัวตำหนวดกันขนาด ถึงจะบ๊ะตัวหันแต่ฮอยเกิบไธค์ ของตำหนวดก็กลัวกันจนเยาะเย้ยยังหะได้

¹⁹ คำบอกเล่าของสหายบ้านท้องฝาย บ้านทัพ บ้านไร่ ที่เคยเข้าไปอยู่ในป่าร่วมกับสหายคนอื่นๆช่วงเรียกร้องประชาธิปไตย

แล้ว สมัยก่อนโดนขู่กัน โดนยับกันหนักขนาด สักเตี๊ยะได้เยี๊ยะอะ
 หยั่งผิด ก่อโดนขูดโดนไถ ต้องเสียไก่ เสียข้าวของหื้อตำหนดไป
 สักเตี๊ยะตำหนดมาขอกินข้าวที่บ้านวันนี้ วันพรุ่งอะหยั่งจะได
 เอาหมูมายับเจ้าของบ้านไปโงงพักแล้ว ย้อนว่าไปหันเสาเหือนตี
 เอามาแบ่งบ้าน กำนันจะเยี๊ยะอะหยั่งก้อกลัวก่า เพราะบ่ฮู้ว่าตำ
 หนดจะมาเมื่อใด เฮาจะโดนยับเมื่อใดก้อบ่ฮู้ ข้อหาอะหยั่งก้อบ่ฮู้
 เพราะจาวบ้านเฮาบ่ฮู้หนังสือ บ่มีทางสู้ แล้วก้อบ่ฮู้จะไปเบี่ยงไผ่
 โดย”²⁰

(สมัยก่อนชาวบ้านจะกลัวตำรวจกันมาก แม้ไม่เจอตัว เห็นเพียงแค่รอยรองเท้าบูทที่ตำรวจใส่ก็กลัวกันจนทำ
 อะไรไม่ได้แล้ว เพราะสมัยก่อนโดนขู่ โดนจับกันมากนั่นเอง บางครั้งแม้แต่ทำอะไรผิด ก็โดนขูดรีด ต้องเสียไก่ เสีย
 ข้าวของให้ตำรวจไป แม้กระทั่งตำรวจมาขอกินข้าวที่บ้าน พอวันรุ่งขึ้นก็พาพวกมาจับเจ้าของบ้านไปโรงพักเพราะเห็น
 ไม่เสาเรือนที่เอามาสร้างบ้านที่อยู่อาศัย ดังนั้นไม่ว่าจะทำอะไรจึงหวาดผวเพราะไม่รู้ชะตากรรมของตนเองว่าจะถูก
 จับเมื่อไหร่ ข้อหาอะไร นั่นก็เพราะชาวบ้านไม่รู้หนังสือ ไม่มีทางสู้ ไม่รู้จะหันหน้าเข้าพึ่งใครได้นั่นเอง)

เมื่อชาวบ้านถูกกดขี่หนักข้อเข้า ก็มีความกดดัน แม้กระทั่งจะสร้างบ้านเรือนก็ยังต้อง
 แอบตัดไม้เพื่อนำมาสร้างบ้านเพราะถ้าหากฝ่ายเจ้าหน้าที่รู้ว่าการตัดไม้ ก็จะมาจับและยึดไม้ไป
 ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน ชาวบ้านเกิดข้อเปรียบเทียบเพราะเมื่อเจ้าหน้าที่จะสร้างบ้าน ทำไมสร้าง
 ได้ แต่เวลาชาวบ้านจะสร้างบ้านบ้าง กลับสร้างไม่ได้

“สมัยตะกอนหนา เวลาจาวบ้านจะแบ่งเหือน(สร้างบ้าน)ก็
 ต้องไปลักตัดไม้ในป่าไกลโน่น เพราะกลัวเจ้าหน้าที่รู้ ถ้าเขารู้เขาจะ
 มายับ (จับ) มายึดไม้ไปเสีย แต่เวลาเจ้าหน้าที่จะแบ่งเหือนบ้าง
 ทำไมเขาแบ่งได้ อันนี้ที่ทำหื้อชาวบ้านบ่พอใจ”²¹

²⁰ คำบอกเล่าของนายกองคำ จรียา ผู้ใหญ่บ้าน บ้านต่อเรือ

²¹ คำบอกเล่าของชาวบ้านคนหนึ่งที่อยู่บ้านแม่อวม ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากทางการในสมัยนั้น

เวลาผ่านไปเมื่อแม่แจ่มต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จากความทันสมัยไม่ว่าจะเป็น ถนนที่ตัดผ่านเข้ามาในหุบเขา การมีสาธารณูปโภคที่สะดวกสบาย ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมต่างๆ ประกอบกับคนแม่แจ่มก็เริ่มมีการส่งลูกหลานมาเรียนหนังสือในเมือง(ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่) ในระดับที่สูงขึ้นอย่างมากมาย ทำให้ทายาทคนแม่แจ่มที่ได้รับการศึกษาหรือที่ผ่านการศึกษาในระดับสูงมาแล้ว รับกับสถานการณ์การรีดไถของพวกที่เรียกตัวเองว่า “ข้าราชการ” ไม่ได้ และเริ่มออกมาเป็นปากเป็นเสียงแทนชาวบ้าน และพยายามปลุกฝังความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความยุติธรรมของมวลชน กอปรกับในขณะนั้นพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ขยายเครือข่ายเข้ามาในพื้นที่แม่แจ่ม ทำให้กลุ่มคนที่มีการศึกษาซึ่งเป็นลูกเป็นหลานของคนแม่แจ่มที่อยู่ในแต่ละสายงานทั้งในส่วนของตัวเองปกครองเอง หรือฝ่ายการศึกษาอย่างเช่น กลุ่มครู ได้ก่อสานตัวกันเป็นเครือข่ายซึ่งคนเหล่านี้ในขณะที่เป็นนักศึกษา ก็มักเป็นนักจัดกิจกรรมของสถาบันการศึกษาที่ตนเองสังกัดอยู่และมีความคิดที่โน้มเอียงอยู่แล้ว

ขณะเดียวกันนั้นมีพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยนำโดยกลุ่มนักศึกษา ได้ขยายฐานมวลชนเข้าสู่ดินแดนแม่แจ่ม โดยการยึดเอาบ้านแม่แฮใต้ เป็นฐานหลักในการชกต่อยกำลังเพราะเป็นป่าเขา ทุรกันดารยากแก่การติดตามและการเข้าถึงของเจ้าหน้าที่รัฐ ประกอบกับภูมิประเทศที่เป็นภูเขา สลับซับซ้อนและมีถ้ำอยู่มากมาย และเป็นเขตติดต่อกับฐานใหญ่ในพม่าและแม่ฮ่องสอนจึงเหมาะสมอย่างยิ่งแก่การเลือกเป็นฐานในการชกต่อยกำลัง

หมู่บ้านแม่แฮใต้ เป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากตัวอำเภอ ทางไปมาลำบาก ชาวบ้านเป็นชนเผ่าปะกาเกอญอ มีฐานะยากจน อาชีพหลักคือทำไร่ แต่ผลผลิตไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ชาวบ้านอยู่กินกันแบบอดๆอยากๆ ต่อมา เมื่อปี พ.ศ. 2517 มีชมรมอาสาพัฒนาซึ่งเป็นนักศึกษาออกพื้นที่ชนบทที่หมู่บ้านแม่แลบ อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในตอนนั้นมีกลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมมาจากหลายสถาบันมีทั้ง มหาวิทยาลัยรามคำแหง, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นักศึกษาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีจิตใจที่มุ่งมั่น ทุกคนมีแนวคิดที่จะทำงานอาสาเพื่อพัฒนา

“ปี 2517 มีนักศึกษามาออกค่ายที่แม่ฮ่องสอน หมู่เฮาจากแม่แฮใต้ไปประชุมศาสนาที่แม่แลบพอดี ก็เลยเล่าปัญหาของเฮาให้นักศึกษาฟังชาวบ้านมันตึกเตี้ยๆหละ(ลำบากมาก) นัก

ศึกษาได้ฟังก็เอ็นดู จากนั้นอีกไม่นานก็มีคนมาสำรวจพื้นที่ มาทาง
แม่ลาน้อย เหวตื้น(เดินเท้า)เข้าไป”²²

คนที่มาคนแรกคือ นายวีรศักดิ์ ยอดระบำ(พะเหล่โต) และนายธงชัย(พะเหล่ใหม่) หลังจาก
นั้นอีก10 วัน มีนักศึกษาขึ้นไปบ้านแม่แฮได้ หลายคนพบกับชาวบ้าน มาสัมภาษณ์ชาวบ้าน สอบถาม
ความต้องการของชาวบ้าน ในตอนนั้นมีประมาณ 20 หลังคา มีชาวบ้านประมาณ 200 คน ที่อาศัยอยู่
ในแม่แฮได้ จากนั้นอีกประมาณ 1 เดือน นักศึกษาก็เข้ามาสมทบอีกจำนวนหนึ่ง ขึ้นไปสร้างโรงเรียน
เส้นทางลำเลียงวัสดุอุปกรณ์สำหรับก่อสร้างนั้นใช้เส้นทางแม่ลาน้อย การเดินทางต้องใช้ระยะเวลาเดิน
เท้า 1 วัน เพื่อที่จะเดินจากบ้านแม่แฮได้ไปถึงแม่ลาน้อย และเดินทางกลับอีก 1 วัน นักศึกษากับชาว
บ้านก็ช่วยกันแบกเหล็ก แบกปูน และอุปกรณ์ต่างๆมาจากที่นั่น ไม่ได้ผ่านตัวอำเภอแม่แจ่ม นัก
ศึกษาร่วมกับชาวบ้านแม่แฮได้ช่วยกันสร้าง พอสร้างโรงเรียนเสร็จ นักศึกษาก็เริ่มสอน โดยผลัดเปลี่ยน
กันขึ้นมาสอน โดยเปิดสอนทั้งเด็ก นักเรียน และผู้ใหญ่ เป็นลักษณะศึกษาผู้ใหญ่ ในการนี้นักศึกษา
มาสร้างบ้านอยู่ 1 หลัง เมื่อเพื่อน ๆ คนอื่นที่ตามขึ้นมาช่วยสอนมาถึงก็ให้พักอยู่ด้วยกันที่บ้านหลังนี้ แต่
บางส่วนก็พักอยู่กับชาวบ้าน วิธีการเข้าหาชาวบ้านของนักศึกษาคือ ให้ความรู้ ส่งเสริมการเกษตร การ
เลี้ยงสัตว์ สาธารณสุข โดยสอดแทรกความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพรรคคอมมิวนิสต์ เช่น ความยุติธรรม
ของมวลชน นอกจากนี้นักศึกษายังได้มีการพัฒนาต่างๆ พร้อมกับแก้ปัญหาให้กับชาวบ้าน โดยเฉพาะ
เรื่องข้าวไม่พอกิน โดยการรวมทุนไปซื้อข้าวมาจากบ้านห้วยผึ้ง อ.แม่สะเรียง และก่อตั้งธนาคารข้าวขึ้น
มาสอนให้ชาวบ้านรู้จักวิธีการรับ-ฝาก, กู้ข้าวและแนะนำการทำไร่อย่างถูกวิธีให้ทำให้ชีวิตของคนแม่แฮ
ได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นต่อมาก็เริ่มมีธนาคารข้าวโดยนักศึกษากับประชาสงเคราะห์เข้ามาช่วย ได้มา
ครั้งแรก 500 ถัง มีการแต่งตั้งกรรมการ โดยนักศึกษาแนะนำวิธีการจัดการให้ มีการบริหารโดยให้กู้ยืม
ข้าวขึ้นดอก(ดอกเบี้ยจากข้าว) จนในที่สุดก็สามารถแก้ไขปัญหาความอดอยากให้กับชาวบ้านได้ ชาว
บ้านก็มีข้าวพอกิน ไม่เดือดร้อนเหมือนเมื่อก่อน

คนบ้านทองฝาย บ้านทัพ บ้านไร่ซึ่งเดิมทำการปลูกฝิ่นอยู่ในเขตบ้านแม่แฮได้และมีความ
สัมพันธ์อยู่กับคนบ้านแม่แฮได้มาเป็นเวลานานไม่ว่าจะเป็นการอาศัยการจ้างแรงงานในไร่ฝิ่น หรือการ
ผูกเสี่ยวสอนับญาติกันอยู่ก่อนแล้ว

²² คำบอกเล่าของอาจารย์คนหนึ่ง ที่สอนอยู่ที่แม่แฮได้และเป็นคนแม่แฮได้โดยกำเนิด

เมื่อกลุ่มนักศึกษาเข้ามาขับเคลื่อนในบ้านแม่แฮได้จึงทำให้กลุ่มคนปลูกฝิ่นบ้านทัพ บ้านไร่ ได้รับแนวคิดและการปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความยุติธรรมของมวลชน

การที่ชาวบ้านทองฝาย บ้านทับ และบ้านไร่ ถูกอำนาจรัฐกดขี่มาเป็นเวลานานและจากกรณีที่พักบ่อน(นามสมมุติ) ที่ถูกจับเข้าคุกจากเรื่องการขอลายเซ็นคัดค้านการกระทำของกำนันสม(นามสมมุติ) ก็ยิ่งเพิ่มความกดดันมากขึ้น จึงนำเรื่องนี้ไปรื้อรื้อนักศึกษาที่อยู่แม่แฮได้เพื่อจะได้หาทางช่วยเหลือบ่อน จากแนวความคิดที่ตรงกันจึงทำให้พูดคุยกันเข้าใจง่ายขึ้น นักศึกษายื่นมือเข้ามาช่วย แต่หลักฐานต่างๆที่มีตัวบ่อนได้ถูกส่งไปที่อำเภอและจังหวัดตามลำดับแล้ว ดังนั้นนักศึกษาและชาวบ้านหลายๆคนจึงเดินทางเข้าจังหวัดเพื่อเจรจาต่อรองในการขอปล่อยตัว แต่ไม่สำเร็จ บ่อนจึงถูกจับติดคุกเป็นระยะเวลา 3 ปี ช่วงที่ติดคุก ชาวบ้านและนักศึกษาช่วยกันทำนาแทนบ่อน และช่วยเหลือครอบครัวของบ่อน จากเหตุการณ์นี้ทำให้ชาวบ้านยิ่งทวีความแค้นเพิ่มขึ้นไปอีก ยิ่งเกลียดรัฐเพิ่มขึ้นไปอีก จึงต่อต้านและประกาศตัวเป็นศัตรูต่อรัฐ ดังนั้น จึงทำให้ชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของเจ้าหน้าที่ของรัฐผ่นตัวเองเข้าร่วมกลุ่มกับนักศึกษา

เริ่มแรกจะหาแนวร่วมก่อน โดยการพูดคุยกันชักชวนระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ใครที่มีความคิดเห็นตรงกันก็มารวมกลุ่มกัน และช่วยกันกระจายข่าวต่อ ส่วนคนไหนที่ไม่เข้าใจ ก็ละไว้ ไม่ไปยุ่งกับคนๆนั้นอีก จากหมู่บ้านเดียว เริ่มมีแนวคิดมาร่วมหลายๆหมู่บ้าน เพราะแต่ละหมู่บ้านก็ถูกกดขี่ข่มเหงจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเหมือนกัน

“ชาวบ้านมีกำนันลักขู้กัน ขู่ดั่งปะได้ กำเดียวต่างกำนได้ยิน
ลักเตื่อต้องลักไปขู้กันตีในป่าปู้น ขู่ตามในบ้านปะได้ เขาแฉ่ผ่ออยู่
แป้งว่าจะไปเยยะไฮ่ ตี้แต่เฮไปขู้กันตีหั้น ว่าเฮจะเยยะจะไดตี
เฮถูกรังแกขนาดนี้จะปะไหวแล้วเนื่อ หลายคนกะว่าเฮต้องสู้
ต้องรวมตัวกันแล้ว กะเลยขู้กันว่าต้องจ้วยกันขู่หื้อคนอื่นขู่โดยจะ
ได้จวนกันหลายๆ กำนั้นเวลาไปเยยะไฮ่เยยะสวน ก่อจะขู่หื้อคนอื่น
อื่นๆ ฟัง เอาตีไถลัๆ ตัวก่อน ว่าปะเดียวบ้านเมืองเฮมันแป้นจะอี่
เนื่อ ฮูจะลุกขึ้นสู้กะ ฮ้องเอาความเป็นธรรมหื้อประชาชนเฮา มี
หลายคนหันโดยลู่ ส่วนคนตีเฮาหมะหันโดย เขากัว เฮาก่อจะหมะ
ไปขู่กับเขาแล้ว เฮาจะผ่อเป็นคนๆ ไปหล้อ หมะไ้จะไปขู่กับกูคนห

ลื้อ กำนันกะมีกำนันดปะกันแหล่ ต่อมในป่าหันหนะ เปลี่ยนตัไป
 เรื่อยๆ มีกำนื้อสัญญาณกัน หมูเฮาจะสู้กันว่าเสียงจะอื้อมันหมาย
 ถึงอะหยัง ผิวปากผ่อง ตีกะโหลกเคาะไม้ไผ่ฟ่อง แบ่งเป็นเสียงนก
 ฟ่อง ตบมือฟ่อง ซะปะ กำนันกะมีคนนักกำ มีหลายหมู่บ้านตีกัน
 โดยกัน เพราะถูกกดขี่เหมือนกันกู้ตีลื้อ”²³

(ชาวบ้านมีการแอบพูดกัน พูดในที่เปิดเผยไม่ได้ เดียวทางราชการได้ยิน บางครั้งต้องไปพูดคุยกันที่ในป่า
 พูดคุยตามในบ้านไม่ได้ เขาซุ่มคูอยู่ ทำทีว่าจะไปทำไร่ แท้จริงเราไปประชุมพูดคุยกันว่าเราจะทำอย่างไรดี เราถูก
 รังแกมากขนาดนี้ จะทนไม่ไหวแล้วนะ หลายคนก็ว่าเราต้องสู้ ต้องรวมตัวกันแล้ว ก็เลยมาพูดกันว่าต้องช่วยกันพูดให้
 คนอื่นรู้ด้วยจะได้ชักชวนกันมากๆ หลังจากนั้นเวลาไปทำไร่ ทำสวน ก็จะพูดให้คนอื่นฟัง เอาใกล้ๆ ตัวก่อน ว่าเดี๋ยว
 นี้บ้านเมืองเรามันเป็นแบบนี้ เธอจะลุกขึ้นสู้กับเขาไหม? เรียกเรื่องเอาความเป็นธรรมให้ประชาชน มีหลายคนเห็นด้วย
 แทบทุกคน ส่วนคนที่เขาไม่เห็นด้วย เขากลับ เราก็จะไม่ไปพูดกับเขาแล้ว เราจะดูเป็นคนๆ ไปไม่ใช่จะไปพูดกับทุกคน
 เมื่อมีผู้ร่วมขบวนการก็มีการนัดพบกัน ตามในป่า เปลี่ยนที่ไปเรื่อยๆ มีการให้สัญญาณกัน พวกเราจะพูดกันบอกถึง
 สัญลักษณ์ การส่งเสียงต่างๆ ว่ามันหมายถึงอะไร จะมีทั้งการผิวกปาก ตีกะลา เคาะไม้ไผ่ ทำเป็นเสียงนกบ้าง ตบมือ
 บ้าง ตอนหลังมีคนมากมายที่ร่วมอุดมการณ์ มีหลายหมู่บ้านด้วยกัน เพราะถูกกดขี่เหมือนกันทุกหมู่บ้านเหมือนกัน)

จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวนั้นเกิดจากชาวบ้านก่อน จากนั้นนักศึกษาเข้าไปเสริมภายหลัง
 เพราะชาวบ้านไปขอคำปรึกษาก่อน นักศึกษาจึงเป็นที่ปรึกษาให้กับชาวบ้านในเรื่องการให้ความเข้าใจ
 เกี่ยวกับระบบประชาธิปไตยและตัวบทกฎหมาย นักศึกษาที่เข้ามาในแม่แจ่มในสมัยนั้น มีเพียงแค่
 10 กว่าคนเท่านั้น แต่ส่วนหนึ่งเป็นชาวบ้านที่มีความรู้และส่วนหนึ่งเป็นข้าราชการที่เป็นเลือดเนื้อเชื้อไข
 ของคนแม่แจ่มที่ไม่ชอบระบบราชการที่ไม่มีความยุติธรรมและความเสมอภาคของไทยในยุคนั้นจึงออก
 จากการเป็นข้าราชการและเข้าป่าเพื่อร่วมอุดมการณ์ แต่รัฐ เรียกกลุ่มแนวร่วมนี้ว่า “คอมมิวนิสต์”

เมื่อก่อน หากเอ่ยคำว่า คอมมิวนิสต์ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเกรงกลัว ถึงกับมีการพูดขู่ลูกหลาน
 ที่ชนๆ ว่า หากชนจะให้คอมมิวนิสต์เอาตัวไป ทำให้ลูกหลานไม่กล้าชน เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะชาวบ้าน
 ได้รับการบอกเล่าจากทางกรว่าคอมมิวนิสต์เป็นพวกที่โหดร้าย เพราะนั่นเป็นข้อมูลเพียงด้านเดียว แต่
 เมื่อได้มีการคลุกคลีสัมผัสและได้แลกเปลี่ยนความคิดกับคอมมิวนิสต์ จึงแยกแยะได้ และเกิดความเชื่อ

²³ คำบอกเล่าจากสหายนคนหนึ่ง ในเวทีเก็บข้อมูลที่วัดบ้านทับ

มันศรัทธาในความดีและความยุติธรรมของคอมมิวนิสต์ จึงตัดสินใจจะไปอยู่ร่วมกันกับคอมมิวนิสต์ที่
อยู่บนดอย

“เมื่อถูกกดขี่หนักเข้าๆ ก็พากันขึ้นดอย ไปหานัก
ศึกษา ใฝ่หามก่อดึงบั้งแล้ว มันเหลืออดแล้ว ป้อแม่ปี
น้องก่อเป็นห่วง เขากั้วคอมมิวนิสต์กัน แต่เฮาปะกั้ว
คอมมิวนิสต์เป็นคนดีหล้อ เปื่อนจ้วยหมู่เฮา ก่อผ่อก่า
คอมมิวนิสต์ปะใจเียะอะหยังหื้อไผ่ เป็นมีก้ามาจ้วยจาว
บ้าน หมู่บนดอยเขาได้ดีจะตาย จากตีกั้นข้าวก่อปะกัน
แล้ว เขาฮู้หนังสือ เปื่อนมาสอนหื้อหล้อ มาพัฒนาหันนี้ๆ
มาหื้อความฮู้กับเฮา เฮาจะไปกั้วเปื่อนเียะอะหยัง คนดีกั้ว
เฮาปะได้ฮู้จักคอมมิวนิสต์หล้อ เขาฟังตางก้าน บอกว่า
คอมมิวนิสต์ปะดี เขากะว่าปะดีโดย แต่หมู่เฮาปะกั้ว เฮาฮู้
แล้วหล้อ ว่าอะหยังเป็น อะหยัง กำนันกะจวนกันขึ้นดอย
ก่า ไปอยู่กั้วคอมมิวนิสต์ปุ้น”²⁴

(เมื่อถูกกดขี่หนักเข้าๆ ก็พากันหนีขึ้นดอย ไปหานักศึกษา ใครจะห้ามก็ไม่ฟังแล้ว มันเหลืออดแล้ว พ่อ แม่ พี่
น้องก็เป็นห่วง เขากั้วคอมมิวนิสต์กัน แต่เราไม่กลัว คอมมิวนิสต์เป็นคนดี เขาช่วยเหลือพวกเรา ก็ดูซิ คอมมิวนิสต์เขา
ไม่ได้ไปทำร้ายใคร เขาตั้งใจมาช่วยชาวบ้าน หมู่บนดอยเขาได้ดีจะตาย จากการที่ขาดแคลนข้าวกลับมีข้าวกินแล้ว เขา
ได้เรียนหนังสือ ก็เพราะคอมมิวนิสต์มาสอนให้ มาพัฒนาตั้งหลายอย่าง มาให้ความรู้แก่เรา เราจะไปกลัวเขาทำไม? คน
ที่กลัวเขาไม่ได้รู้จักคอมมิวนิสต์อย่างแท้จริง เขาฟังจากทางการมา บอกว่าคอมมิวนิสต์ไม่ดี เขากั้วว่าไม่ดีด้วย แต่พวก
เรารู้ว่าเขาเป็นอย่างไร ก็เลยชวนกันขึ้นดอย ไปอยู่กั้วคอมมิวนิสต์มันเสียเลย)

การเข้าป่า ทุกคนจะเปลี่ยนชื่อใหม่ จะไม่เรียกชื่อที่ใช้เรียกจริงในชีวิตประจำวัน และชื่อใหม่จะ
ไม่ซ้ำกับชื่อของคนที่อยู่ในหมู่บ้าน การตั้งชื่อใหม่ จะใช้คำว่า “สหาย” นำหน้าชื่อ คนที่จะได้รับคำว่า
สหายนำหน้าชื่อ จะต้องเป็นคนที่เคยคลุกคลีกัน รู้ใจกัน ร่วมเป็นร่วมตายกันได้ ความหมายของคำว่า

²⁴ คำบอกเล่าจากสหายคนหนึ่ง ในเวทีเก็บข้อมูลที่วัดบ้านทับ

สหาย คือ เท่าเทียมกัน เสมอภาคกัน ทุกคนเป็นผู้นำเหมือนกันหมด สหายทุกคนจะเท่าเทียมกัน ไม่มีหัวหน้า ไม่มีลูกน้อง แต่ กับพี่น้องชาวบ้าน สหายจะต้องเป็นผู้ที่ “รับใช้” พี่น้องชาวบ้าน เป็นที่น่าสังเกตว่า กฎข้อนี้ สื่อให้เห็นถึงคำว่า “ข้าราชการ” และคำว่า “รับใช้” ได้ชัดเจน แสดงว่าชาวบ้านเข้าใจความหมายของคำว่า ข้าราชการ คือ ต้องรับใช้ประชาชน ไม่ใช่รังแกประชาชน ชาวบ้านเริ่มเข้าใจคำว่า “ประชาธิปไตย”

ดังนั้นเมื่อทนการกดขี่จากข้าราชการไม่ไหวชาวบ้านจึงพากันหนีเข้าป่าและนักศึกษาก็ได้พาไปฝึกอาวุธ การฝึกอาวุธยุทธวิธีการรบนั้นหลายคนจะถูกส่งไปฝึกยังประเทศลาว เพราะในลาวจะมีฝ่ายซ้ายและเป็นคอมมิวนิสต์ เมื่อฝึกการรบเสร็จสิ้นก็กลับมายังเมืองแจ่ม เริ่มมาต่อต้านพวกที่ชั่วร้าย ชาวบ้าน พอฝ่ายเจ้าหน้าที่ทราบก็เกิดความเกรงกลัว ไม่กล้ามาต่อแยอีก ชาวบ้านจึงได้อยู่ดีกินดี ไม่ต้องหวาดผวากับการถูกคุกคามอีกต่อไป

“หมู่แม่แจ่มเฮไปเข้าป่านะ ก่อมันโดนเจ้านายชูดรีดชูดไถ อันนะ เปื่อนจะมาแบ่งหอแบ่งเฮือนก่อมายับเปื่อน ตั้งศาลเตี้ยขึ้น กำนันก่อเปื่อนเยยะอะสังดีไหนก่อมาฮิดำ ฮิง่าเปื่อน กำนันก่อมี นักศึกษามาปลูกระดมมาปลุกกัน กำนันก่อเอากันเข้าป่าแหล่ กำนันเอากันเข้าป่าไป กำนันก่อไปฝึก หมู่ดีไปฝึกทหารก่อไปแหล่ กำนันไปฝึกทหารแผ่วปุ่น แผ่วลาวปุ่น ไปลาวหลายก่าสมัยนั้น ไปลาวจะเป็นชาวปายปุ่น กำนันไปลาวมาก่อไปฮ่วมกัน กำนันก่อมาปลูกระดมกัน กำนันก่อเอากันเข้าป่าแหล่ หมู่กำปิ่นก่อกำปิ่นแหล่ กำนันก่อต่อต้านหมู่ดีหะดี่นี้กำ กำนันเฮาก่อได้อยู่ดีกินดีมาแหล่กำนั้น กำนันหมู่ดีชูดรีดชูดไถก่อหะกล้าแหล่ การส่งสะเบียงก่อจะมีคนส่งจดหมายหื้อเฮาไปเอาเสเบียงดีอัน แล้วเฮาไปส่งตำมจุดตั้นดพบแต่ละจุด มีคนมาฮับเอาแฮมกำ เฮาทำเพื่อจ้วยกันเป็นพลังมวลชน เฮาสักครใจดีจะทำงานนี้ บางทีก่อไปเมื่อค่ำ บางทีก่อไปเมื่อคื่น เอาเสเบียงไปส่งหนา เฮาจะส่งดีด(อาทิตย์)หนึ่ง 2 เตื่อ เป็นฮ้องเฮาว่าม้าเร็ว ส่วนมากป้อจะเอาไป

ส่งตักกองแขก ป๋อไปขายของตักอื่น แต่บ้านอยู่บ้านข้างเค็ง เลยดู
หะผิดสังเกตเต้าใด”²⁵

(คนแม่แจ่มหนีไปเข้าป่า ก็เพราะมันโดนเจ้านายชูดรีดชูดไถ ชาวบ้านจะสร้างบ้านก็มาจับ ตั้งศาลเตี้ยขึ้น ชาวบ้านทำอะไรก็มักมารังแก ชูดรีดเป็นประจำ เมื่อมีนักศึกษา มาปฎิบัติธรรมมา ทำให้ชาวบ้านหันเข้าป่าไปร่วมอุดมการณ์กับนักศึกษา เข้าป่าไปฝึก ใครสนใจอะไรก็ไปฝึก ไปฝึกทหารไกลถึงลาว ไปลาวหลายคนเหมือนกัน สมัยนั้นไปลาวจะเป็น 20 กว่าคน การมาปฎิบัติธรรมมีอยู่ตลอดเอากันเข้าป่า พวกที่ฝึกเป็นทหารก็เป็นทหาร หลังจากนั้นก็ต่อต้านกลุ่มคนไม่ดี ถึงตอนนั้นเราก็ได้อยู่ดีกินดีมาบ้าง พวกเจ้านายที่คอยชูดรีดชูดไถก็ไม่กล้า การส่งเสบียงจะมีคนส่งจดหมายให้ก่อนโดยกำหนดให้เราไปเอาเสบียง ณ. จุดนั้น แล้วเอาไปส่งตามจุดที่นัดพบแต่ละจุด มีคนมารับเอาอีกทอดหนึ่ง เราทำเพื่อช่วยกัน เป็นพลังมวลชน เราสมัครใจจะทำงานนี้ บางทีก็ไปตอนเย็น บางทีก็ไปกลางคืน เอาเสบียงไปส่ง เราจะส่งอาทิตย์ละ 2 ครั้ง เขาเรียกเราว่าม้าเร็ว ส่วนมากพอจะเอาไปส่งที่บ้านกองแขก พ่อไปขายของที่บ้านกองแขกแต่บ้านพ่ออยู่บ้านข้างเค็ง เลยดูไม่ผิดสังเกตเท่าไร)

จากการหาแนวร่วม ที่มีแนวความคิดตรงกัน จากจุดเล็กๆก็เริ่มขยายใหญ่เข้าสู่ชุมชน ดังนี้

1.บ้านแม่แฮใต้	2.บ้านเซโดชา
3.บ้านแม่ขี้มูก	4.บ้านขี้มูกน้อย
5.บ้านห้วยวอก	6.บ้านแม่ลองฟุ้งแก
7.บ้านปางหินฝน	8.บ้านทับ
9.บ้านไร่	10.บ้านทองฝาย
11.บ้านต่อเรือ	12.บ้านป่าฝาง
13.บ้านข้างเค็ง	14.บ้านยางหลวง
15.บ้านใต้ ท่าผา	16.บ้านแม่หลุ
17.บ้านยางสำน	18.บ้านแม่แรก
19.บ้านสามสบ	20.บ้านอมเม็ง

²⁵ สัมภาษณ์สหายนคนหนึ่งที่อยู่บ้านทัพ , 12 มีนาคม 2548

ยุทธวิธีการต่อสู้

เมื่อเหตุการณ์เริ่มจะตึงเครียด อาวุธเป็นสิ่งที่จำเป็น อาวุธถูกลำเลียงมาจาก 2 เส้นทาง คือ

เส้นทางที่ 1 แบ่งเป็น 2 เขต

-เขต 1 สันป่าตอง ส่งไป จอมทอง

-เขต 2 คนแม่แจ่มไปเอาอาวุธที่จอมทอง ส่งไปบ้านแม่แฮใต้

เส้นทางที่ 2 มี 1 เขต

-ส่งมาจากแม่ลาน้อย แม่ฮ่องสอน

โดยจะมีการฝึกอาวุธร่วมกัน และแบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ ดังนี้

1. ฝ่ายจรรยา ทำหน้าที่ ฝึกอาวุธ
2. ฝ่ายการเมือง ทำหน้าที่ ปลุกเร้าจิตใจ , หาช่องโหว่ของฝ่ายตรงข้าม และหาแนวร่วมโดยการหาข่าวก่อนที่จะเข้าไปเจาะเพื่อโน้มน้าว
3. ฝ่ายทหาร ทำหน้าที่ ต่อต้าน ฝ่ายนี้จะเสียสละมากที่สุด คือ เมื่อมีศัตรูมา จะต้องให้พี่น้องหนีก่อน ตัวเองจะต้องปกป้องให้ถึงที่สุด ถ้าหากจะต้องตาย ก็จะขอตายก่อนเพื่อให้พี่น้องหนีรอด
4. ฝ่ายพารา(ป่า) ทำหน้าที่ หุงหาอาหาร เป็นฝ่ายเสบียงนั่นเอง

ผลที่ได้รับ ช่วงระหว่างการต่อสู้

ได้วิชาความรู้ คือได้ฝึกอาวุธ ได้ทราบยุทธวิธีการต่อสู้ ได้รับทราบความถูกต้องเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคเท่าเทียมกัน มีระเบียบวินัย เพราะการอยู่ป่า มีกฎระเบียบ (10 ข้อ) ได้ฝึกความเป็นผู้นำ กล้าคิด กล้าทำ กล้าตัดสินใจ

“คนไทยดีไปอยู่ป่าอยู่ดอย ไปลาว ไปเขมร บะใจเป็นสมาชิกดีแท้จริง เพราะมะฮู้ระบบกัน ถึงจะอยู่เมินแคไหน ก่อมะฮู้ระบบ ส่วนมากจะไปเขียนกัน เช่น เขียนหมอ เขียนกำนันเขียนทหาร ระบบของพรรคคอมมิวนิสต์ ถ้าไผ่มะฮู้ระบบก่อมะฮู้เลย เหมือนกับว่าคนส่วนใดก่อมะฮู้ส่วนนั้น เหมือนกับละอ่อนเขียนหนังสือ 1-3 ก่อเขียนรวมกัน แต่ 4-6 ก่อจะเริ่มแยกกันไป

ว่าไผจะเฮียนอะหยังกำ ก่อจะเห็นกำนแยกกันไป ป๋อทองพูนไปลาว ต๋อนอายุ 10 ป้าย ไปเฮียนต๋อนนั้นนี้ เขาจะแยกกลุ่มกัน ว่าจะไปเฮียนอะหยัง กำนพยาบาล กำนเมือง ต๋อนนั้นก่อไปเฮียนพยาบาล ก่อไปกันเป็น 10 ปุ่น

ทฤษฎีของคอมมิวนิสต์นี้คุณต้องรู้ วิเคราะห์โรคถูก รู้ว่าจะรักษาโรคนี้ สมุนไพรมีอะหยัง ตีจะรักษาได้ เฮียนแล้วก่อต้องเอามาปฏิบัติด้วย ป๋อไปอยู่จำดเมินอยู่ เป็นถึงจะหื้อเฮียน ต๋อนนั้นไปชนเข้ามา ชนของกินมา สัมภาระอาหารไว้ เอาไว้เวลาเฮียนเฮาก่อมะต้องชน เฮียนหยังเดียว มีกำนเฮียนรวมกันหมด แล้วก่อค่อยมีกำนแยกกัน ว่าไผจะเฮียนอะหยัง ป๋อก่อเลือกเฮียนหมอก่อต้องมีกำนฝึกพื้นฐาน ฝึกจับเข็มจับอะหยัง ใจเวลาเฮียนประมาณปีป้าย มันจะหื้อเฮาเฮียนตวยทำตวย ไปอยู่เมืองลาวนี้ ไปอยู่ในเมือง สมัยนั้นลาวเป็นคอมมิวนิสต์”²⁶

(คนไทยที่ไปอยู่ป่าอยู่ดอย ไปลาว ไปเขมร ยังไม่เป็นสมาชิกที่แท้จริง เพราะไม่รู้ระบบกัน ถึงจะอยู่นานแค่ไหนก็ไม่รู้ระบบ ส่วนมากจะไปเรียน เช่น เรียนหมอ เรียนการเมือง การทหาร ระบบของพรรคคอมมิวนิสต์ ถ้าใครไม่รู้ระบบก็จะไม่รู้เลยเหมือนกับว่าคนส่วนใดก็รู้เฉพาะส่วนนั้น เหมือนกับเด็กเรียนหนังสือ 1-3 ก็เรียนรวมกัน แต่ 4-6 จะเริ่มแยกกันไป ว่าใครจะเรียนอะไร ก็จะมีการแยกกันไป พ่อทองพูนไปลาว ตอนอายุ 10 กว่า ไปเรียนต๋อนนั้นนี้ เขาจะแยกกลุ่มกัน ว่าจะไปเรียนอะไร การพยาบาล การเมือง ต๋อนนั้นไปเรียนพยาบาล ไปกันเป็น 10 กว่าคน

ทฤษฎีของคอมมิวนิสต์นี้คุณต้องรู้ วิเคราะห์โรคถูก รู้ว่าจะรักษาโรคนี้ สมุนไพรมีอะไรบ้าง จะรักษาได้เรียนแล้วก็ต้องเอามาปฏิบัติด้วย พ่อไปอยู่นานพอสมควร เขาถึงจะให้เรียน ต๋อนนั้นไปชนเข้ามา ชนของกินมา สัมภาระอาหารไว้ เอาไว้เวลาเรียนเราก็ไม่ต้องชนแล้ว เรียนอย่างเดียว มีการเรียนรวมกันหมด แล้วค่อยมีการแยกกันว่าใครจะเรียนอะไร พ่อเลือกเรียนหมอ ต้องมีการฝึกพื้นฐาน ฝึกจับเข็ม จับเครื่องมือต่างๆ ใช้เวลาเรียนประมาณปีกว่า เขาจะให้เรียนด้วย ทำด้วย ไปอยู่เมืองลาวนี้ ไปอยู่ในเมือง สมัยนั้นลาวเป็นคอมมิวนิสต์)

²⁶ คำบอกเล่าของสหายนคนหนึ่งที่เคยอยู่ป่าร่วมกับนักศึกษา

การอยู่ร่วมกันหมู่่มาก สิ่งที่เป็นก็คือ กฎ กติกาที่ตั้งไว้ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบแบบแผน มีการเคารพ เชื่อฟังผู้บังคับบัญชา มีการแบ่งหน้าที่การทำงานตามความถนัดของแต่ละบุคคล เป็นการฝึกวินัยและความเป็นประชาธิปไตยไปในตัว ให้อ่อยๆ ซึมผ่านในจิตสำนึกของเหล่าสหายทุกคน ซึ่งเหล่าสหายที่ผ่านการเข้าป่า ส่วนใหญ่จะมีระเบียบวินัย และมีการเคารพสิทธิของแต่ละบุคคลตลอดจนมีความรู้สึกที่เป็นธรรมเกิดขึ้นในจิตใจ

“เฮาจะแบ่งหน้าที่กันชัดเจนว่าใครทำอะไร มีหัวหน้า เฮา
ก็ต้องเชื่อฟังหัวหน้า ผู้บังคับบัญชา กฎ ระเบียบที่ตั้งไว้ก็มี เฮา
ก็ต้องทำตาม จะฝ่าฝืนปะได้ ที่จำได้แม่นก็คือ เปื้อนห้ามเยยะ
อะหยังหื้อคนอื่นก่อน ต้องมีเมตตาธรรมว่าอัน กฎ กติกา ตั้งขึ้นมา
แล้วมันกะดี เพราะคนอยู่ด้วยกันหลาย ก่อต้องเอา กฎ กติกาไว้
ก่อน ไผถูกก่อว่าตามถูก ไผผิดก่อว่าตามผิด ไผทำผิดตั้งปะได้ฮับ
ก่ายกเว้นเนื้อ มั่นยุติธรรมดี แต่ความเชื่อใจไว้ใจก่อสำคัญหนา
มันใจู้กันหล้อ มีกานแบ่งหน้าที่ทำงานโดย ไผถนัดอะหยังก่อว่า
กันไปตามนั้น เปื้อนตึงฝึกหื้อ อันนี้ดีแต่ๆหละ เอามาใจได้จนถึงปะ
เดี๋ยวนี มันดีขนาด มันตั้งจำขนาดหล้อ”²⁷

(เราจะแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนว่าใครมีหน้าที่อะไร มีหัวหน้า เราต้องเชื่อฟังหัวหน้า ผู้บังคับบัญชา กฎ ระเบียบที่ตั้งไว้ก็ต้องทำตาม จะฝ่าฝืนไม่ได้ ที่จำได้แม่นก็คือ ห้ามทำร้ายผู้อื่นก่อน ต้องมีเมตตาธรรม กฎ กติกา ตั้งขึ้นมา ก็ถือว่าดี เพราะการที่คนอยู่ด้วยกันหลายคนก็ต้องมีกฎกติกา ใครถูก ใครผิดก็ว่ากันไปตามนั้น ไม่มีการยกเว้น เป็น การยุติธรรม แต่ความเชื่อใจไว้ใจกันก็สำคัญ มันต้องมาคู่กัน มีการแบ่งหน้าที่ทำงานกัน ใครถนัดอะไรก็ว่ากันไปตาม นั้น เขาจะมีการฝึกให้ อันนี้เป็นสิ่งที่ดี เอามาใช้ได้จนถึงปัจจุบัน มันดีมาก จะจำได้แม่น)

ตอนนี้แนวร่วมส่วนมากจะเข้าไปอยู่ในป่าและการใช้ชีวิตอยู่ในป่านั้น ก็จะพึ่งพาอาศัยกัน ผล พวงจากการอยู่ป่า ทำให้เกิดบทเพลงจากป่าขึ้นมา ซึ่งการแต่งเนื้อร้องนั้นจะแต่งตามเหตุการณ์ที่รุ่น

²⁷ คำบอกเล่าของสหายคนหนึ่งที่เคยเข้าไปอยู่ในป่าร่วมกับนักศึกษา

แรงมากน้อยตามลำดับ เป็นการบอกเล่าเหตุการณ์ในแต่ละเหตุการณ์ และเป็นการปลูกใจพี่น้อง กันเองด้วย

วิธีการเปลี่ยนแปลงของคนแม่แจ่ม

“สมัยคอมมิวนิสต์นักๆ เขาตั้งบักแล้วหมูเจ้านายบนศาล
เขาใคร่ว่าอย่างใดเฮาก่อว่ เขาใคร่เยี่ยะอย่างใดเฮาก่อเยี่ยะ”²⁸

จากการขยายฐานมวลชนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเข้าครอบคลุมพื้นที่อำเภอแม่แจ่มแทบทั้งหมดทำให้กลุ่มข้าราชการเริ่มลดบทบาทของตัวเองลง ประกอบกับกลุ่มคนที่มีการศึกษาไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่ทำงานในสายงานต่างๆ โดยเฉพาะในกลุ่มสายงานของครู ที่มีหัวรุนแรงเริ่มแสดงบทบาทของตัวเองที่เด่นชัดยิ่งขึ้นไม่ว่าจะเป็นการพยายามปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความยุติธรรมของมวลชน และสร้างความรู้ ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยให้ชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

“เมื่อหมูเฮา ได้รับบรรจุเป็นข้าราชการ ก่อปี๊กมาอยู่บ้าน เห็น
การทำงานแล้วการกระทำของเจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน โดยเฉพาะที่
ว่าการอำเภอ กระทำกับชาวบ้าน แล้วก่อบ่สบายใจ กตขี้กั้นนักล้า
ไป หมูเฮาโดยเฉพาะสายครู ก่อเริ่มมีการคุยกับชาวบ้านแลกเปลี่ยน
กัน ก่อได้พยายามปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความยุติ
ธรรมและความเสมอภาคของชาว บ้าน”²⁹

(เมื่อพวกเรา ได้รับบรรจุเป็นข้าราชการ ก็กลับมาอยู่บ้าน เห็นการทำงานและการกระทำของเจ้าหน้าที่ของ
หน่วยงาน โดยเฉพาะที่ว่าการอำเภอ กระทำกับชาวบ้าน แล้วก็บ่สบายใจ กตขี้กั้นมากมาย พวกเราโดยเฉพาะสาย
ครู เริ่มมีการพูดคุยกับชาวบ้านแลกเปลี่ยนกัน และได้พยายามปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความยุติธรรมและ
ความเสมอภาคของชาวบ้าน)

²⁸ พ่อนบุญยัง สมวธา อายุ 71 ปี บ้านช้างเค็ง สัมภาษณ์ 28 ตุลาคม 2548

²⁹ นายอุทิศ สมบัติ หัวหน้าโครงการกล่าวในเวทีตรวจสอบข้อมูล

ความอิสระทางด้านความคิดของชาวบ้านเริ่มมีมากขึ้นตามลำดับ จากการที่ได้รับความรู้จากสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ และกลุ่มสายครู ทำให้ชาวบ้านแม่แจ่มกล้าคิด กล้าทำมากยิ่งขึ้น ประกอบกับภาครัฐก็เริ่มมีการเข้าถึงมวลชนมากขึ้นด้วย

“ หมู่นักศึกษาที่เข้ามา ช่วยให้ความรู้กับชาวบ้านนัก
ขนาด เยี่ยะหื้อเฮารู้ว่าแท้จริงแล้ว ข้าราชการคือ ขี้ข้าประชาชน
ป๋ไจ้ เจ้าคน นายคนอย่างนี้ชาวบ้านเข้าใจ เขากินเงินเดือนของ
เฮา เขามายืมใช้หมู่เฮา เขามีสิทธิมาด่า หรือว่าเฮา เขาต้อง
บริการเฮาถึงจะถูก”³⁰

(นักศึกษาที่เข้ามา ช่วยให้ความรู้กับชาวบ้านตั้งมากมาย ทำให้รู้ว่าแท้จริงแล้ว ข้าราชการคือ ขี้ข้าประชาชน ไม่ใช่ เจ้าคน นายคน อย่างที่ชาวบ้านเข้าใจ เขากินเงินเดือนของเรา เขามารับใช้พวกเรา เราไม่มีสิทธิมาด่าหรือว่าเรา เขาต้องบริการเราถึงจะถูก)

ความรุนแรงของพรรคคอมมิวนิสต์ในพื้นที่แม่แจ่มมีมากขึ้นเรื่อยๆ จนได้รับการขนานนามให้เป็นพื้นที่สีแดงในบางหมู่บ้าน และเป็นพื้นที่เสี่ยงในอีกหลายๆ หมู่บ้าน ทำให้การดำเนินชีวิตของประชาชนคนแม่แจ่มต้องเปลี่ยนแปลงมากมายกับการเข้ามาแย่งชิงมวลชนของภาครัฐ และพรรคคอมมิวนิสต์

ปฏิริยาของชาวบ้านที่มีต่อพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในแม่แจ่มมีการแบ่งกลุ่มออกเป็นหลายระดับ ทั้งที่เห็นด้วยกับพรรคคอมมิวนิสต์อย่างชัดเจน อย่างเช่นกลุ่ม บ้านทัพ บ้านทองฝาย บ้านไร่ และอีกหลายๆ หมู่บ้านที่ชาวบ้านจะคอยให้ความสนับสนุนสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสบียง หรือการส่งอาวุธต่างๆ และขณะเดียวกัน พรรคคอมมิวนิสต์ก็คอยให้ความช่วยเหลือกลุ่มบ้านเหล่านี้เช่นกัน เช่น การรักษาโรค ให้อาหาร การให้ความช่วยเหลือด้านแรงงาน เป็นต้น

ผู้คนในกลุ่มบ้านเหล่านี้ก็จะมีการรวมตัวกันเป็นระยะๆ และเกิดการเคลื่อนไหวติดตามเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวของบ้านเมืองอย่างใกล้ชิดโดยเฉพาะคนในวัยทำงานและกลุ่มคนที่มีความรู้

³⁰ พ่อนบุญยัง สมวธา อายุ 71 ปี บ้านช้างเค็ง สัมภาษณ์ 28 ตุลาคม 2548

“ ตกเมื่อคืนมาหมู่เฮา ก่อจะมารวมกลุ่มกัน โดยเฉพาะ หมู่
บ่าว หมู่สาว จะมาร้องเพลงผ่อง จะมาอู้มาจ้ำกัน ส่วนใหญ่จะเป็น
เรื่องสถานการณ์บ้านเมือง ”³¹

“ ตอนนั้นแม่เป็นคนส่งเสียง เข้ามาแม่ก็แบ่งว่าจะไป
ไต้งเอาข้าว เอาน้ำใส่หาบหาบไป พอไปถึงอิมป่าต้นดักกันไว้ แม่
ก็ไปหาละไว้ เขาก่อมาเอาคนเดียว ค่ำมาก่อปิกไปเอาหาบ
เยี่ยะอย่างอู้ตั้งวัน”³²

(ตอนนั้นแม่เป็นคนส่งเสียง เข้ามาแม่ก็ทำที่เป็นว่าจะไปทำนา เอาข้าว เอาน้ำ ใส่หาบหาบไป พอไปถึงริม
ป่าที่นัดหมายกันไว้ แม่ก็จะทิ้งหาบไว้ จะมีคนของเขามาเอาเอง ตอนเย็นแม่ก็กลับไปเอาหาบ ทำแบบนี้ทุกวัน)

ส่วนหมู่บ้านหรือคนที่เป็กลางหรือไม่เห็นด้วยกับฝ่ายรัฐหรือพรรคคอมมิวนิสต์อย่างเด่นชัด
ส่วนมากก็จะรับฟัง หรือขยายความต่อไปยังสายเพื่อนฝูง หรือสายญาติ พี่ สายน้อง หรือสายกลุ่ม
อาชีพเดียวกัน

“ ส่วนใหญ่เฮาจะพยายามเป็นกำงหื้อนั้กที่สุด จะบ่เข้ากับ
ฝ่ายใด ทหารปามาอู้เฮาก่อฟัง หมู่อำเภอมารู้เฮาก่อฟัง เอาเป็นว่า
เป็นกำงบ่เข้ากับใ้ส่ักคน”³³

(ส่วนใหญ่เราจะพยายามเป็นกลางให้ที่สุด จะไม่เข้ากับฝ่ายใด ทหารปามาคุยด้วยเราก็รับฟัง เจ้าหน้าที่
ส่วนอำเภอมารู้ มาคุยด้วยเราก็รับฟัง เอาเป็นว่าเป็นกลางไม่เข้ากับกลุ่มใดๆ เลยสักคน)

³¹ ผู้ร่วมเสวนาในเวทีสหาย

³² ผู้ร่วมเสวนาในเวทีสหาย

³³ ผู้ร่วมเสวนาในเวทีสหาย

ส่วนกลุ่มหมู่บ้านที่ไม่เห็นด้วยกับพรรคคอมมิวนิสต์ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มหมู่บ้านที่อยู่รอบๆ ที่ว่าการอำเภอและมักมีโอกาสใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ของภาครัฐมากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ อย่างเช่นบ้านสันหนอง บ้านช่างเคิ่ง บ้านเจียงเหล่านี่เป็นต้น ปฏิบัติการที่มีต่อพรรคคอมมิวนิสต์ก็มักจะแสดงออกในด้านการเกรงกลัว และเชื่อว่าพรรคคอมมิวนิสต์เป็นกลุ่มคนที่โหดร้าย และบ่อนทำลายชาติ และจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น

“สมัยตีคอมมิวนิสต์ อ๋อน อ้าย เมื่ออั้น อีแม่ตึงกลัวแต่ๆ คำ มาตึงบ่หื้อลูก หื้อหลานออกบ้านไปไหน กลัวคอมมิวนิสต์ฆ่า”³⁴

(สมัยที่คอมมิวนิสต์ รุนแรงในขณะนั้น แม่กลัวจริงๆ คำมาไม่ยอมให้ลูก ให้หลานออกบ้านไปไหน กลัวคอมมิวนิสต์จะฆ่าเอา)

“สมัยนั้นเป็นประกาศห้ามคนรวมกลุ่มๆ จำกันนักกว่า 3 คน ถ้าทางการเห็นจะเป็นจะยับหาว่าเป็นการปลุกระดมกัน คนบ้านเฮาคำมาก่อน นอน ตึงบ่ได้ไปไหนกลัวตางการจะว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แล้วแหม อย่างก่อกกลัวคอมมิวนิสต์ยิ่งเอา”³⁵

(สมัยนั้นทางการประกาศห้ามคนรวมกลุ่มพูดคุยกันมากกว่า 3 คน ถ้าทางการเห็นเขาก็จะจับกล่าวหาว่าเป็นการปลุกระดมกัน คนบ้านเราคำมาก่อน ไม่ได้ไปไหน กลัวทางการจะว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แล้วอีกอย่างก็กลัวคอมมิวนิสต์ยิงเอาด้วย)

“เมื่ออั้นหมู่ตึงเลือนก่อนจะมีกำหมู่ตึงเข้าร่วมขบวนการกับทหารป่า อย่าง อี อ. อี ต. ลูกเอ้ย..... กับหมู่ลูกป้อ..... หมู่นี้เขา

³⁴ ผู้ร่วมเสวนาในเวทีสหาย

³⁵ ผู้ร่วมเสวนาท่านหนึ่งในเวทีสหาย

ไปเขียนหนังสือลูกเวียนมา ค่ำค่ำเขาก็อายุแสบ เขาว่าไปรวม
กลุ่มกันตั้งบ้านทับ บ้านไฮ่ ปูน”³⁶

(ขณะนั้นพวกที่ลงบ้านก็จะมีแต่พวกที่เข้าร่วมขบวนการกับทหารป่า อย่าง คุณ อ. คุณ ต. ลูกพี่..... กับหมู่
ลูกพ่อ..... พวกนี้เขาไปเรียนหนังสือมาจากตัวเมือง ยังไม่ทันจะค่ำเขาก็หายไปแล้ว เขาว่าไปรวมกลุ่มกันที่บ้านทับ
บ้านไร่)

“ก่านเถียะว่าหากินสมัยนั้นก่อนเหมือนเก่า ดีดีหมู่อำเภอบ่
มาชู้ดรีดกับชาวบ้าน อย่างไม้ไผ่ไผ่ได้ก็ตัดเอาหมู่อำเภอบ่ เขา
ตั้งบ่ว่าจะหยั่ง เขากลับชาวบ้านแต่ๆ เขาเข้าว่าอย่างใดเขาก็ว่า
ตั้งเต้าสมัยมีคอมมิวนิสต์นี้ชาวบ้านบ่กลับหมู่ข้าราชการแล้ว”³⁷

(การทำมาหากินสมัยนั้นก็ยังเหมือนเก่า ดีที่พวกอำเภอบ่มาชู้ดรีดกับชาวบ้าน อย่างไม้ไผ่ไผ่ได้ก็ตัดเอา
ตำรวจ เขาไม่กล้าว่าอะไรแล้ว เขากลับชาวบ้านจริงๆ เราอยากว่าอะไรเขาก็ว่า ตั้งแต่มีคอมมิวนิสต์มานี้แหละที่ชาว
บ้านไม่กลับข้าราชการแล้ว)

ตั้งแต่ พ.ศ. 2506 ถึง พ.ศ. 2519 เป็นอย่างน้อยที่ข้าราชการฝ่ายปกครองหรือ“หมู่เจ้านาย” ไม่
ค่อยได้มาคลุกคลีกับชาวบ้านมากนัก โดยมากจะใช้วิธีสั่งการเป็นลำดับชั้นผ่านกลไกการปกครองของ
หมู่บ้าน เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อสนองนโยบาย

สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน นับตั้งแต่การต่อสู้คัดค้านโครงการปลูกป่า
สร้างสวนป่าแม่แจ่มที่ได้กล่าวไปแล้วและเป็นข่าวดังไปทั่วประเทศตลอดช่วง พ.ศ. 2515-2518, การ
ขับไล่นายอำเภอและผู้นำชุมชน รวมไปถึงการคัดค้านสัมปทานเหมืองแร่ ก่อปรกับการปรากฏตัวของ
กลุ่มนักศึกษาและพรรคคอมมิวนิสต์ที่เข้ามาคลุกคลีกับชาวบ้าน ล้วนอยู่ในสายตาของหน่วยงาน
ความมั่นคงของรัฐ ซึ่งค่อยๆ เพิ่มกำลังทหารจากหน่วยงานกองอำเภอยกกลางรักษาความมั่นคงปลอดภัย
แห่งชาติ (กรป.กลาง) และตำรวจตระเวนชายแดนเข้ามาประจำการในพื้นที่

³⁶ ผู้ร่วมเสวนาท่านหนึ่งในเวทีสหาย

³⁷ พจนานุกรม สมวธา อายุ 71 ปี บ้านช้างเค็ง สัมภาษณ์ 28 ตุลาคม 2548

“ตอนหลังรัฐบาลก็ได้ส่งต.ช.ด.มาแบ่งฐานทัพที่ดอยฮวก แล้วส่งทหารพรานมาอยู่ฐานบนบ้านบนนาแหม่ กำนันไปต่างใดก็มีกำมะหาร”³⁸

(ตอนหลังรัฐบาลได้ส่งต.ช.ด.มาสร้างฐานทัพที่ดอยฮวก แล้วส่งทหารพรานมาอยู่ฐานบนบ้านบนนา ตอนนั้นไปทางใดก็มีแต่ทหาร)

ปี พ.ศ. 2519 ช่วงที่กำลังมีการตัดถนนจากสายแยกดอยอินทนนท์-แม่แจ่ม ระยะทาง 22 กิโลเมตร ทางกรม.ก.ริเริ่มโครงการตัดถนนสายแม่แจ่ม-ขุนยวม ระยะทาง 84 กิโลเมตรขึ้น ถนนสายนี้เป็นถนนยุทธศาสตร์ที่ตัดผ่าลงไปบนพื้นที่มวลชนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย³⁹

ขณะที่ฝ่ายรัฐเคลื่อนไหวและเริ่มทำงานมวลชนสัมพันธ์อย่างเข้มข้นขึ้น ฝ่ายทหารป่าก็มีการเคลื่อนไหวอย่างคึกคักไม่แพ้กัน มีการเข้ามาคุ้มครองและจัดการกับคนพาล-หัวขโมย ดูแลเรื่องสุขภาพ ความเป็นอยู่ พุดจาให้กำลังใจชาวบ้าน และมีการจัดตั้งทางความคิด ผูกอาวุธและการใช้ชีวิตในป่าให้กับเด็กหนุ่มและชาวบ้านที่เข้าร่วมขบวนการอีกด้วย พฤติกรรมของเหล่าทหารป่าจึงกลายเป็นเรื่องเปรียบเทียบกับเจ้าหน้าที่รัฐไปโดยปริยาย ดังคำบอกเล่าของชาวบ้าน

“ตอนช่วงที่เจ้านายมันไม่ดี คอมมิวนิสต์เข้ามา หมู่ทหารหมู่กรม.กลางก็เข้ามาช่วย มาสนับสนุน มาบริการให้เราดี ตอนนั้นมันไม่ใช่การพัฒนาแบบโครงการ แต่มันคล้ายกับการแย่งคนกับคอมมิวนิสต์”

“ทางคอมมิวนิสต์ไม่ได้เข้ามายังอะไร ก็มีบ้างเป็นบางคนเท่านั้นที่ออกไปเข้าป่าไปจริงๆ นั้นไม่มี แต่ก็รู้ว่าเขาอยู่ที่นี่ มันก็มีเข้ามาเหมือนกันแต่ก็ไม่ได้ไปร่วมกับเขาแต่มีพ่อหนานมาสอนนักเรียนร้องเพลง คนกับควาย แต่ก็มีฝ่ายทหารมาสอนร้องเพลง

³⁸ พ่อบุญยัง สมวธา , อ้างแล้ว

³⁹ สันติพงษ์ ช้างเผือก และคณะ : 2546 หน้า 135, อ้างแล้ว

หนักแผ่นดินพร้อมๆ กัน คอมมิวนิสต์เข้ามามีส่วนดีก็คือ ขโมย
 หารไป เพราะว่าถ้าเขารู้ข่าวว่าใครเป็นขโมยคอมมิวนิสต์จะฆ่าทิ้ง
 รักษาคนในบ้าน คนไหนที่เจ็บหัวเข่าก็จะมาฉีดยาให้ เขาเข้ามาก็
 แต่งตัวเหมือนคนบ้านเราไม่มีเครื่องแบบอะไร เราก็ไม่ได้ปิดประตู
 บ้านได้ เขาไม่ได้ทำลายหมู่บ้าน เขาเพียงแค่มาโจมตีเจ้านายเท่า
 นั้น”

สถานการณ์แย่งชิงมวลชนในเขตแม่แจ่ม จึงเป็นปัจจัยเร่งที่สำคัญที่ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐต้อง
 ปรับท่าทีจากการสังหาร ริดไถอยู่เป็นนิจ มาเป็นผู้บริการและเข้าไปคลุกคลีกับชุมชนมากขึ้น โดย
 เฉพาะชุมชนที่รัฐประเมินสถานการณ์แล้วว่าสุ่มเสี่ยงต่อการเป็นแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์จะได้รับ
 ความสนใจเป็นพิเศษ

เงื่อนไขดังกล่าวทำให้ชาวบ้านภายในชุมชนและระหว่างชุมชนมีอำนาจต่อรองกับรัฐมากขึ้น
 เกิดการต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งบริการสาธารณะต่างๆ ของชุมชนที่มีความเสี่ยงในการเป็นแนวร่วมของ
 พรรคคอมมิวนิสต์ อย่างกรณีบ้านทัพ บ้านไร่ รัฐก็เร่งปฏิบัติให้ตามคำขออย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เมื่อ
 ชาวบ้านเสนอโครงการต่างๆ เข้าไปก็ได้รับการตอบสนองอย่างง่ายดายขึ้น ทางรัฐเองมีการตั้ง กรป.
 กลางที่บ้านไร่ และมีการตั้งธนาคารข้าวให้ชาวบ้าน การติดตั้งไฟฟ้า การสร้างอ่างเก็บน้ำบ้านป่าห่อ
 เป็นต้น

นอกจากรัฐจะส่งทหารและฝ่ายปกครองเข้ามาในชุมชนเพื่อปฏิบัติการแย่งชิงมวลชนกับพรรค
 คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยแล้ว รัฐยังดำเนินการขยายสถาบันเงินกู้ในชนบทตามนโยบายขยายส
 หกรณ์ให้ครบทุกอำเภอ ด้วยการประกาศจัดตั้ง “สหกรณ์อำเภอแม่แจ่ม” ขึ้นใน เดือนมิถุนายน พ.ศ.
 2520 (หลังจากสหกรณ์นิคมโหล่งปงเปิดดำเนินการได้ 2 ปี)

สหกรณ์อำเภอแม่แจ่มเปิดดำเนินการไม่ถึงปี ทางกรมที่ดินก็เร่งเปลี่ยนเอกสารสิทธิ์ที่ดิน ซึ่ง
 โดยมากยังถือการครอบครองที่ดินหรือ ส.ค.1 ให้เป็นหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3 ก.)⁴⁰

⁴⁰ สันติพงษ์ ช้างเผือก และคณะ : 2546, หน้า 132-137 อ้างแล้ว

จากการที่พรรคคอมมิวนิสต์เข้ามาในพื้นที่แม่แจ่มนั้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการ กับตัวชาวบ้าน วิธีชีวิตรวมถึงการได้รับความช่วยเหลือด้านต่างๆ ในที่นี้จะขอยกกรณีของบ้านแม่แฮใต้ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงมาสู่ชาวบ้านหลายประการดังนี้

1. ด้านการเกษตร

ในด้านการเกษตรคือ ชาวบ้านไม่รู้หลักในการปลูกข้าว จึงปลูกไปตามมีตามเกิด ซึ่งเป็นการปลูกแบบปลูกตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นวิถีชีวิตที่ถูกถ่ายทอดสู่ลูกหลาน ข้าวที่ปลูกได้ผลผลิตน้อย ไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน

“ข้าวมันเป็นโรค ตะกอนปลู ก็หามาฮู้ปะเดี๋ยวนี้ว่าดีเป็นจะ
อันตะกอนฮ้องว่าเป็นโรค เยอะไฮ้ได้ข้าวหน้อย กั้นข้าวกันแต่ๆ”⁴¹

ชาวแม่แฮใต้ ในสมัยก่อน ต้องอดๆอยากๆ อยู่กันแบบแร้นแค้นมาก อาหารจะกินแทบจะไม่พอ เพียง ปลูกข้าวก็ไม่ได้ผลผลิตดี สาเหตุเพราะ มีโรคระบาดลง หมู่บ้านในละแวกนั้น เป็นเหมือนกันหมด ในยุคนั้น ข้าวจึงไม่พอกิน ในอดีตชาวบ้านไม่รู้จักรักษาโรคระบาด ไม่รู้ว่าโรคระบาดคืออะไร มีผลยังงี้ ซึ่งสอดคล้องกับคนพื้นราบ ที่ข้าวไม่พอกินเหมือนกัน จึงเป็นที่มาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ที่เข้ามาทีหลัง แต่หยิบยกเอาปัญหานี้ไปแก้ไข

ความเชื่อ การถือผี

คนแม่แฮใต้ จะนับถือผี เพราะฉะนั้นเมื่อมีปัญหา เกี่ยวกับข้าวไม่พอกิน ผู้เฒ่าผู้แก่บนดอย จึงมีความเชื่อกันว่า ที่ข้าวไม่พอกินนั้น สาเหตุเป็นเพราะ เลี้ยงผีไม่ถูกแบบอย่าง คือปลูกข้าว ต้นข้าว ออกรวงดี เพียงแต่ไม่ค่อยมีเมล็ด ก็อาจจะเป็นไปได้อีกเหมือนกันว่า พันธุ์ข้าวที่ใช้ ลีบ แบน ไม่สมบูรณ์ หรือพันธุ์อาจจะไม่เหมาะกับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศบนดอยก็ได้ จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของ ชาวปะกาเกอะญอนั้นจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องการถือผีกันมาก เชื่อกันว่า ผี คือผู้ควบคุมทุกอย่าง หากทำอะไรไม่ถูกไม่ควร หรือทำผิดแบบอย่าง ก็จะต้องมีการขอขมาต่อผี หรือที่เรียกว่า การเลี้ยงผี เมื่อผีรับการขอขมาแล้ว ชาวบ้านก็จะอยู่ในความคุ้มครองดูแลของผี การที่ชาวบ้านนับถือผี ถือว่าเป็นการดี ที่ความเชื่อส่งผลให้มนุษย์รู้จักความเกรงใจและมีสัมมาคารวะต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น

⁴¹ คำสัมภาษณ์ของพ่อลุงพ่อเล่ป่า ปราชญ์ชาวบ้านของชาวปะกาเกอะญอ

เป็นรูปธรรม และในปัจจุบันนี้ ระบบความเชื่อก็ยังคงมีการสืบทอดมาถึงรุ่นลูกหลานอยู่ แต่ก็นับว่า เหลือน้อยเต็มที เพราะการถือผีถูกเข้ามาแทนที่ด้วยการเผยแพร่ศาสนานั่นเอง

“เฮว่าผีเยยะหื้อ ถ้าเลี้ยงผีปะดี ผีก่อจะเยยะหื้อ หยั่งปลุก
ข้าว ข้าวงามดีแท้ๆ แต่มันบะมีเม็ด แสดงว่าบะได้เลี้ยงผี ก่อต้องไป
เลี้ยงผี”⁴²

2. ด้านสาธารณสุข

เมื่อกลุ่มนักศึกษาได้แก้ไขปัญหาคความยากจน ปัญหาข้าวไม่พอกินให้กับชาวบ้านแล้ว ต่อมาก็ได้ช่วยกันคิดแก้ไขเพื่อทำให้คุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้นตามลำดับ นอกจากนั้นยังสอนให้ชาวบ้านรู้จักวิธีการปลูกผัก การทำการเกษตร เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ เพื่อเป็นอาหาร นอกจากนั้น ยังได้ถ่ายทอดวิชาความรู้เกี่ยวกับวิชาการแพทย์แบบจีน คือ การฝังเข็ม ซึ่งนักศึกษาได้ไปเรียนมาจากเมืองจีน และได้นำมาถ่ายทอดให้กับชาวบ้านหลายคน ชาวบ้านที่สนใจในวิชานี้ได้ทำการฝึกจนชำนาญจนกระทั่งสามารถใช้วิชานี้รักษาโรคภัยไข้เจ็บให้กับทุกคนได้ โดยไม่ต้องพึ่งหมอ แต่ในสมัยนั้น หมอและพยาบาลก็หายากเหลือเกิน นี่จึงเป็นวิธีการรักษาที่ใกล้ตัวที่สุดและดีที่สุด นอกจากนี้ยังมีการให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรให้กับชาวบ้านอีกด้วย สมุนไพรมีในป่า แต่ถ้าไม่รู้จักก็ไม่มีประโยชน์ใดๆ ต่อมาเมื่อมีคนมาชี้แนะ จึงรู้คุณค่าและสามารถนำมาใช้ให้ประโยชน์กับได้ดีทีเดียว

“นักศึกษาเขามาสอนหื้อ บะเดียวในหมู่บ้านนี้เหลือคนเดียว
แล้ว ตี้ฝังเข็มจ้าง(เป็น) ก่อฮักษาหื้อคนในหมู่บ้านนี้ บะเดียวก่ฮัก
ฮักษาอยู่ บ้านเฮาอยู่ไกลโห่งยาหลู ถึงจะมือนามัย แต่หมอมือคน
เดียว ไปๆมาๆ เสาร์ติดก่บะอยู่ ก่อได้ก่านฝังเข็มนี้บะจ้วยจาว
บ้าน เฮาฮักษาหื้อหลายหลายคนลู่ นักศึกษาตี้สอนหื้ออุปกรณไว้
เฮายังเก็บฮักษาอยู่ นักศึกษามาแอวเมื่อลุนนี้กะได้ฮักษาหื้อนัก

⁴² คำบอกเล่าของพ่อลุงฟ้อเล่ป่า ปราชญ์ชาวปกาเกอะญอ

ศึกษาอยู่หนา เลือด(ประจำเดือน)มาปะดี(มาไม่ปกติ) เขาก็อัก
ซาหื้อจันหาย“⁴³

3. ด้านการศึกษา

สมัยนั้น การเรียนหนังสือเป็นสิ่งที่ห่างไกลชาวแม่แจ่มมาก และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านที่อาศัยอยู่ในป่าเขาด้วยแล้ว ยิ่งตัดขาดจากคำว่า “เรียนหนังสือ” ไปเลยทีเดียว จะหวังให้รัฐส่งครูมาสอนให้หรือ ก็เป็นไปได้ยากมาก ขนาดถนนยังต้องเดินเท้า ดังนั้นชาวบ้านแทบทุกคน จึงไม่รู้หนังสือ นักศึกษาจึงปรึกษากับชาวบ้านและในที่สุด ก็ได้ช่วยกันสร้างโรงเรียนขึ้นมาในปี 2518 โดยได้งบประมาณสนับสนุนมาจากบริษัทและประชาชนที่อยู่นอกอำเภอแม่แจ่ม เป็นผู้ออกทุนในการสร้างโรงเรียนให้จนแล้วเสร็จ

เมื่อมีโรงเรียน ก็ต้องมีครู

ในตอนนั้น นักศึกษาคนหนึ่ง ชื่อ วีระศักดิ์ ยอดระบำ หรือชื่อปะกาเกอะญอ ชื่อว่า “พะเหล่โต” ซึ่งหมายถึง หินก้อนใหญ่ ได้เป็นครูคนแรกของโรงเรียนนี้

นักศึกษากับชาวบ้าน ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันนาน จนสนิทสนมผูกพันกัน นักศึกษาทุกคน ทำตัวกลมกลืนกับชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย การพูดภาษาท้องถิ่น จึงแทบจะทำให้แยกไม่ออกว่าคนไหนชาวบ้านและคนไหนนักศึกษา ชาวบ้านรักนักศึกษามาก เพราะทำให้ทุกอย่างดีขึ้น ทุกคนได้เรียนรู้หนังสือ อ่านออก เขียนได้ ทุกคนมีข้าวกิน ไม่อดอยาก ทุกคนทำการเกษตรเป็น นอกจากนั้นเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย ก็รักษากันเองได้ นักศึกษาจึงเปรียบเสมือน “เพื่อน” ของชาวบ้านไปเลยทีเดียว

คำคืนแห่งความหมาย

“เมื่อคืนเขาจะมาฮ้องเพลงโดยกัน นักศึกษาฮ้องเพลงหื้อฟัง
ฮ้องไปๆ ชาวบ้านจำได้ก้อฮ้องโดยกัน นักศึกษาเขาหะได้ดูถูกเขา
แถมบะปอเขามาจ่วยหมู่เฮา จาวบ้านฮักนักศึกษาแต่ๆหละ”⁴⁴

⁴³ คำบอกเล่าของสหายนคนหนึ่งที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาฝังเข็มมาจากนักศึกษา

⁴⁴ คำบอกเล่าของชาวบ้านแม่แอ้ใต้ที่เคยอยู่ร่วมกับนักศึกษา

พอว่างจากหน้าที่การงานในแต่ละวันตกกลางคืน ก็จะมีการร้องรำทำเพลง สนุกสนานคลาไคล ครีดยด ทุกคนมารวมตัวกันเพื่อฟังเพลง (เพื่อชีวิต) ชาวบ้านซึมซับเพลงที่ร้องขับกล่อมทุกคืน จนในที่สุดก็สามารถร้องได้ เมื่อร้องเป็น ก็ยิ่งรู้สึกสนุกเข้าไปกันใหญ่ เพราะรู้สึกว่ ใกล้เคียงกันยิ่งขึ้น ระหว่างนี้ นักศึกษา ก็จะพูดคุยเกี่ยวกับเรื่อง ประชาธิปไตยให้กับชาวบ้านฟังด้วย ถึงที่มาและความหมาย จึงทำให้ชาวบ้านเข้าใจทุกอย่างดีขึ้น และเพิ่มความรักและศรัทธาในตัวของนักศึกษามากยิ่งขึ้น ชาวบ้านคิดว่า รัฐ ไม่เหลียวแลไม่ใส่ใจ ปะกาเกอะญอ แปลว่า “คน” ที่ผ่านมา คำว่าคน แทบจะจมหายไป เพราะความไม่เอาใจใส่ของรัฐ ซึ่งต่างจากนักศึกษาที่ให้ทุกอย่างแก่ชาวบ้าน นักศึกษาได้เรียกความภาคภูมิใจในความเป็นคนของชาวบ้านกลับคืนมา จิตใจของนักศึกษาและชาวบ้านหลอมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

นักศึกษานำหลักจิตวิทยามาใช้ โดยทำให้เกิดความกลมกลืนกับชุมชนได้เป็นอย่างดี เป็นการรวมกลุ่มในชุมชนโดยอาศัยหลักจิตวิทยา ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันเป็นบ่อเกิดแห่งความศรัทธาที่บริสุทธิ์ขึ้นแก่คนในชุมชน

ทุกๆคืนในหมู่บ้านแม่แฮใต้ หลังจากเสร็จจากหน้าที่การงานในเรือกสวนไร่ นา ชาวบ้านจะมานั่งล้อมวงร่วมกับนักศึกษา เพื่อร้องรำทำเพลงกัน บรรยายกาศสนุกสนาน เพลงที่ร้องส่วนมาก เป็นเพลงเพื่อชีวิต บทเพลงบางเพลงแต่งขึ้นมาใหม่ๆ เช่น

1. เพลง หมอป่า หมอประชาชน หมอของคนดอย
2. เพลงหาความเป็นธรรม
3. เพลงชีวิตชาวไร่ ฯลฯ

พื้นที่ที่นักศึกษาเข้าไปพัฒนา

1. แม่แฮใต้	2. แม่ตูม
3. แม่ลำน้อย(แม่ฮ่องสอน)	4. แม่แฮน้อย
5. ห้วยห้า	6. แม่ลาหลวง(แม่ฮ่องสอน)
7. เชาโดชา	8. ขุนยวม(แม่ฮ่องสอน)
9. ขุนแจ่ม	

ปฏิบัติการของรัฐที่เข้ามาสู่พื้นที่แม่แฮใต้

นายอำเภอแม่แจ่มในสมัยนั้น ได้ทราบข่าวว่ามีกลุ่มนักศึกษาเข้าไปรวมตัวกันที่บ้านแม่แฮใต้ จึงส่งสายสืบเข้ามาดูลาดเลา จากนั้นส่งคนเข้ามาค้นโรงเรียนในช่วงที่พะเหล่โดลงไปทำธุระที่ กรุงเทพฯ จากการตรวจค้นเจอหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเมือง โดยเฉพาะหนังสือลัทธิเหมาเจ๋อตุง ซึ่งเป็นหนังสือของ ครูวีระศักดิ์ ยอดระบำ จึงจ้างคนแบกเอกสารทั้งหมดลงไปที่ตัวอำเภอ และจากเหตุการณ์นี้ ทำให้ครูวีระศักดิ์ ยอดระบำ ได้มอบโรงเรียนให้กับรัฐ เพราะไม่ยอมให้เกิดปัญหาขึ้นกับชาวบ้าน วิธีนี้จึงเป็นวิธีที่ดีที่สุด และในที่สุดโรงเรียนแม่แฮใต้ ก็ได้ส่งมอบให้กับรัฐ ในปี พ.ศ. 2518 นั่นเอง

“พะเหล่โดลงไปธุระที่กรุงเทพฯ นายอำเภอ.....ส่งคนขึ้น มาค้นโฮงเฮียน เพราะรู้ข่าวว่ามีนักศึกษาอยู่ที่นี่ ปะหนังสือลัทธิ กำนเมือง เหมาเจ๋อตุงของครูวีระศักดิ์ ก่อจ้างคนเปืออะ(แบก)ลง ดอยไป พะเหล่โดปึกมาอยู่เรือนักก็ดไปกิดมาบใครหื้อเกิดปั่นหา กับจาวบ้าน ก่อส่งมอบโฮงเฮียนให้รัฐไป รัฐก่ส่งครูวีระศักดิ์ สุขใจ ขึ้นมาแทน”

สถานการณ์ที่พลิกผัน ส่งผลกระทบต่อนักศึกษาที่อยู่ในแม่แฮใต้

เมื่อก่อน กลุ่มนักศึกษาเข้ามาแบบสันติวิธี มาเพราะต้องการพัฒนาชนบทอย่างเดียว แต่ในปี พ.ศ. 2519 ได้เกิดเหตุการณ์ที่ร้ายแรงที่สุดขึ้นที่กรุงเทพฯ เป็นเหตุการณ์ระหว่างรัฐกับนักศึกษา นักศึกษาไม่เห็นด้วยกับวิธีการปกครองบ้านเมืองแบบเผด็จการของจอมพลถนอม กิตติขจร จึงเรียกร้องให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย การต่อสู้รุนแรงขึ้นและเมื่อถึงจุดหนึ่งรัฐมีคำสั่งให้ฆ่าและกวาดล้างนักศึกษา ทำให้แกนนำนักศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แตก นักศึกษาถูกฆ่าตายจำนวนมาก บางส่วนหนีเข้าป่า อันเป็นที่มาของเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ นั่นเอง

“เสียงปืนแตก นักศึกษาที่อยู่บนดอยรู้ข่าวว่ากรุงเทพฯมี กำนำนักศึกษานัก กะแค้นว่าฆ่าเพื่อนนักศึกษาเยยะหยัง นัก

ศึกษาปะไ้คนผิด กำนันก่อเข้าไปอยู่ในป่า อยู่ในหมู่บ้านปได้แล้ว
จวบ้านเอนักศึกษาไปซ่อนไว้”⁴⁵

นักศึกษาที่อยู่แม่แจ่ม พอได้ทราบข่าวว่าเพื่อนถูกฆ่าตาย จึงเกิดความแค้น สง่ข่าวให้เพื่อนมาอยู่ด้วย ตอนนี้แนวความคิดเปลี่ยนไป จากการพัฒนามลายเป็นต่อสู้ โดยรูปแบบการต่อสู้ มีทั้งใช้ความรู้โดยการเผยแพร่ประชาธิปไตย และการใช้อาวุธ เพื่อป้องกันตนเอง เนื่องจากตอนนี้ รัฐ ได้ขีดเส้นจับตาย ชาวบ้านได้ให้การช่วยเหลือนักศึกษาทุกวิถีทาง เพราะตอนนี้นักศึกษาที่อยู่ป่า ถูกรัฐขีดเส้นไม่ให้ลงมารายงานตัวเสียแล้ว ทางเลือกที่รัฐเสนอให้คือการรายงานตัวต่อรัฐ ซึ่งเป็นทางเลือกที่นักศึกษารับไม่ได้อยู่แล้ว ดังนั้นเมื่อไม่มีทางเลือกจึงต้องสู้ เป็นการต่อสู้เพื่อหามวลชน

จากนั้นเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2519 เข้าขึ้น นักศึกษาที่อยู่ตามชนบทก็หนีเข้าป่า จากเดิมที่เคยอยู่กับชาวบ้านแบบเปิดเผยก็อยู่ไม่ได้แล้ว นักศึกษาเล่าความเป็นมาให้ชาวบ้านฟังว่าเกิดอะไรขึ้นขณะนี้กำลังมีอันตราย วีระศักดิ์ เคยพูดกับพ่อลุงโทเปลวว่า อยู่ไม่ได้แล้ว จะไปเมืองคอมมิวนิสต์แล้วพ่อลุงถามว่าเมืองคอมมิวนิสต์อยู่ไหน วีระศักดิ์ตอบว่าอยู่ที่อเมริกา ชาวบ้านจึงเอนักศึกษาไปซ่อนไว้ในป่า เพราะขณะนั้นรัฐเริ่มส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดน(ตชด.) เข้ามาเพื่อจับนักศึกษา โดยเฉพาะพะเหล่อดิ สาเหตุที่ต้องตั้งชื่อให้ใหม่ก็เพราะพรางเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักศึกษาจะเข้ามาในหมู่บ้านก็เป็นบางครั้งเมื่อจำเป็น และมักจะมาในช่วงเวลากลางคืน เพื่อที่จะหลบเจ้าหน้าที่ หรือไม่ก็ต้องปลอมตัวให้กลมกลืนกับชาวบ้าน พูดภาษาปะกาเกอญอ

แต่ในความเป็นจริงแล้ว ไม่ว่าจะปลอมยังงี้ก็ไม่แนบเนียน เจ้าหน้าที่ ตชด. ก็รู้ว่าใครเป็นนักศึกษาแต่ไม่ทำอะไรให้ พวกเขามาเพราะคำสั่งแต่ในจิตใจก็คือคนเหมือนกัน มีความรักในชาติพันธุ์และมีความเมตตาต่อกัน แต่ก็คงไม่ใช่คนทุกคนที่จะคิดเช่นนี้ ในร้อยละอาจจะมิดักหนึ่งคนที่ผิดแผกออกไป บางคนก็ยังใช้อำนาจข่มขู่ชาวบ้าน เพื่อถามหาพะเหล่อดิ แต่ชาวบ้านในหมู่บ้านแม่แฮได้และหมู่บ้านใกล้เคียง มักจะโกหกว่า ไม่เคยเห็น

หลังจากที่ ตชด.เข้ามา วิถีชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไป จากที่ไม่เคยกินเหล้า ก็กิน แถมติดเหล้าอีกต่างหาก สาเหตุก็เพราะจากเดิมที่เคยร้องรำทำเพลงกัน เปลี่ยนเป็นเงียบสงัด ส่งผลให้สภาพจิตใจโดด

⁴⁵ คำบอกเล่าของชาวบ้านแม่แฮที่ได้เคยให้การช่วยเหลือนักศึกษา

เดียว ยิ่งในป่าที่เงียบสงัดด้วยแล้ว ยิ่งทำให้เหงา พอ ตชด. เข้ามา ซึ่งส่วนมากเป็นคอทองแดงอยู่แล้ว จึงทำให้ตั้งวงรำสุรากันไม่เว้นแต่ละวัน

วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวบ้าน ส่วนหนึ่งมาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ ในขณะนั้น อาจจะโดยไม่ได้ตั้งใจหรืออาจจะเป็นเพราะความเคยชินเวลาอยู่ป่าจึงตั้งวงสุรากัปวด เมื่ออยู่บ้านแม่แฮจึงนำความเคยชินนั้นติดมาด้วย และในที่สุดก็ได้ทำให้วิถีชีวิตของชาวแม่แฮได้เปลี่ยนแปลงไป การรวมกลุ่มจากเดิมที่เคยร้องรำทำเพลงสนุกสนาน ก็กลายมาเป็นการรวมกลุ่มเพื่อคลายเหงาแทน

“แต่ก่อนจาวบ้านบ่กินเหล้า แต่พอ ตชด. เข้ามา แล่งมาจวน จาวบ้านเฮากินเหล้า กำนันก็เลยติดเหล้ากัน นั่งกินกันเป็นวงๆ แล่งๆ มั่นจอม(ทั้งเหงาและคิดถึง)นักศึกษา บ่ได้ฮ้องเพลงเมื่อคืน(กลางคืน)แล้วลู่”⁴⁶

บทบาทของผู้นำและปราชญ์ชาวบ้านในหมู่บ้านแม่แฮใต้

จากหมู่บ้านที่เคยอยู่อย่างสงบพอมีเหตุการณ์เสี่ยงปืนแตกเข้ามาทำให้หมู่บ้านเปลี่ยนไป นักศึกษาที่เคยอยู่อาศัยในหมู่บ้านต้องหนีเข้าป่าและมี ตำรวจตระเวนชายแดน(ตชด.)เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านแทน ดังนั้นจึงมีสองฝ่าย ที่คอยดูท่าทีของกันและกัน โดยมีชาวบ้านอยู่ระหว่างกลาง ผู้นำ มีหน้าที่ปกป้องดูแลทั้งสองฝ่าย ไม่ให้เกิดการปะทะและเกิดปัญหาในหมู่บ้านหรือสถานที่ใดๆในหมู่บ้าน

“วันเสี่ยงปืนแตกดีแม่แจ่ม คนจื้อสหายส.(นามสมมุติ) ดีเป็นนักศึกษา โดนฆ่าปาดคอไว้ที่โฮงพัก แล้วลากไปตามถนนเหมือนลากไม้ จาวบ้านเฮาปะเกยหันจะฮู้สึกดีอ เลยฮู้สึกว่าโหดร้าย อินดูนักศึกษา”⁴⁷

⁴⁶ คำบอกเล่าของชาวบ้านแม่แฮใต้ที่เคยอยู่ร่วมกับนักศึกษา

⁴⁷ คำบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้าน บ้านแม่แฮใต้

จากคำบอกเล่าของพ่อลุงโทะเปลอ อายุ 77 ปี(ปี47) หรือที่หลายๆคนรู้จักกันดีในนาม **พ่อเล่เป่า** ผู้บันทึกตำนานปกากะญอเป็นหนังสือ ออกสู่สายตาคนทั่วไป พ่อลุงโทะเปลอเล่าให้ฟังว่า มีอยู่วันหนึ่ง เสียงปืนดังมาก เสียงมาจากตัวอำเภอแม่แจ่ม ดังนั้นหวั่นไหว หลังเสียงปืนสงบลง นักศึกษาคนหนึ่งเสียชีวิตชื่อสหาย ส. ไม่ได้ตายด้วยปืนแต่โดนบันคอค แล้วลากศพไปตามพื้นดินเหมือนลากไม้ท่อนหนึ่ง ซึ่งภาพเหล่านี้ โหดร้ายมากในความรู้สึกของชาวบ้าน

“ตอนนักศึกษาถูกฆ่าตาย เจ้าหมูก่อปากันแค้น ตอนนั้นมี
คนเอาอาวุธมาหื้อ มาตั้งแม่ลำน้อยปู้นหนา ป้อลุงขอนักศึกษาไว้
ว่าบ่ดีหื้อเกิดเรื่องราวในหมู่บ้าน จาวบ้านกู้คนต้องปลดอภัยลูก
หลานต้องปลดอภัย นักศึกษาก่อฟังก่า ลงไปสู้ตั้งลุ่มแตน”⁴⁸

นักศึกษาที่อยู่บนดอย เมื่อเห็นการกระทำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ จึงเกิดความไม่พอใจและเกิดความแค้น อาวุธถูกลำเลียงมาจากเขตแม่ลำน้อย เพื่อเตรียมตั้งรับเหตุการณ์ร้ายอันอาจจะมาถึงตัว แต่พ่อลุงโทะเปลอได้ขอร้องนักศึกษาไว้ว่า พ่อลุงไม่ยากให้มีเรื่องราวใดๆมากล้ากรายหมู่บ้าน กลัวลูกหลานบาดเจ็บ หากจะมีการต่อสู้กันจริง อยากจะขอร้องให้ไปต่อสู้นางจากตัวหมู่บ้าน ซึ่งนักศึกษาทุกคนเชื่อฟังและปฏิบัติตามแต่โดยดี พ่อลุงโทะเปลอยังร้องเพลงเป็นภาษาปะกาเกอญอให้ทีมวิจัยได้ฟัง ชื่อบทเพลงนี้ มีชื่อว่า “ซาคือ” ความหมายก็คือ “ดีใจ” พ่อลุงดีใจที่ได้เจอทีมวิจัย ซึ่งเปรียบเสมือนลูกหลาน ที่ขึ้นมาเยี่ยมเยือน ให้ลูกหลานรักกันได้สามัคคีกันได้ เหมือนเกลียวเชือกที่เป็นเกลียวแน่น ให้พวกเรารู้จักความรักในเพื่อนมนุษย์ทุกคน โดยไม่แบ่งแยก ให้มีความผูกพันต่อกัน ประโยคหนึ่งที่พ่อลุงพ่อเล่เป่าพูดขึ้นมาแล้วน่าฟังและซึ้งกินใจก็คือ “เมื่อแขกมาบ้านต้องได้กินข้าว ถึงแม้ข้าวเจ้าบ้านจะไม่พอกิน แต่แขกต้องได้กินก่อน”

การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

นาย ย.(นามสมมุติ) อยู่ที่บ้านโคคี เขตแม่ลำน้อย เล่าให้ฟังว่า ตอนนั้นยังเล็กอยู่ เห็น ตชด. เข้ามา มาตามหาพะเหล่อดิ่ ตชด. ชูชาวบ้านให้ชาวบ้านบอกที่ซ่อนตัวของพะเหล่อดิ่ แต่เนื่องจากเป็นความฝังใจ เพราะได้ยินชื่อของพะเหล่อดิ่มานาน ชาวบ้านทุกคนต่างก็ชื่นชม ยกย่อง จึงตั้ง

⁴⁸ คำบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้าน บ้านแม่แฮใต้

ปฏิภาณไว้ว่า ถ้าโตขึ้นมา จะต้องตามหาให้ได้ ว่าพะเหล่อโด่คือใคร แต่ในที่สุดก็มีเหตุการณ์ที่ทำให้ได้รู้จักกับพะเหล่อโด่ แม่ของนาย ก.ปวดหัวเข่า รักษาอย่างไรก็ไม่หาย แต่เมื่อนักศึกษาเข้ามา แม่จึงเดินทางไปที่แม่แฮใต้เพื่อรักษา เพราะได้ยินกิตติศัพท์จากเพื่อนชาวดอยด้วยกันบอกว่า มีคนมารักษาโรคภัยไข้เจ็บให้ที่แม่แฮใต้ จึงเดินทางไปรักษา สมัยก่อนต้องเดินเท้า แม้ระยะทางจะไกลแต่ก็ดันดันไป เมื่อรักษาด้วยการฝังเข็มแล้วอาการดีขึ้น ตอนนั้นจึงได้รู้จักพะเหล่อโด่ จึงรู้สึกชื่นชม บูชา ทั้งพะเหล่อโด่และนักศึกษาทุกคนโดยเฉพาะคนที่เป็นหมอรักษา เมื่อ ตชด.มาถามหา จึงเข้าใจว่าพวกนี้จะทำร้ายพะเหล่อโด่และนักศึกษาผู้มีพระคุณ จึงไม่บอก ตชด. เพียงแต่โกหกไปว่าไม่รู้จัก ไม่เคยเห็น

เมตตากรุณา

จะสังเกตได้ว่าชาวบ้านแม่แฮใต้ตลอดจนถึงหมู่บ้านใกล้เคียงต่างก็รักนักศึกษา จะคอยช่วยเหลือนักศึกษาตลอด เท่าที่สติกำลังของตนเองฟังจะกระทำได้ สาเหตุเพราะทุกคนมองว่านักศึกษาคือผู้ให้ คือผู้นำความเจริญเข้ามา มาให้ความรู้ มาช่วยคนยากจน มาแก้ปัญหาความอดอยาก มาช่วยรักษาคนเจ็บป่วย สำหรับความเจ็บป่วยนี้ วิธีรักษาคือ การฝังเข็ม คนที่มาสอน ไปเรียนมาจากประเทศจีน แล้วเอามาช่วยรักษาชาวบ้าน และยังมีการถ่ายทอดวิชาให้กับชาวบ้านอีก(ปัจจุบันนี้ยังมีคนสืบวิชานี้อยู่ และยังใช้รักษาคนในหมู่บ้านแม่แฮใต้และหมู่บ้านใกล้เคียงด้วย) คือ นาย ก.(นามสมมุติ)

เป็นที่น่าอัศจรรย์ใจเป็นอย่างมาก จากการเข้าไปจัดเวทีที่หมู่บ้านแม่แฮใต้ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่นักศึกษาเข้ามาในแม่แจ่มเป็นครั้งแรก และจากข้อมูลที่ได้ ทำให้ทีมวิจัยรู้สึกทึ่ง เนื่องจากหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เริ่มปะทุ ผู้นำรัฐ ได้สั่งการให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ คือ ตชด. เข้ามาในพื้นที่ เพื่อมาปราบปรามและจับกุมนักศึกษา ซึ่ง ตชด. ได้เข้ามาจริง มากกระจายกำลังอยู่ในหมู่บ้านเต็มไปหมด นักศึกษาส่วนมาก ลงจากแม่แฮใต้ จะเหลือเพียงบางส่วนที่ได้หนีเข้าป่าไป เช่น พะเหล่อโด่ กับ สหาย อ.(นามสมมุติ)

นักศึกษา ประทังชีวิตอยู่ได้ เพราะข้าว-น้ำจากชาวบ้าน วิธีส่งข้าวส่งน้ำของชาวบ้านคือ ทำที่เข้าป่าไปยังนก แต่พกเสบียงอาหารติดถุงย่ามไปด้วย คนละเล็ก คนละน้อย เดินวกไปวนมาในป่า เพื่อให้ ตชด. ตามไม่ทัน จุดมุ่งหมายคือ ส่งข้าว-น้ำให้นักศึกษาที่ยังหลงเหลืออยู่ พอขากลับก็มีนกหนูดัดไม้ติดมือมา เพื่อไม่ให้ ตชด. สงสัย

“ตอนนั้นไผเข้ามาหาบ๊อ^๕ ว่าเป็นคนดีกะว่าปดี แต่ก็ด้อย่างเดียวว่า กู้^๕คน เป็นคนไทยเหมือนกัน ไผเข้ามาจะบ่ถามว่าสู^๕เป็นไผ เพราะถือว่าเป็นคนไทย หื้อ^๕ก่าน^๕ดื้อ^๕ฮับ^๕เหมือนกัน หื้อ^๕ความเอ็นดูเหมือนกัน”^{๔๙}

พ่อลุงพะหลู่แก อายุ 76 ปี(ปี47) ได้เล่าให้ฟังว่า ในตอนนั้น ในหมู่บ้านมีทั้งนักศึกษาและ ตชด. แต่ไม่ว่าใครจะเข้ามา ก็จะทำให้ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ไม่ถามไถ่ ว่าเป็นใครมาจากไหน มาทำอะไร เมื่อแขกมาบ้านก็ต้องต้อนรับให้ดี แม้นจะไม่รู้ว่ามาดีหรือไม่ดีก็ตาม เพราะถือว่า ทุกคนเป็นคนไทยเหมือนกันหมด เลยทำให้ไม่เคยมีเหตุการณ์ร้ายๆใดๆในหมู่บ้านเลย ทั้งนักศึกษาและ ตชด. ต่างคนต่างอยู่

การยุติการต่อสู้ เมื่อแม่แอได้ เข้าสู่ความสงบ

หลังจากยุติการต่อสู้รัฐบาลไทยจึงเปิดโอกาสให้นักศึกษาที่อยู่ในป่าเข้ามาอบตัว โดยที่ให้สัญญาว่าคนที่มาอบตัวจะไม่มีชีวิต และจากเหตุการณ์นั้น ประเทศไทยเริ่มมีการเลือกตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกแต่หลังจากที่เหตุการณ์สงบและผลงานปรากฏต่อมาจึงค่อยๆยอมรับ เพราะความเจริญหลายอย่างได้เข้ามา ไม่ว่าจะเป็น ไฟฟ้า ถนน ซึ่งเป็นผลพวงจาก คอมมิวนิสต์นั่นเอง

ถึงแม้ว่าเหตุการณ์จะสงบลงแล้ว ทุกอย่างเริ่มเข้าที่เข้าทาง เหตุการณ์ร้ายๆผ่านพ้นไป ทุกอย่างค่อยๆเลือนหายไปจากความทรงจำ แต่มีสิ่งหนึ่งที่ยังคงค้างอยู่คือ “เชื่อ” ที่รักในความยุติธรรม และเทิดทูนในระบอบประชาธิปไตย เพื่อความถูกต้อง นั่นเอง

จากเหตุการณ์ปราบปรามผู้เรียกร้องประชาธิปไตยทำให้รัฐ เข้ามาชูสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อให้ห้กำลังใจความดีความชอบของนักศึกษาซึ่งถูกทางการเรียกว่าคอมมิวนิสต์ที่มีต่อผืนแผ่นดินนี้ โดยการก่อตั้งลูกเสือชาวบ้านขึ้นมา เหมือนเป็นการโยนความผิดให้กับคอมมิวนิสต์ เพราะทำให้ชาวบ้านเข้าใจว่า คอมมิวนิสต์จะล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ ภาพลักษณ์ของคอมมิวนิสต์ในความรู้สึกของพี่น้องประชาชน จึงดูน่ากลัวเสมอมา เพราะรัฐสร้างภาพให้มันน่ากลัวนั่นเอง

จากการที่เกิดองค์กรลูกเสือชาวบ้านขึ้นในแม่แจ่ม และจากการที่ประชาชนถูกปลูกฝังให้เกลียดและกลัวคอมมิวนิสต์ โดยการหยิบยกเอาความโหดร้ายของคอมมิวนิสต์มาเล่าสู่กันฟัง(ซึ่งเป็น

^{๔๙} คำบอกเล่าของพ่อลุงคนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านแม่แอได้

การสร้างภาพ) จึงทำให้คนแม่แจ่มมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อคนที่เป็คอมมิวนิสต์ ถึงแม้ว่าเหตุการณ์การต่อสู้จะผ่านพ้นไปแล้วก็ตาม แต่คนทั่วไปก็ยังเกลียดและกลัวคอมมิวนิสต์อยู่ เพราะถูกปลูกฝังจากองค์กรลูกเสือชาวบ้านนี้เอง ในส่วนของสภาพจิตใจ ทุกคนรู้สึกพอใจและภูมิใจที่ได้ต่อสู้ ไม่นิ่งดูตาย ด้านสาธารณูปโภค เริ่มมีถนนเข้าสู่หลายๆหมู่บ้าน ได้รับการพัฒนาในหลายๆด้าน ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ พี่น้องบ้านเมืองได้รับความร่มเย็น ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากรัฐเหมือนเดิมอีก ชำราชการเริ่มเป็นมิตรกับประชาชน

ความรู้สึกหลังจากการต่อสู้

หลังเหตุการณ์สงบ สหายทุกคน รู้สึกเหงาๆ วังเวงเพราะต้องแยกย้ายกันไป การกลับเข้ามาในหมู่บ้านตอนแรก ครอบครัวและชาวบ้านยังไม่ค่อยยอมรับเพราะติดกับคำว่า “คอมมิวนิสต์” ทั้ๆที่คอมมิวนิสต์ทำอะไรหลายๆอย่างกับพี่น้องประชาชน แต่เนื่องจากในความคิดของทุกคน ซึ่งถูกรัฐเอาข้อมูลให้แบบผิดๆว่า คนที่เข้าป่าคือคอมมิวนิสต์คือคนที่น่ากลัว พี่น้องประชาชนเลยยึดติดภาพลักษณ์ว่าคอมมิวนิสต์ต้องน่ากลัว และโหดร้าย ซึ่งเป็นการไม่ยุติธรรมต่อระบบความคิด เนื่องจากด่วนตัดสินโดยที่ยังไม่ได้สัมผัสความจริง

ความผูกพัน

หลังเหตุการณ์สงบ นักศึกษากลับลงจากดอยกันหมด เหลือนักศึกษาคนเดียวคือ สหาย อ. เมื่อทางการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ โดยให้ประชาชนกลับตัวกลับใจ ส่งเข้าไปอบรม มีการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ประชาชนมองคอมมิวนิสต์ในภาพลบ ว่าโหดร้าย ป่าเถื่อน ไม่ดี ฯลฯ ตอนนั้นผู้นำคือผู้ใหญ่บ้านแม่แฮใต้ เริ่มกลัวความผิด กลัวว่ารัฐจะเอาผิด หากมียังนักศึกษาหลงเหลืออยู่ในหมู่บ้าน จึงมีความคิดที่จะฆ่า สหาย อ. แต่พ่อลุงโทะเปลอ ในฐานะปราชญ์ชาวบ้านที่ชาวแม่แฮได้นับถือได้ห้ามไว้ โดยให้เหตุผลว่า นักศึกษาเป็นผู้มีพระคุณ พวกเขามาดี เขาเป็นคน คนเราทุกคน ต้องมีความรักให้แก่กัน และได้บอกให้สหาย อ.หนีออกมา จึงรอดชีวิตมาได้ ปัจจุบันนี้ศึกษาคนนี้ได้ตั้งรกรากอยู่ที่อำเภอฯหนึ่ง ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน

เปรียบเทียบอดีต ปัจจุบัน ติดตามผลงาน

มีการเปรียบเทียบอดีตกับปัจจุบัน ในเรื่องของการให้ความรู้ และการพัฒนา ว่าชาวบ้านสามารถนำไปปฏิบัติได้ผลดีอย่างไร และมีความรู้สึกภูมิใจที่คุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชาว

บ้านดีขึ้น แม้จะไม่ได้ได้รับการพัฒนาจากรัฐแบบเต็มที่ แต่สามารถให้ชาวบ้านรู้จักพึ่งตนเองและ ชุมชนได้เอง นี่เป็นความภาคภูมิใจของคนทำงานพัฒนา ปัจจุบันนี้นักศึกษาในอดีตก็ยังให้การสนับสนุนช่วยเหลือชาวบ้านอยู่ แม้บทบาทในสังคมจะเปลี่ยนไป แต่สายใยในอดีตไม่อาจลบไปจากใจ

ทุกปี สหาย สจ. และเพื่อนๆอีกหลายคน จะขึ้นมาเยี่ยมชาวบ้าน มาช่วยเหลือชาวบ้าน มาแจกของอุปโภค บริโภคให้กับชาวบ้าน มาให้ความรู้แบบต่อเนื่อง เปรียบเหมือนปลูกพืชไว้ แล้วมาคอยดูแล พรวนดิน รดน้ำ และย่นดูพืชผลผลิตที่ค่อยๆเติบโตอย่างสวยงาม ไม่ทอดทิ้งไปไหน เพราะความผูกพันนั่นเอง ชาวชาวบ้านเหลือกินก็นำเกลือซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชาวบ้านมาแลก เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน ไม่มีการซื้อขาย ไม่ต้องใช้เงินสดแต่ใช้น้ำใจแลกกัน ซึ่งชาวบ้านเต็มใจที่จะทำแบบนั้น ถามว่าชาวบ้านรู้สึกยังไง ชาวบ้านบอกว่า รักและผูกพัน กับนักศึกษาในอดีตเหลือเกิน

มุมมองคนภายนอกที่มีต่อนักศึกษาในอดีต

จากการสังเกต นักศึกษาในอดีต ที่ยังคงแวะเวียนเข้ามาพัฒนาให้กับชาวบ้าน ส่วนมากจะทำธุรกิจส่วนตัว และเอกชน น้อยคนนักที่จะทำงานในส่วนของภาครัฐ ถามว่า ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น

พอสถานการณ์เปลี่ยนก็ทำให้คนเปลี่ยน อุดมการณ์เปลี่ยนด้วยหรือไม่อันนี้ต้องหาคำตอบ เคยถามชาวบ้านว่านักศึกษากลับมาเพราะอะไร มุมมองชาวบ้านคือ ความรู้สึกผูกพันและสำนึกในบุญคุณที่เคยให้ข้าวให้น้ำ แต่อยากจะถามนักศึกษาเหมือนกันว่าพวกเขาคิดอะไรกันอยู่ ในมุมมองของนักศึกษากำลังคิดจะทำอะไรต่อไป ซึ่งจะต้องถอดบทเรียนในระยะต่อไป ซึ่งเป็นที่มาของการจัดเวที "30 ปี สหายคืนถิ่น"

มีหลายคน que เข้าไปทำงานในองค์กรรัฐ แล้วมีตำแหน่งหน้าที่ใหญ่โต เมื่อสมัยเป็นนักศึกษามีอุดมการณ์ในการพัฒนา พอมีอำนาจแล้วอุดมการณ์ในการพัฒนายังชัดเจนอยู่หรือไม่ หรือในอดีตเคยทุกข์มาแล้ว ก็ไม่อยากทุกข์อีก หน้าที่การงานทำให้เกิดช่องว่าง เกิดความเหลื่อมล้ำหรือเปล่า

จะเห็นว่าหลายคน ไม่เข้ารับตำแหน่งในรัฐ แต่มีความพอใจที่จะเป็นครูบาอาจารย์ เพื่อที่จะได้ถ่ายทอดและปลูกฝังแนวคิดให้กับลูกศิษย์ได้ เหมือนการปลูกพืช หากเราหว่านเมล็ดพันธุ์พืชไปแบบไหน เราก็จะได้พืชพันธุ์ตามที่เราปลูก ตรงจุดนี้คนเป็นครูสามารถทำได้ แต่ถ้าหากเข้าไปทำงานในตำแหน่งนักการเมืองแล้ว จะทำแบบนั้นไม่ได้ หากทำงานในแง่อุดมการณ์มากเกินไปจะเปลืองตัว มีภาระที่ต้องรับผิดชอบมาก ไม่เหมือนอดีตที่ตัวคนเดียว แต่ปัจจุบันมีครอบครัวที่ต้องห่วง จึงทำให้ไม่กล้าเคลื่อนไหวอะไรมาก ทำงานไปตามหน้าที่ ครั้นจะถ่ายทอดอุดมการณ์มากเกินไปก็ลำบาก จะทำ

เป็นแผนพัฒนามีขั้นตอนยุ่งยาก ต้องผ่านนั่นผ่านนี่ ต้องอนุมัติ แต่อาจจะมีเหมือนกันที่เข้าไปเป็นนักการเมืองแล้วมีส่วนผลักดันนโยบายเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนา แต่เท่าที่เห็น ยังไม่ปรากฏผลงานที่เด่นชัดเลย โดยเฉพาะอุดมการณ์และแผนพัฒนาที่เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย จนถึงขณะนี้ประชาธิปไตยในเมืองไทยเหตุไฉนจึงยังไม่เต็มใบ สมัยก่อนไม่มีผู้ที่มีอุดมการณ์เข้าไปบริหารประเทศ เราเรียกร่องประชาธิปไตยกัน แต่ในสมัยนี้ มีตัวแทนนักศึกษาในอดีตที่มีอุดมการณ์เข้าไปมากมาย แต่ดูเหมือนประชาธิปไตยยังคงไม่เต็มใบอยู่ดี

เหมือนกับ การเรียกร้องขององค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม เป็นการเสนอข้อมูลให้เบื้องบนได้รับรู้และทำการแก้ไขแต่จนแล้วจนรอดก็ยังแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้านไม่ได้ คำร้องขอจากชาวบ้าน ไม่ใช่ประชาธิปไตยเช่นนั้นหรือ ??

จากงานวิจัย ถอดบทเรียนเพื่ออะไร

วัตถุประสงค์หลักของการจัดเวที 30 ปี สหาคืบคืบ ไม่ใช่เป็นการก่อหวอดเพื่อปลุกให้ ลัทธิคอมมิวนิสต์ลุกฮือขึ้นมาอีกครั้ง แต่เป็นการรวมพลังทางความคิด สติปัญญา ก่อตั้งเป็นเครือข่ายสหaya เพื่อนำแนวคิดมาพัฒนาช่วยเหลือคนแม่แจ่ม เป็นการถอดบทเรียนในอดีต กระบวนการต่อสู้ไหนที่เป็นประโยชน์ จะหยิบยกมาใช้ มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้าปัจจุบัน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับคนแม่แจ่ม ให้ดีกว่านี้

จะเห็นได้ว่า หลากหลุ่มหลายกรณิจากการต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มฮักเมืองแจ่ม องค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม ต่างมีวิธีการต่อสู้ที่คล้ายคลึงกัน คือ ประท้วง เรียกร้อง เพื่อสะท้อนปัญหาให้เบื้องบนได้รับรู้ แต่เป็นการทำงานที่ล่าช้า ใช้ระยะเวลาต่อเนื่องและยาวนาน เลยมีความคิดว่า หากต่อสู้กับด้วยเครือข่ายทางปัญญา อาจส่งผลให้การต่อสู้ได้รับรู้ผลการทำงานได้เร็วขึ้น คือในเรื่องของแนวคิด ข้อมูล และการวิจัย เพราะนักศึกษาในอดีตก็เป็นรัฐมนตรีกันหลายคน อาจจะเชื่อมประสานกันได้ไม่ยากนัก หากยังมีการติดต่อกันอยู่ ในลักษณะเครือข่ายของสหaya คือพยายามเชื่อมร้อยสหayaเข้ามาไว้ด้วยกัน จะได้ร่วมปรึกษานหาแนวทางในการพัฒนาร่วมกัน

มีการสร้างเวทีการหนุนช่วย ถ้ามีกิจกรรมจะเป็นการฟื้นฟูกลุ่มสหaya เป็นการฟื้นฟูการปฏิสัมพันธ์ รวบรวมกลุ่มสหayaทั้งบนดอยและพื้นราบ ทั้งคนภายในและภายนอกแม่แจ่ม เพื่อให้มีเครือข่ายสหayaที่เป็นรูปธรรม เป็นการรวมกลุ่มสหayaทั้งจิตและวิญญาณ อยากให้สหayaมาแลกเปลี่ยนพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับคนแม่แจ่ม เพราะจริงๆแล้วสหayaก็เป็นแกนนำของกลุ่มต่างๆใน

แม่แจ่ม เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าเดิมที่อยู่เป็นกลุ่มสหายในอดีตมีแนวคิดยังไง เมื่อเวลาเปลี่ยนพอได้เป็นผู้มีอำนาจอยู่ในมือแล้วแนวคิดยังเหมือนเดิมอยู่ไหม เปลี่ยนไปยังไง และอะไรคือตัวเปลี่ยน

ลักษณะของเครือข่ายสหายคือ เป็นกระบอกเสียงให้กับประชาชน หากมีปัญหาอะไรก็สามารถบอกถึงรัฐได้โดยตรง จะมองว่าเป็นเครื่องมือของรัฐก็ได้ หรือจะไม่ใช่เครื่องมือของรัฐก็ได้ หากรัฐต้องการข้อมูลเพื่อหยิบนำไปใช้ในการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ก็สามารถทำได้ แต่ต้องยืนอยู่บนความถูกต้องและชอบธรรม

การรวมตัวของสหายหลังการต่อสู้

ในอำเภอแม่แจ่มเองหลังจากการต่อสู้ สหายบางส่วนยังคงทำงานที่เกี่ยวข้องกับการเมืองอยู่ แต่บางส่วนก็ใช้ชีวิตตามปกติอยู่แบบเรียบง่าย ทำตัวกลมกลืนกับชาวบ้านถ้าไม่บอกก็ไม่รู้ว่าครั้งหนึ่งเคยเป็นคอมมิวนิสต์มาก่อน

การรวมตัวกันในปัจจุบัน ของสหายในอดีต แยกเป็น 2 กรณี

1. การรวมตัวกัน เพื่อเป็นฐานเสียงให้กับนักการเมือง
2. การรวมตัวกัน เพื่ออุดมการณ์ที่ยังคงมีอยู่

อาจจะเป็นไปได้ว่า สาเหตุที่ทำให้อุดมการณ์ของสหายเปลี่ยนแปลงไปนั้น เป็นเพราะเกิดจากการสัมผัสโลกกว้าง จากอดีตตอนเป็นนักศึกษา ความคิดยังไม่กว้าง มองอะไรยังไม่กว้าง แต่พอโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ขึ้น วุฒิภาวะโตขึ้น ผ่านอะไรมามากขึ้น จึงทำให้มองเห็นสังคมนั้น ความเด่นชัดของสังคมและโลก จึงเริ่มปล่อยวางหรืออาจจะเห็นน้อยลงแล้วก็เป็นได้

การเรียกร้องประชาธิปไตยมีผลอย่างไรกับคนแม่แจ่ม

นอกเหนือจากได้ความรู้ ได้ถนน ได้ความเจริญจากการพัฒนาเข้ามา ดูเหมือนว่าหากเปรียบแม่แจ่มเป็นนอต การเรียกร้องประชาธิปไตยก็คือ การไขนอตที่แน่นเกินไปให้หลวมขึ้น แต่ยังไม่ถึงกับปลดปล่อย เพราะนอตยังไม่หลุด การเอารัดเอาเปรียบ ยังคงมีอยู่ทุกยุคทุกสมัย ระหว่างรัฐกับประชาชน การต่อสู้ก็ยังคงมีอยู่ จนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการต่อสู้ไปตามสถานการณ์ การสร้างกลุ่ม สร้างเวทีหนุนเสริมจะเป็นการปูพื้นฐาน เป็นการฟื้นฟูการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนแม่แจ่มกับสหายที่เข้ามาอยู่ในแม่แจ่มในอดีตเพื่อให้มีเครือข่ายสหายขึ้นมา เป็นการเชื่อมปฏิสัมพันธ์ทั้งคนในและคนนอก จะเห็นรูปธรรมที่เกิดขึ้น การพบปะกันในการจัดเวที 30 ปีสหายคืนถิ่นนั้นทำให้ทราบแนวคิด

ของแต่ละบุคคล เพราะสหายส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่เป็นผู้นำของกลุ่มต่างๆในแม่แจ่ม เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าในอดีตสหายคิดอย่างไร แต่เมื่อเวลาผ่านไปได้เข้าไปสู่กระบวนการพัฒนาโดยมีรัฐหนุนเสริมเขาคิดอย่างไร ซึ่งจากการจัดเวทีทำให้เกิดแนวคิดหลายๆแนวทั้งที่มิวิจัยเองและทั้งสหายอื่นอาจจะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเกิดขึ้นในแม่แจ่มต่อไป

แนวคิด

ถ้ามีการปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเยาวชนทุกคนให้รักแผ่นดินเกิด ในรูปแบบของการศึกษา การปฏิรูปการศึกษา และการบรรจุวิชาเรียนที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตย และจริยธรรมในการบริหารบ้านเมือง จะทำให้เยาวชนมีความคิดมีพัฒนาการและจะทำให้เยาวชนของชาติ เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณค่า ต่อมาเมื่อได้มีโอกาสบริหารบ้านเมือง จะทำให้บ้านเมืองพัฒนาและก้าวไกล ประชาชนอยู่ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย บ้านเมืองมีความสุข

ภาพที่ 3.7 สภาพถนนบ้านแม่แฮใต้ ก่อนการพัฒนา

ภาพที่ 3.9 การพัฒนาด้านสาธารณสุข ที่บ้านแม่แฮใต้

ภาพที่ 3.10 การสร้างโรงเรียนที่บ้านแม่แฮใต้ เพื่อขยายโอกาสทางการศึกษา

ภาพที่ 3.11 การเข้ามาพัฒนาด้านสาธารณูปโภค ที่บ้านแม่แฮใต้

ภาพที่ 3.12 สภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนบ้านแม่แฮใต้

กลุ่มปฏิภิกิริยาในรูปแบบใหม่

ลุกขึ้นยืนด้วยลำแข้งของตัวเอง

อำเภอแม่แจ่มต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงจากความทันสมัยต่างๆ เช่น การที่มีถนนตัดผ่านเข้ามา การมีสาธารณูปโภคที่สะดวกสบาย หรือการเข้ามาแทรกแซงของอำนาจของรัฐ รวมทั้งระบบทุนนิยม การค้า ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมหลายด้าน และอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนต้องถูกกระทบ กระเทือน ผลที่เกิดขึ้นก็คือ บรรทัดฐานที่เคยมีบทบาทในการกำหนดและควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จำเป็นต้องปรับตัวไปภายใต้การจัดระเบียบสังคมใหม่ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม เป็นต้นว่า การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาในระบบเครือญาติที่มีบทบาทน้อยลงเมื่อเทียบกับในอดีต ดังนั้นจึงทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่างๆ ภายใต้ระบบการจัดการรูปแบบใหม่ที่เกิดจากการร่วมมือของคนในชุมชนก่อให้เกิดเป็นองค์กรชุมชน

องค์กรชุมชน หมายถึง การรวมตัวของประชาชนอาจจะเกิดภายในชุมชนเดียวกัน หรือต่างชุมชนก็ได้ไม่จำกัดพื้นที่ มีเป้าหมายที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน และกระทำตามเป้าหมายเพื่อชุมชน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีผู้นำ และกิจกรรมพัฒนาร่วมกัน และเป็นตัวแทนของประชาชนในการรักษาผลประโยชน์ และคลี่คลายปัญหาของชุมชนทั้งปัญหาเฉพาะหน้า และระยะยาว โดยแบ่งองค์กรชุมชนเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. องค์กรที่จัดตั้งโดยกระบวนการของชุมชนภายในชุมชนจากแนวคิดของชุมชนเอง ซึ่งจัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำงาน และแก้ปัญหาาร่วมกันภายในชุมชนซึ่งมีทั้งเป็นองค์กรถาวรและองค์กรเฉพาะกิจ

2. องค์กรที่จัดตั้งโดยกระบวนการภายนอกชุมชน จากแนวคิดภายนอกชุมชนได้แก่องค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยส่วนราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีกระตุ่นเสริมแรงให้คิด และชุมชนเห็นชอบจัดตั้งองค์กรขึ้น¹

ในที่นี้ผู้เขียนขอกล่าวถึงองค์กรรูปแบบใหม่ ที่ก่อเกิดโดยกระบวนการของชุมชนภายในชุมชน และเป็นองค์กรที่เน้นการรวมองค์กรเพื่อเน้นการต่อรองและเรียกร้องกับรัฐ ซึ่งผู้เขียนได้ให้ความสนใจกับองค์กรที่จัดตั้งทางการเมืองเป็นสำคัญ และในบทนี้ผู้เขียนขอกล่าวถึงองค์กรรูปแบบใหม่ผ่านกรณีศึกษาทั้งหมด 3 กรณีศึกษา คือ

¹ ภมรรัตน์ สุธรรม : พลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก, 2546; หน้า 47

1. กลุ่มฮักเมืองแจ่ม
2. กลุ่มองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม
3. กลุ่มหอมแดง

กลุ่มฮักเมืองแจ่ม

“เฮียะหยังต้องมีกลุ่มฮักเมืองแจ่ม”(ทำไม? ต้องมีกลุ่มรักเมืองแจ่ม)

กลุ่มฮักเมืองแจ่มเริ่มก่อตั้งประมาณปี พ.ศ. 2535 เริ่มที่สถานการณ์ป่าสนวัดจันทร์ ซึ่งสถานการณ์ช่วงนั้นเป็นช่วงที่หมดจากการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มแล้ว สถานการณ์ทางการเมืองก็ยุติแล้ว และรัฐก็เริ่มที่จะให้สัมปทานป่าไม้ต่อ ส่งผลให้เกิดการเริ่มแย่งชิงทรัพยากรต่างๆ เช่น การทำสัมปทานเหมืองแร่และสถานการณ์ที่ทำลายที่สุดก็คือ การตัดป่าสนบ้านวัดจันทร์

กลุ่มเริ่มแรกที่เข้ามาร่วมคัดค้าน คือ กลุ่มเหมืองฝายของบ้านท้องฝาย บ้านทัพ บ้านไร่ ที่เป็นกลุ่มลูกด้ามฝายหลวงของลำน้ำแม่แจ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มดั้งเดิมที่ถือได้ว่าเป็นกลุ่มวัฒนธรรมและกลุ่มผลิต แต่กลุ่มคนเพียงเท่านั้นยังมีกำลังไม่เพียงพอในการต่อรองกับอำนาจของภาครัฐ จึงจำเป็นต้องการรวมคนจากภาคส่วนอื่นๆ ในเมืองแจ่มทั้งหมดเพื่อรวบรวมกำลังคนและจำเป็นต้องมีการขยายกลุ่มโดยให้ครอบคลุมคนทั้งลุ่มน้ำแม่แจ่ม ประกอบด้วยคนทุกอาชีพ ทั้งพ่อค้า ผู้นำชุมชน ครูนิสิตนักศึกษา ประชาชน ตลอดจนพระสงฆ์ ฯลฯ ไม่เฉพาะแต่กลุ่มเหมืองฝาย โดยใช้คำว่า “เมืองแจ่ม” เป็นศูนย์รวมในการร้อยสานความสัมพันธ์และก่อตั้งกลุ่มในชื่อ “กลุ่มฮักเมืองแจ่ม” ในที่สุดซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยกระบวนการของชุมชนภายในชุมชน จากแนวคิดของคนในชุมชน และจัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำงานและแก้ปัญหาาร่วมกันในกรณีป่าสนวัดจันทร์

จากเหตุการณ์ต่อสู้อันที่ป่าสนวัดจันทร์ทำให้เกิดกลุ่มฮักเมืองแจ่มที่ก่อตัวขึ้นมาท่ามกลางสถานการณ์การแย่งชิงทรัพยากร และกลุ่มฮักเมืองแจ่มที่เกิดขึ้นมานั้นเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยการจัดตั้ง ไม่มีงบประมาณใดๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ส่งผลให้องค์กรเอกชนเล็งเห็นความสำคัญของกลุ่มฮักเมืองแจ่ม และพลังการพัฒนาหรือผลักดันจากประชาชน ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงท่าทีจากการที่ไม่เคยสนใจก็กลับมาร่วมสนับสนุนกลุ่มฮักเมืองแจ่ม และกระจายความคิดผ่านกลุ่มฮักเมืองแจ่ม จนเกิดการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ตามมาอีกหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มอนุรักษ์ต่างๆ กลุ่มสวนป่า เป็นต้น

หากมองย้อนกลับไปถึงป่าสนวัดจันทร์ ซึ่งเป็นป่าสน 2 ใบและสน 3 ใบ ที่อยู่ในเขตตำบลวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม ป่าสนวัดจันทร์ถือ

เป็นป่าสนที่มีคุณภาพและขึ้นอยู่ในพื้นที่เดียวกันเป็นบริเวณกว้างนับแสนไร่ มีความสมบูรณ์ทั้งเรื่องคุณภาพและความสวยงาม ซึ่งป่าสนวัดจันทร์ได้ถูกจัดอันดับให้เป็นป่าสนที่มีความสวยงามมากอยู่ในอันดับที่ 2 ของโลก อีกทั้งยังเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของลำน้ำแม่แจ่มและลำน้ำปิง

เมื่อมีโครงการตัดล้มไม้สนที่วัดจันทร์ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้(ออป.) ได้สร้างความวิตกกังวลให้กับชาวบ้านวัดจันทร์เป็นอย่างมาก ตรงนี้เป็นเหตุทำให้คนบ้านวัดจันทร์เกิดการเคลื่อนไหวต่อต้านและประโคมข่าวให้คนภายนอกได้รับทราบ และขอความช่วยเหลือ

ขณะเดียวกันนั้นได้มีองค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) ได้เข้าร่วมขับเคลื่อนกับชาวบ้านวัดจันทร์และได้ส่งข่าวการล้มไม้สน ให้แก่ กลุ่มลูกด้ามฝายหลวงของลำน้ำแม่แจ่ม นอกจากชาวบ้านที่บ้านวัดจันทร์และองค์กรพัฒนาเอกชน พระสุทัศน์ วชิรญาณ พระนักพัฒนาของคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มก็ได้ให้ความสนใจ และได้นำคณะสามเณรนักเรียนโรงเรียนวัดป่าแดดไปออกค่ายสำรวจและศึกษาข้อมูลของป่าสนวัดจันทร์ด้วย

“ไม่ว่าคุณกอบรู้ว่ป่าไม้บ้านจันทร์เป็นจะไตหนา มันมีหมู่เอ็นจิโอะ หมู่เอ็นจิโอะเป็นมีอยู่กุ้สาขา กูแม่่น้ำเนี้ย หยั่งแม่น้ำแม่แจ่มหมู่เอ็นจิโอะเป็นก้อมาสายหนึ่ง เป็นมาตี่บ้านจันทร์ เป็นมาหันหมู่องค์ก่านป่าไม้ตี่จะล้มป่า ป่าไม้สนบ้านจันทร์หนา แล้วก้อเป็นก้อวิตกว่จะเป็นแสนกว่าไฮ่เนี้ยมันงาม ไม้มันเหมือนหมากในสวนเนี้ย สะเหล้าเข้าก้ามเป็นป่าไม้สนบะดาบ ไม้หยั่งอื่นมันก้อบ่าไคมี มีกะสนเนี้ยแล้วก้อมันงามตี่สุดในประเทศไทยนี้มันจะมีตี่ไหนละจะเป็นแสนกว่าไฮ่ ก้อปอดตี่ดั่งเอ็นจิโอะ ก้อได้เป็นหว่งจาวเมืองแจ่ม ก้อเลยลงมาบอกหื้อหมู่บ้านต๊ับ บ้านไฮ่ เพราะว่าเฮาเป็นคนใจฝายหลวงได้ฮับประโยชน์จากน้ำแม่แจ่มหนา แล้วก้อได้เอาวิธีโมาขายหื้อผ่อ กำนันจาวบ้านไฮ่เนี้ยก้อได้ฮ้องกันไปผ่อวิธีโตตี่บ้านอ้ายใจ ตี่เป็นแก่ฝายปะเดี๋ยวนีหนา เขาก้อขายวิธีโหื้อผ่อ ปาดโทะมันน่าใจหาย ถ้าล้มป่าไม้บ้านจันทร์หมดนี้หนา น้ำแม่แจ่มเนี้ยมันจะแห้ง ก้อเลยว่เป็นหว่ง กำนันก้อประชุมกันแหล่ ประชุมกันฮู้กันว่เฮาจะเยี่ยะจะไค เฮาจะมีกานเยี่ยะจะไคกันดี ไปกอยไปผ่อบอ ก้อจวนกัน กำนันหมู่เอ็นจิโอะเป็นก้อปาขึ้นไปกอย(ดู) ไปผ่อไป

กอยกันหลายแหล่ ไปหันเปื้อนเยยะแต่ เปื้อนตั่งโฮงเลื้อย เลี้ยง
หลายสิบล้านก้า โฮงเลื้อยใหญ่ที่สุดก้าในภาคเหนือเนี้ย”²

(แทบทุกคนไม่รู้ว่ปาไ้บ้านจันทรเป็นอย่างไร? ตอนนั้นมิกลุ่มเอ็นจิโอ ซึ่งเอ็นจิโอเขามีอยู่ทุกสาขา ทุกสายแม่น้ำ เช่น แม่น้ำแม่แจ่ม เอ็นจิโอเขาก็มีกลุ่มหนึ่งเขามาที่บ้านวัดจันทร เขามาเห็นองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้จะลัมป่า ป่าไ้สนบ้านจันทร แล้วเขาก็วิตกว่าจะเป็นแสนกว่าไร่ มันเป็นป่าที่สมบูรณ์ เป็นป่าไ้สนทั้งสิ้น ไ้สนอื่นไม่มี มีแต่สนและมันสวยงามที่สุดในประเทศไทย และไม่มีที่ไหนกว้างจะเป็นแสนกว่าไร่ กลุ่มเอ็นจิโอเป็นห้วงชาวเมืองแจ่มก็เลยลงมาบอกให้หมู่บ้านทับ-บ้านไร่ เพราะว่าเราเป็นคนใช้ฝ่ายหลวง ได้รับประโยชน์จากน้ำแม่แจ่ม แล้วก็ได้อาวุธมาขายให้ดู ขณะนั้นชาวบ้านไร่ ก็ได้เรียกกันไปดูวิถีที่บ้านอ้ายใจ ซึ่งเป็นแก่ฝ่ายขณะนั้น เขาขายวิถีให้ดู มันน่าใจหายถ้ามป่าไ้บ้านจันทรทั้งหมด น้ำแม่แจ่มมันก็จะแห้ง ก็เลยว่าเป็นห้วง และตื่นตัวกันเรียกประชุมกัน พุดกันว่าเราจะทำประการใดก็ชักชวนกัน เอ็นจิโอเขาก็พาขึ้นไปดู ไปดูกันหลายคนไปเห็นเขาทำแบบจริงจัง เขาดั่งโรงเลื้อย เสียเงินหลายสิบล้าน โรงเลื้อยใหญ่ที่สุดในภาคเหนือเลย)

“ในช่วง 2535 มีกระแสข่าวมาจากเอ็นจิโอ ในเมืองว่าโครงการหลวงจะตัดทำไ้สนด้าวจันทร แล้วคนด้าวจันทรเองเป็นก่อก่เคลื่อนไหว ได้มีคนในเมืองเข้าไป แล้วก่เดือนพฤศจิกายน ของปี 2535 นักเรียนเณรของโรงเรียนวัดป่าแดดได้ขึ้นไปเดินป่าด้าวจันทร พร้อมกับไปสอบถามข้อมูลเรื่องนี้หนา เณรไปกันลารทหนึ่ง ประมาณ 15 -16 องค์ พระแท้ 3-4 รูป ไปหาจาวบ้านด้าวจันทร แล้วก่เป็นป่าไปด้าวต้นน้ำแม่แจ่ม เดินป่าสนกันวันหนึ่ง ด้าวบ้านหนองแดง หลังจากนั้นก่ได้เก็บข้อมูลตังภาพถ่ายป่าสน สภาพป่าสน สภาพสนด้าวถูกทำลาย ด้าวอยู่ในเป้าหมายด้าวจะตัด ตลอดจนถึงความคิดเห็นของจาวบ้าน เรื่องเกี่ยวกับการตัดป่าสน หลังจากกลับจากวัดจันทรเนี้ยก่อาตุเองได้นำภาพตังหมดมาเสนอแก่คณะสงฆ์ในแม่แจ่มว่า ตอนนีด้าวบ้านจันทรเป็นจะตัดทำไ้สน และเอกสารโครงการได้อาตวย และก่ความคิดเห็นของคนด้าวจันทรด้าวเป็นได้ฝากมา ว่าขอมาจ้วกันเน้อ ลำพังเป็นจะเป็นจะสู้บได้หนา จากนั้นก่ทางคณะสงฆ์ก่ได้มีประชุมกับ

² พ่ออินคำ นิปุณะ อายุ 76 ปี บ้านทัพ สัมภาษณ์ 24 มิถุนายน 2547

จาวบ้าน ว่าเฮาจะยุติกัน จะเยี้ยะหยังใดกันหื้อโครงการ
หลวงยุติกันทำไมสนทนา ตอนนี้อาตุเป็นคนเสนอเองว่าดี
เมื่อนานเป็นมีกลุ่มฮักเมื่อนานอยู่แล้วเป็นเคลื่อนไหวทาง
ด้านสิ่งแวดล้อมเรื่องป่าชุมชนเรื่องหยังหนา ในที่สุด ในดี
ประชุมก่อได้มีมติ ก่อตั้งกลุ่มฮักเมืองแจ่มขึ้นมา³

(ในช่วง 2535 มีกระแสข่าวมาจากเอ็นจีโอ ในเมืองว่า โครงการหลวงจะตัดทำไม้สนที่วัดจันท์ แล้ว
คนที่วัดจันท์เองเขาก็เคลื่อนไหวได้มีคนในเมืองเข้าไป แล้วในเดือนพฤศจิกายนของปี 2535 นักเรียนเณรของ
โรงเรียนวัดป่าแดด ได้ขึ้นไปเดินป่าที่วัดจันท์ พร้อมกับไปสอบถามข้อมูลเรื่องนี้ เณรไปกันลารถหนึ่ง
ประมาณ 15-16 องค์ พระอีก 3-4 รูป ไปหาชาวบ้านที่วัดจันท์ แล้วเขาก็พาไปที่ต้นน้ำแม่แจ่ม เดินป่าสนกัน
อีกวันหนึ่ง ที่บ้านหนองแดง หลังจากนั้นก็ได้เก็บข้อมูลทั้งภาพถ่ายป่าสน สภาพป่าสน สภาพพื้นที่ถูกทำลายที่
อยู่ในเป้าหมายที่จะตัด ตลอดจนถึงความคิดเห็นของชาวบ้าน เรื่องเกี่ยวกับการตัดป่าสน หลังจากกลับจากวัด
จันท์ อาตมาเองได้นำภาพทั้งหมดมาเสนอแก่คณะสงฆ์ในแม่แจ่มว่าตอนนี้ที่วัดบ้านจันท์เขาจะตัดทำไม้สน
และเอกสารโครงการได้เอาด้วย และความคิดเห็นของคนทั้งวัดจันท์ที่เขาได้ฝากมาว่าขอมาช่วยกันด้วยลำพัง
เขาเองคงจะสู้ไม่ได้ จากนั้นทางคณะสงฆ์ก็ได้มีประชุมกับชาวบ้าน ว่าเราจะยุติกัน จะทำประการใดให้โครง
การหลวงยุติการทำไม้สน ตอนนั้นอาตมาเป็นคนเสนอเองว่าที่เมื่อนาน เขามีกลุ่มฮักเมื่อนานอยู่แล้วเขา
เคลื่อนไหวทางด้านสิ่งแวดล้อม เรื่องป่าชุมชน ในที่สุดที่ประชุมก็ได้มีมติ ก่อตั้งกลุ่มฮักเมืองแจ่มขึ้นมา)

หลังจากการต่อสู้คัดค้านมาได้ระยะหนึ่ง แกนนำเริ่มมีแนวคิดที่จะจัดตั้งกลุ่มท้องถิ่นเฉพาะ
ของแม่แจ่ม เพื่อให้การผลักดันเรื่องป่าสนวัดจันท์ เป็นภาพของคนแม่แจ่มทั้งหมดและคิดเชื่อม
ต่อกันของชุมชนต่างๆ ในแม่แจ่ม เพื่อร่วมมือกันในการพัฒนาแม่แจ่มไปในแนวทางที่เหมาะสม
ประกอบกับสถานการณ์เป็นตัวเร่งให้เกิดการรวมกลุ่ม โดยการสานตัวขึ้นผ่านความสัมพันธ์ของคน
บ้านวัดจันท์ที่ประสบปัญหาพร้อมกับกลุ่มลูกด้ามฝายหลวงลำน้ำผู้ใช้ประโยชน์จากลำน้ำแม่แจ่ม
ตลอดจนคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มก็ได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของคณะ
สงฆ์อำเภอแม่แจ่ม ซึ่งทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงประชาสัมพันธ์ข่าวสาร ในเรื่องการโค่นล้มป่าสน
วัดจันท์ให้แก่คณะศรัทธาของแต่ละหัววัด ทำให้คนแม่แจ่มทุกสาขาอาชีพต่างก็ตระหนักถึงผล
กระทบเห็นคุณค่าของป่าและสิ่งแวดล้อม และตระหนักถึงปัญหาที่กระทบถึงคุณภาพชีวิตของชาว
แม่แจ่ม ส่งผลให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาในกรณีป่าสนวัดจันท์ โดยใช้ชื่อว่า
“กลุ่มฮักเมืองแจ่ม” เหตุผลก็เพราะทุกคนเป็นคนเมืองแจ่มย่อมรักเมืองแจ่มด้วยกันทุกคน

³ สัมภาษณ์พระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาณ (ตุ๊ปี่มี) วัดป่าแดด

การก่อตั้งกลุ่มฮักเมืองแจ่มจนเป็นรูปองค์กรชุมชนเริ่มตั้งแต่วันที่ 13 มีนาคม พ.ศ. 2536 เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของแม่แจ่ม และการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา รวมไปถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสิ่งที่ดีงามของแม่แจ่ม ร่วมกับพี่น้องชาวแม่แจ่ม กลุ่มพลังมวลชนอื่น และทางราชการ เพื่อการพัฒนาแม่แจ่มให้ยั่งยืนสืบไป

“กลุ่มฮักเมืองแจ่มก่อเกิดขึ้นมาตั้งแต่ ปี 36 จุดเกิดก่อ คือ กำนันปกป้องสิทธิของคนแม่แจ่มที่เราได้รับข่าวป่าสนบ้านจันทร์จะได้ถูกตัดโค่นโดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้หน่วยงานของรัฐ กระแสข่าวตรงนี้ก่อได้กระพือข่าวไปทั่วอำเภอแม่แจ่ม ทางคณะสงฆ์คนเมืองแจ่มทุกอาชีวะทุกสาขา เราได้ขึ้นไปดูกันว่ามันเป็นจริงตามที่เป็นข่าวก่อ ตามกลุ่มต่างๆ ที่ขึ้นไปดูมาด้วยกันว่าจะมีการตัดจริงเฮาก่อเลยมาเป็นจุดก่อตั้งคัดค้านที่จะบ่หื้อมีการตัด ซึ่งมีทั้งสน 2 ใบ และ สน 3 ใบ ที่ขึ้นบนพื้นที่เดียวกันมีความสวยงามเป็นอันดับที่ 2 ของโลก หลายคนได้ขึ้นไปดูก่อมีความภาคภูมิใจ ตายเจ้าบ้านที่อยู่ที่นี่ได้ขอความร่วมมือคนแม่แจ่มเฮาก่อได้เป็นจุดก่อตั้งกลุ่มฮักเมืองแจ่มขึ้น เฮาก่อได้ร่วมพลังกัน คัดค้านจนประสบความสำเร็จจนกระพือข่าวไปถึงคนข้างนอก ว่าคนแม่แจ่มรวมกันแต่เยยะแต่ ตรงนี้เฮาบได้เป็นศัตรูหรือว่ามีความขัดแย้งกับภาครัฐ ตรงนี้มันก่อเป็นสิทธิประโยชน์ของเรา ถ้าเฮาบลุกขึ้นมาป่าสนวัดจันทร์ก่อคงจะเจียบ แล้วอะหยังจะเกิดขึ้นมาเฮาก่อบ่อยู่แน่ชัดได้ ตรงนี้เป็นจุดก่อตั้งขึ้นมาของคนเมืองแจ่ม”⁴

(กลุ่มฮักเมืองแจ่มก็เกิดขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 จุดเกิดก็คือ การปกป้องสิทธิของคนแม่แจ่มที่เราได้รับข่าวป่าสนบ้านจันทร์จะได้ถูกตัดโค่นโดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้หน่วยงานของรัฐ กระแสข่าวตรงนี้ได้กระพือข่าวไปทั่วอำเภอแม่แจ่ม ทางคณะสงฆ์คนเมืองแจ่มทุกอาชีวะทุกสาขา เราได้ขึ้นไปดูกันว่ามันเป็นจริงตามที่ เป็นข่าวหรือเปล่า ตามกลุ่มต่างๆ ที่ขึ้นไปดูมาด้วยกันจะมีการตัดจริงเราก่อเลยมาเป็นจุดก่อตั้งคัดค้านที่

⁴ สัมภาษณ์นายอุทิศ สมบัติ ประธานกลุ่มฮักเมืองแจ่มคนปัจจุบัน